

בס"ד

אגדה ומדרש

במסורת כתיבים אשכנזיים במקרא

~~

~~

~~

~~

~ לעילוי נשמת ~

מו"ר רבי זאב חיים בן רבי אליעזר זיידעל ליפשיץ ע"ה

נלב"ע בש"ק חוה"מ סוכות כ' תשרי ה' תשע"ג

~~

~~

~~

מודיעין עילית

ניסן ה' תשפ"א

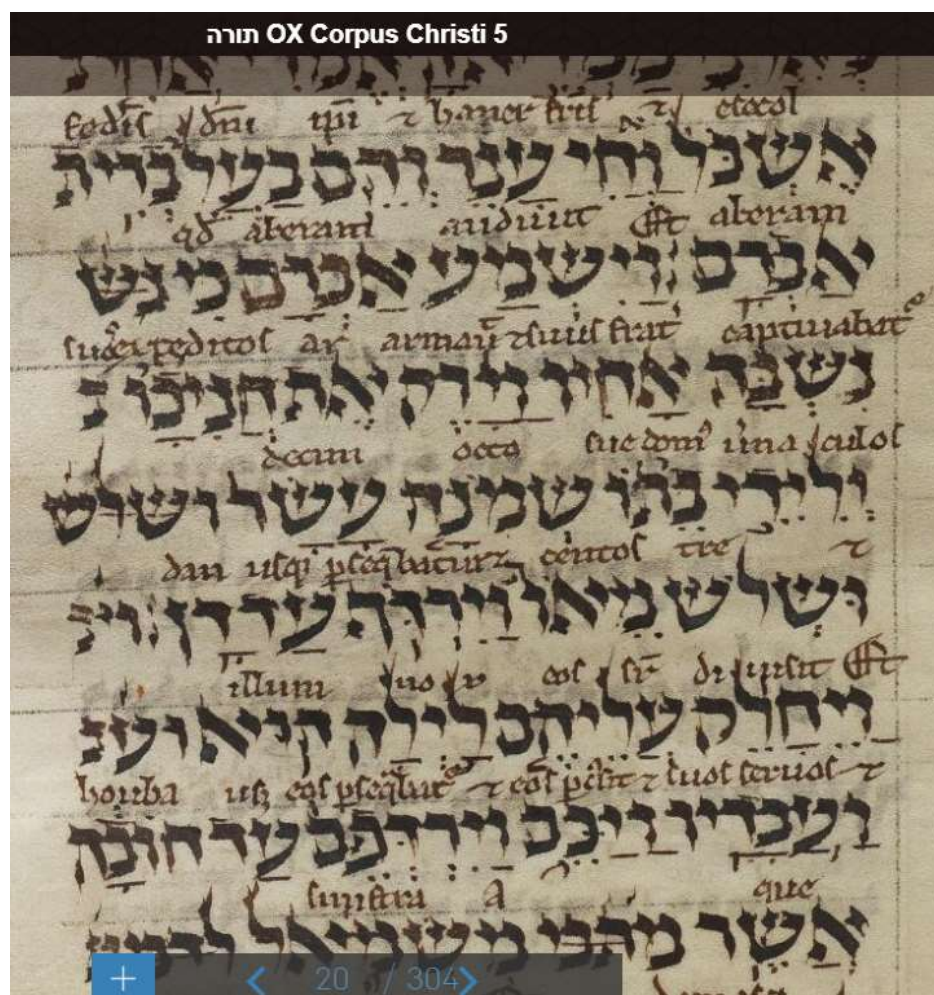
yamoshuki@gmail.com

7.....	ספר בראשית
7.....	וַיִּרְקֶן אֶת חֲנִיכּוֹ/חֲנִכּוֹ/חֲנִכּוֹ
8.....	וְלִבְנֵי הַפִּלְגָּשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁים
10.....	ספר שמות
10.....	לִטְטַפְתָּ/לִטְטַפְתָּ/לִטְטַפְתָּ
11.....	ארבע דעות
11.....	מעין רש"י
14.....	לִטְטַפְתָּ
16.....	לִטְטַפְתָּ
18.....	כשיטת תוספות והרא"ש
18.....	שמע לִטְטַפְתָּ, והיה אם שמע לִטְטַפְתָּ
20.....	שלושתם שוות
22.....	את/ואת כל אשר אצוה אתך
23.....	ספר ויקרא
23.....	קרנת/קרנות מזבח העלה
25.....	והנשא/והנושא אותם
26.....	ספר במדבר
26.....	כלת/כלות משה
27.....	ואתה/ואתה החייתי
28.....	יניא אתה/אותה
29.....	ספר דברים
34.....	ברדפם אחריהם
29.....	ואשמם/ואשימם בראשיכם
30.....	מזזת/מזזות/מזזות
32.....	שאל/שואל מעמך
34.....	ללכת/וללכת בכל דרכיו

34.....	שמואל
36.....	ממערות/ממערכות פלשתיים
38.....	להברות/להכרות את דוד
40.....	מלכים
40.....	ולקחתי מאתו מאומה/מומה
42.....	ישעיהו
44.....	כי מי/כימי נח זאת לי
46.....	מגילות מדבר יהודה
48.....	כימי נח – הגניזה הקהירית
49.....	הלא פרס/פרש לרעב לחמך
51.....	ושנת גאולי/גאלי באה
52.....	תהילים
54.....	במקהלת/במקהלות בָּרְכוּ אֱלֹהִים
55.....	ונבי/ונביא לבב חכמה
56.....	לישעיה נבי
58.....	ויבשת ידו/ידיו יצרו
60.....	מִצְאֲנוֹהָ בְּשִׁדִּי/שדה־יָעַר
61.....	מגילת אסתר
61.....	שרר/שרר בביתו
63.....	ויעץ העץ
64.....	דברי הימים
64.....	ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו
65.....	ואַחֲרֵי אַחִיתָּפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנֵיהוּ
67.....	ויחתר/ויעתר לו
68.....	שינויים נוספים
69.....	תיעשה - חדשכם
69.....	בני חת

רשימה חלקית של כ"י אשכנזיים לנביאים וכתובים בחיבור זה70

נספח בדבר תגי התפילין.....71

כתיב חנכו: בתנ"ך קניקוט א' עפ"י מבוא עמ' 126, פנים בעמ' 22, מציין לכ"י שבספריית האמברוזיאנה, מילנו, איטליה Ms. C 116 Sup. המאה ט"ו, סגנון הכתיבה היא איטלקית.

וּלְבָנֵי הַפִּילִגְשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁם/הַפִּלְגָּשִׁים/הַפִּלְגָּשִׁים

פרשת חיי שרה: וּלְבָנֵי הַפִּילִגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלַחם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדוֹ חִי קֹדֶמָה אֶל אֶרֶץ קְדָם:

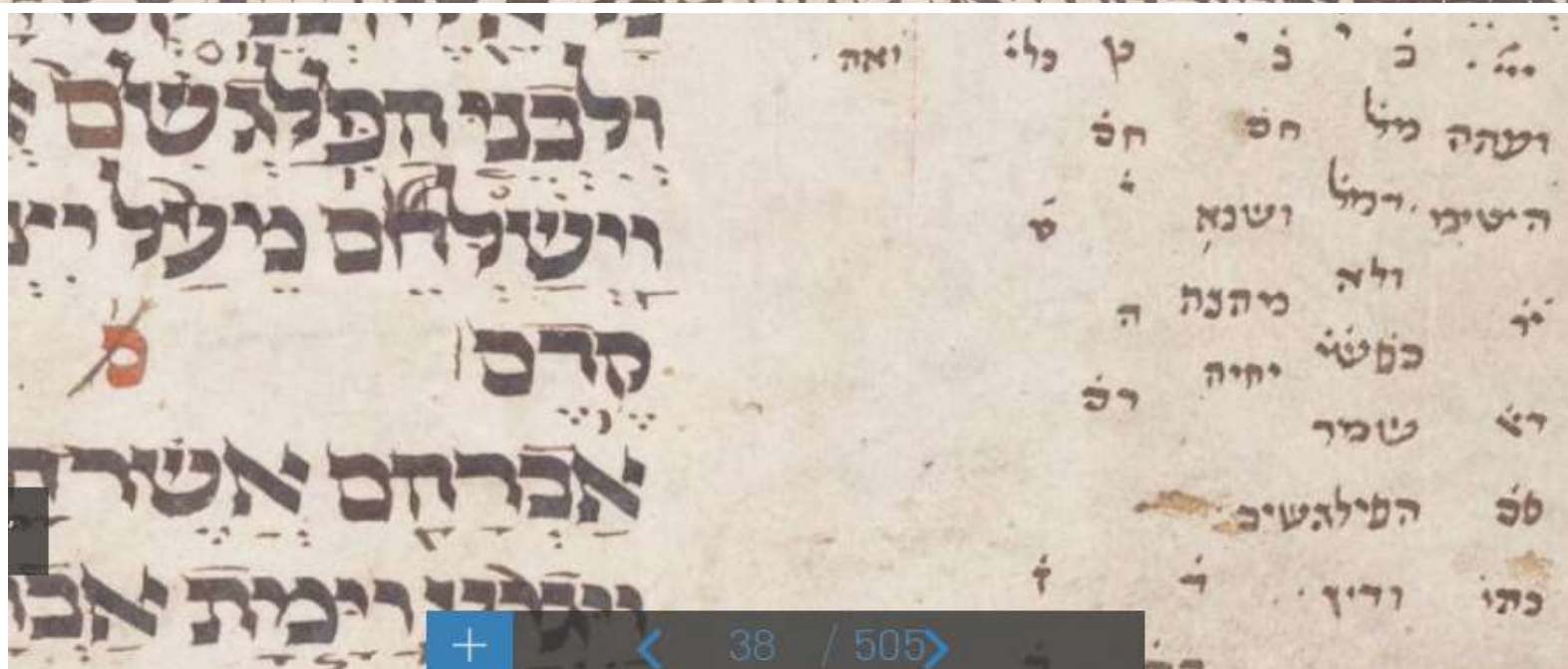
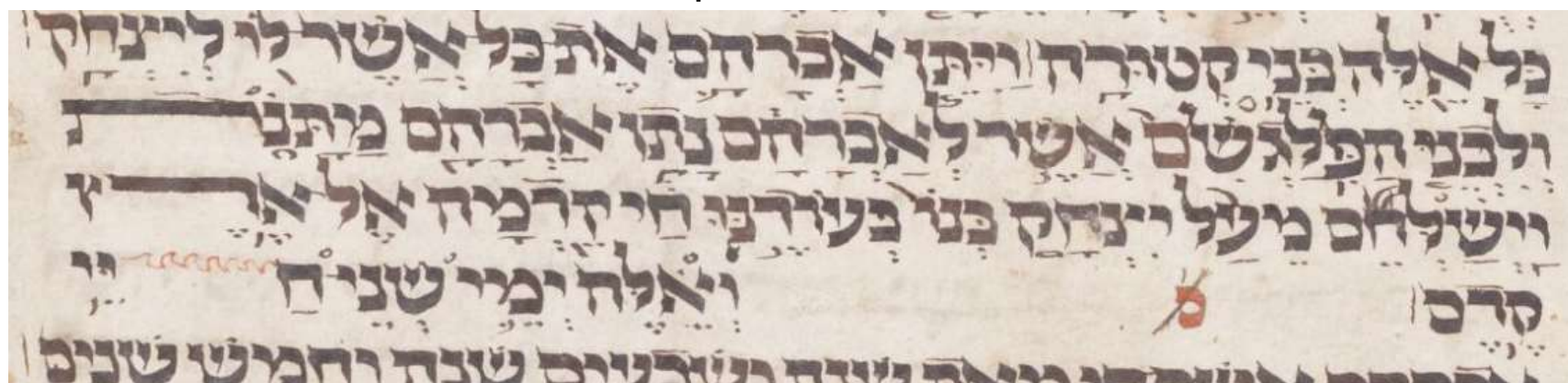
רש"י: הפלגשם – חסר כתיב³, שלא היתה אלא פלגש אחת, היא הגר היא קטורה.

מנחת שי: ולבני הפילגשים: ב"ר פ' ס"א פילגשם כתי', אותה שישבה על הבאר ואמרה לחי העולמי' ראה בעלבוני. עיין מזרחי, וגור אריה, ויפה תוא' שם סימן ד'. ועל פי זה המדרש פי' רש"י חס' יו"ד שלא היתה אלא פלגש אחת והיא הגר היא קטורה, והקשה עליו החזקוני שהרי הוא מלא בספרי' מדוייקי' והן הגר וקטורה. ולשון המכלל יופי דרש רז"ל ידוע, ואנחנו מצאנוהו מלא ביו"ד בכל הספרי' המדוייקי', ע"כ. <ומכותלי לשונו ניכר שלשון קמחי הוא.> והרמ"ה כתב בכולהו נוסחי דיקי דאתו לידן בתרין יו"דין כתי', ומסי' עליה' ל' כותי' מלא בתורה, מיהו בדרשא דייק מינה דהגר היינו קטורה מדכתי' הפילגשם חס' יו"ד קדים למ"ם, ואגב ארחיך שמעת מינה דחס' יו"ד כתי', עכ"ל. ובהללי מל' דמל' וכן הסכימו המאירי ובעל ספר שמן ששון, ומסורת מכרזת ואומרת ב' מלאי' דמלאי', וסי' ולבני הפילגשים אשר לאברהם, שומר הפילגשים דאסתר. ועיין בש"ת הרמב"ן סי' רל"ב, ובתשובת הרשב"א הביאה הב"י בטור י"ד סוף סי' רע"ה, ומה שאכתוב בס"ד בפ' בא, על פסוק ואל שתי המזוזות, ובפ' נשא על כלות משה. [הפילגשים].

³ מחוקרי ימינו מנו ס"ג שינויים מפורשים בס"ת של רש"י מס"ת שלנו, <http://www.kotar.co.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=93637323#108.1103.5.default>

חומש רגנשבורג דף 38

פרשת ויגש: ויפל על צוארי בנימן אחיו ויבך - ובנימן בכה על צואריו:

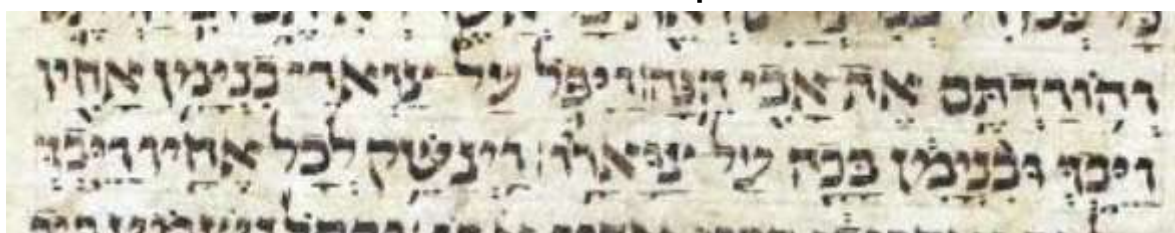
מהרש"א [חדושי אגדות] מגילה⁵: כמה צוארין היו כו'. פרש"י דל"ג ליה שכן דרך המקרא לכתוב צוארי לשון רבים כו' ע"ש אבל בכל נוסחות גמרא איתא וכן בב"ר וכי שני צוארין כו' ע"ש ופרש"י שם כי צואריו לשון יחיד הוא כמו בעליו אדוניו אבל צוארי משמע לשון רבים עכ"ל ומפ' הרא"ם דשינויא דקרא קא דריש, דלגבי בנימין דכתיב צוארי בלשון רבים, וה"ל למכתב צוארו לשון יחיד כיון שאינו כינוי כו' אמרו ש"מ לדרשא, ולגבי יוסף דכתיב על צוארו, וה"ל למכתב צואריו בלשון רבים כיון

⁴ הרי יש שבדקו ומצאו וגילו בערך כאלפיים חילוקים בין ס"ת אשכנזי ישן לבין ס"ת שלנו. 'המהדורה הראשונה של התנ"ך השלם המודפס ומקורותיה', עמ' 43: על פי נוסחה שהצענו בעבודתנו לחישוב אומדנה בספרים שלמים על פי בדיקות מדגם, עשויים להיות בתורה כולה למעלה מ-2000 חילופים בנוסח האותיות. 'נוסח האותיות בס"ת אשכנזיים מימי הביניים', עמ' - 336: לפי אומדנה זהירה, כמות השינויים בספר הזה, [המדובר בס"ת וט' 2], עשויה להגיע למעלה מ-2000 בתורה כולה.

⁵ ט"ז, ב'.

שהוא כינוי כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש אבל בכל הס"ת ובחומשים כתיב הכא בכה על צואריו בלשון רבים וכן הביא רש"י הכתוב הזה בשמעתין וכו'

לייפציג 1 דף 41ב, ע"ש יו"ד תלויה

חומש רגנשבורג דף 36א בגיליון: ס"א על צואר בנימן אחיו

ספר שמות

לטשפת/לטשפות/לטושפת/לטושפות

פרשת בא: וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְכָה וּלְטוֹטָפֶת בֵּין עֵינֶיךָ - פִּי בַחֲזֶק יָד הוֹצִיאֲנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם:

פרשת ואתחנן: וקשרתם לאות על ידך - והיו לטטפת בין עיניך:

פרשת עקב: וּשְׁמַתֶּם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהַ עַל לְבַבְכֶּם וְעַל נַפְשֵׁכֶם וּקְשֹׁרֶתֶם אֹתָם לְאוֹת עַל יְדְכֶם - וְהָיוּ לְטוֹטֹפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:

מנחת שי - פרשת עקב: לְטוֹטָפֶת: נבהלתי מראות מבוכה גדולה בין אשלי רברבי גאוני עולם על מלה זו, ועיקר מחלוקותם תלוי בגירסת ופירוש ברייתא דר' ישמעאל, <במנחו' פ' הקומץ רבה> דת"ר לטוטפת, לטטפת, לטוטפת, הרי כאן ארבע, ע"כ. והרי כאן ג"כ ארבע דעות,

א. רש"י ז"ל פי' בפ"ק דסנהדרין דבפ' כי יבאך ובפ' שמע לטטפת חס' וי"ו, אבל בזה היה אם שמע כתי' לטטפות מל', כן הגיה בעל חכמת שלמה.

ב. והתוספות כתבו שם ובהקומץ, כי בוהיה כי יבאך כתי' ולטוטפת, ובשמע ובוהיה אם שמע כתי' **לטטפת חס' שני ו"וין**. >ע"ן א"ח סי' ל"ו ובהקדמת מקרא גדול". < וכ"כ הרא"ש ז"ל, דלא כתי' ו"ו בין פ"ה לתי"ו בשום א' מהם.

ג. ולרבינו ישעיה הראשון מטראני ז"ל, דעת שלישית, דוהיה כי יבאך ולטוטפת מל' וי"ו קמא וחס' וי"ו בתרא, דפ' שמע לטטפת חס' שני ו"וין, ושנים אלו הם כדעת התוספות, דוהיה אם שמע לטטפות חס' וי"ו קמא ומל' וי"ו בתרא, וזה השלישי הוא כדעת רש"י ז"ל.

ד. ולריא"ז דעת רביעית, והוא כדעת תוס' ורי"ד בשנים הראשונים, אבל חלק עליהם באחרון, וכתב לטוטפת מל' וי"ו קדמא' וחס' וי"ו בתראה, וזהו ג"כ דעת הרמב"ם ז"ל וסמ"ג, ומאירי, והרמ"ה ז"ל, ומסכימי' למציאות הספרי' והמסורות שלנו. וזהו לשון ריא"ז, מז"ה אומ' שהוא חס' בוי"ו ראשונה ומל' בוי"ו אחרונה, וחפשתי כל הספרי' ולא מצאתי שום ספר כדבריו, ובכולן כתי' לטוטפת מלא בוי"ו ראשונ' וחס' וי"ו אחרונה, וכן אומרי' כל הגאונים, וכן הוא בדברי רבינו משה

שהעתיק בו מן הספר המדויק הידוע להם, וכן עיקר כבקונטריס הראיות, עכ"ל. גם בעל התרומה בריש הל' תפילין אחר שהקשה קושיות רבות על רש"י ואמ' שלא דקדק בדבר, העלה בשם ר"י כדעת הרמב"ם ז"ל וסיעתו, וכ"כ בסוף ההלכות, דמתוך גמ' שלנו יש ללמוד דאין בכל השלשה וי"ו אחר הפ"א, ע"כ.

הט אזנך ושמע דברי פי חכם חן הרמ"ה ז"ל, ואלו הן, **ולטוטפת דבא אל פרעה מלא וי"ו קדמא', ודכותי דוהיה אם שמע, וחד לטוטפת דשמע חס' דחס'.** הכי כתיב בכלהו נוסחי דיקי דאתו לידן, והכי מסיר במסורתא. ואי קשיא דרשא דר' ישמעאל הרי כאן ארבע, דמשמע דתרין מנהון חסרי', איכא לפרושי דהכי קא דריש, ב' מלאין וחד חסר, הא חמש, דל חד לגופיה, פשו להו ארבע למנינא, ואף על גב דוי"ו דבין ט"תין לא משמע רבוי, אם אינו ענין לדוכתיה תנהו ענין בין פ"א לתי"ו, דמשמע לשון רבים, והאי דלא כתביה בדוכתיה בין פ"א לתי"ו, דא"כ כיון דהוה משמע בין למקרא בין למסורת לשון רבי' הוה אמינא אפי' נתן בד' עורו' נמי, ואי משום דכתי' ולזכרון, דמשמע חד, הוה אמינא אורחיה דקרא הוא, אי נמי דאי עבד חד שפיר, ואי עביד ד' שפיר דמי, כתביה רחמנא לו"ו בין תרין ט"תין, דמשמע נמי לשון יחיד לעכב, ולאפוקי בד' עורות דלא. וכ"ת א"כ ליכתביה חס' לגמרי, דמשמע חד, אי כתב הכי ה"א אפי' בבית אחד נמי, דיש אם למסורת ולא למקרא, כתביה רחמנא מלא וי"ו קדמאה, דמשמע לשון רבי' מדיתיר וי"ו, ומשמע בלשון יחיד, מדלא כתביה בדוכתיה, לאשמועינן דמצותן בד' בת' בעור א', ואם שנה פסל, עכ"ל. ובעל א"ת האריך בפ' הברייתא, ואין זה מכוונת החיבור, יעויין בספרו. **כללא דמילתא נקוט בידך מאי דכייל בעל מנחת כהן, כל אורייתא חס' וי"ו בתראה, בר מן א' חס' דחס', דשמע ישראל.** [לטוטפת].

ארבע דעות

1. רש"י: ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת.
2. תוספות, רא"ש: ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת.⁶
3. רי"ד: ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת.
4. רמב"ם, רמ"ה: ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת.

מעין רש"י

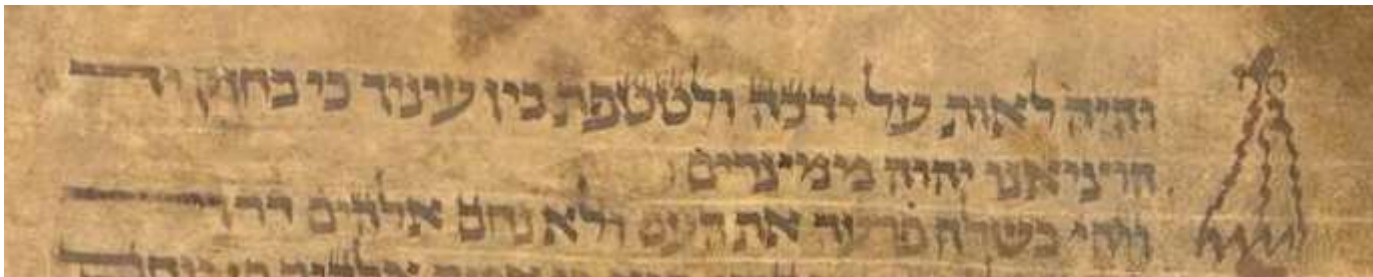
מ"מ, מן הממצאים אשר בידינו מסתבר שמלבדם ישנם שיטות נוספות אחרות. מקורות אשכנזיים מספר, מלמדים אשר שיטתם: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת**, כדלקמן. לכאורה, הם דלא כמאן. לענ"ד מן האפשר שכן נוסח הקדום ברש"י, שלא ע"ד הגהת מהרש"ל, עיין ס"ת - ותיקן 2, 24א, 64א, 66א ביד הראשונה:

⁶ ראה המופיע בכ"י פרמה 3082 דף 99.

הַיְצִיאֵי יְהוָה מִבְּיָעִים מִבְּיָעִים
 עֲבָדִים
 וַיְהִי כִּי הִרְטָה פְּרִיעָה לְשֹׁלֹחַ י
 יִזְדַּהֲרֶה כָּל בְּנוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
 מִבְּנוֹר אֶדֶם וְעַד בְּנוֹר חֲמִישִׁה לָּל כֹּ
 אֵין זֶנֶח לִיְהוָה כָּל כְּטֹר וְחֵם הַזֹּבְרִים
 וְכָל בְּנוֹר בְּנֵי אֶפְרַיִם וְהָיָה לְאוֹת
 עַל יַדְכֶּם וְלִטְעָמָה כִּי עֲנִיד בְּיַדְכֶּם
 יִהְיֶה הַיְצִיאֵי יְהוָה מִבְּיָעִים
 וַיְהִי כִּשְׁלֹשׁ
 פְּרִיעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים

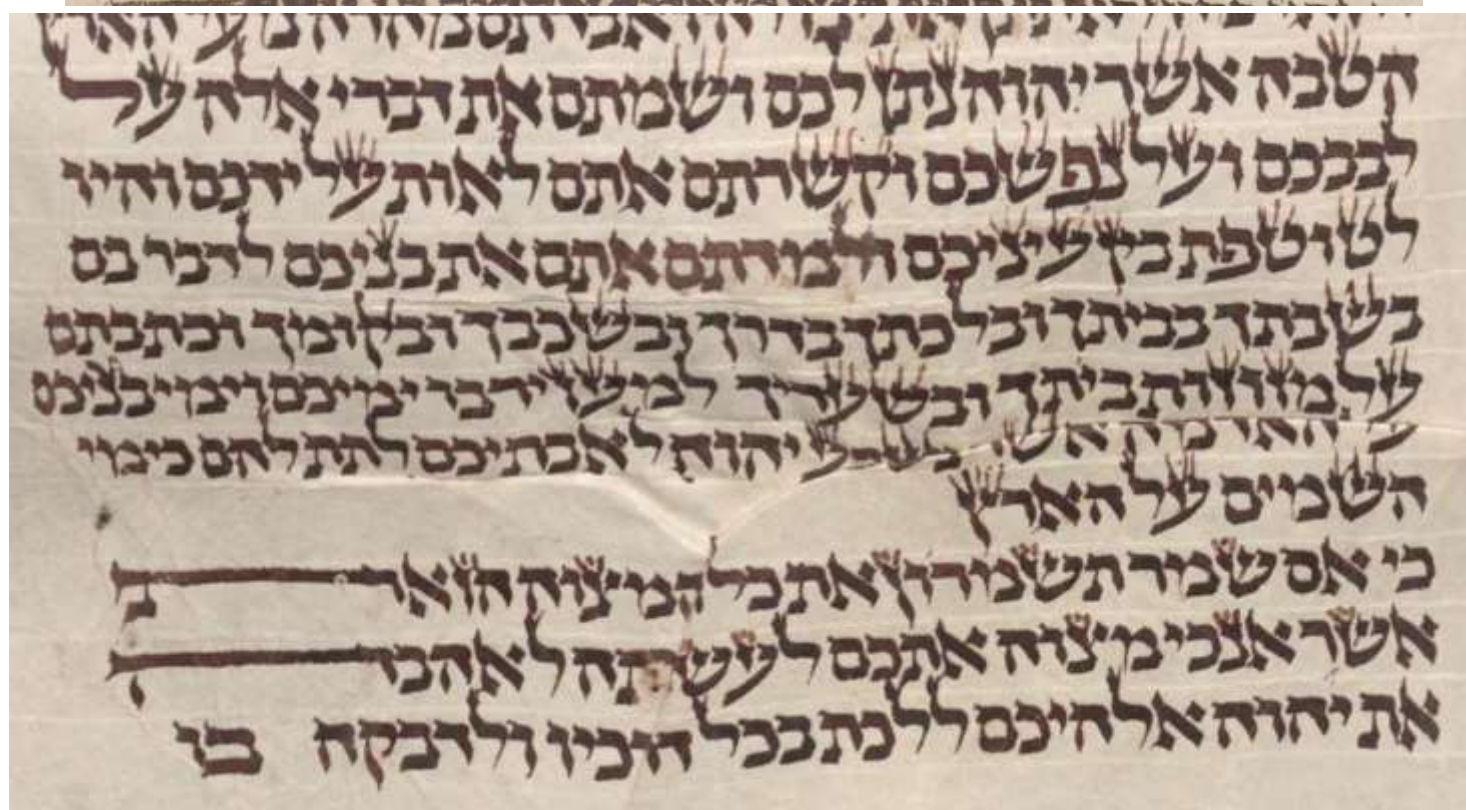
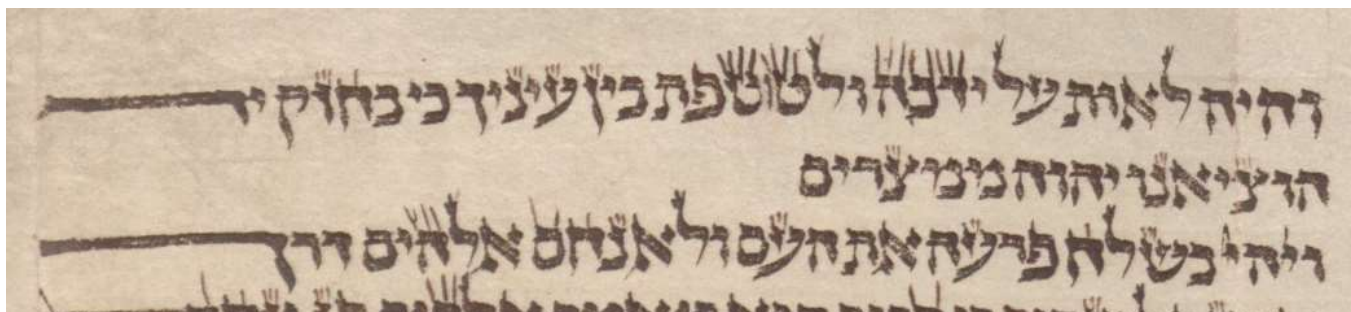
מִבְּיָעִים מִבְּיָעִים
 וַיְהִי כִּי הִרְטָה פְּרִיעָה לְשֹׁלֹחַ י
 יִזְדַּהֲרֶה כָּל בְּנוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
 מִבְּנוֹר אֶדֶם וְעַד בְּנוֹר חֲמִישִׁה לָּל כֹּ
 אֵין זֶנֶח לִיְהוָה כָּל כְּטֹר וְחֵם הַזֹּבְרִים
 וְכָל בְּנוֹר בְּנֵי אֶפְרַיִם וְהָיָה לְאוֹת
 עַל יַדְכֶּם וְלִטְעָמָה כִּי עֲנִיד בְּיַדְכֶּם
 יִהְיֶה הַיְצִיאֵי יְהוָה מִבְּיָעִים
 וַיְהִי כִּשְׁלֹשׁ
 פְּרִיעָה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים

וכיו"ב מינכן 212

גם ס"ת ברלין 1216 – ארפורט 7, ביד הראשונה

⁷ לכאורה, "ולטוטפת" ראשונה, הגיהו בה וי"ו דקה, ולא מתחילה הייתה, וכעת כשיטת תוספות והרא"ש.

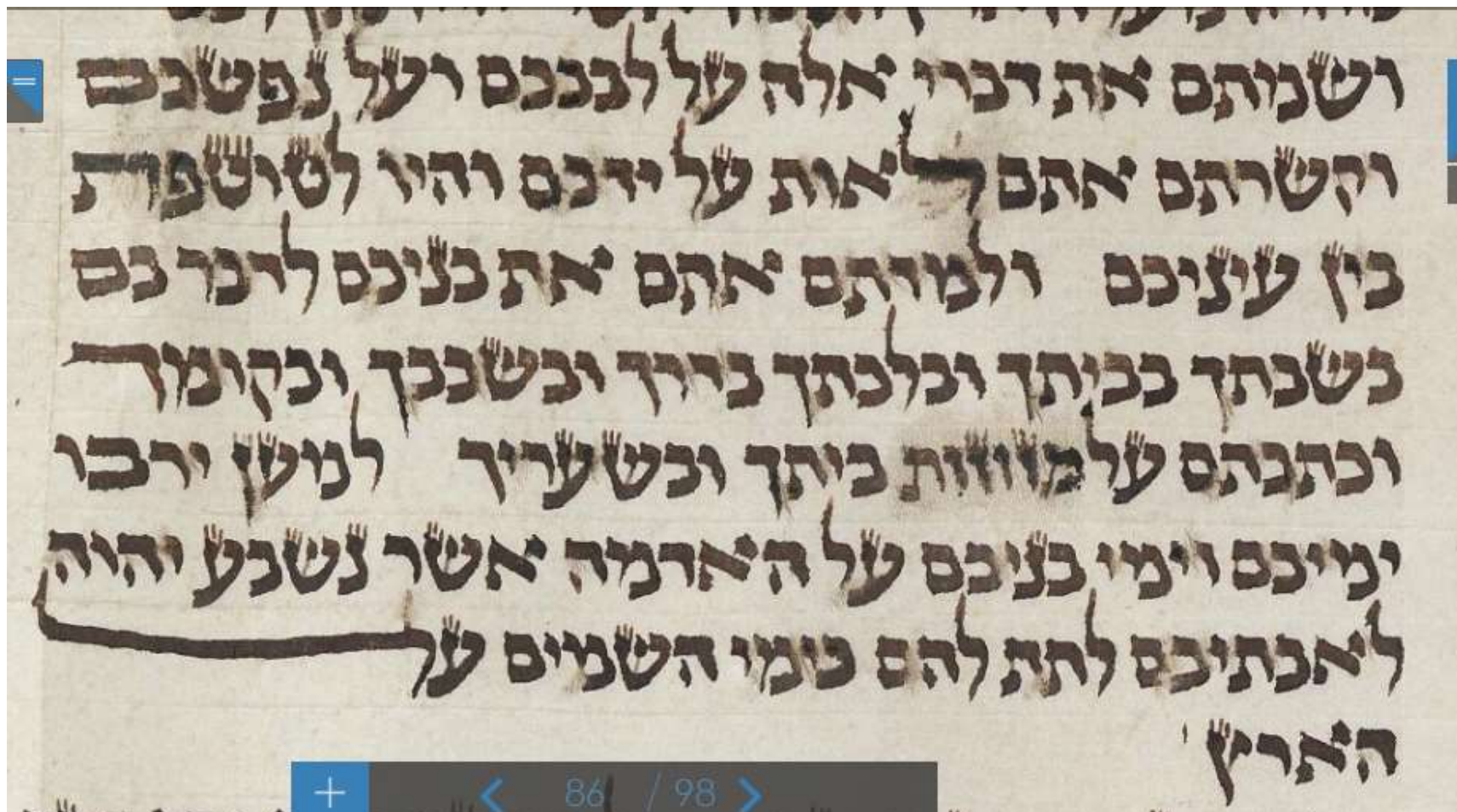

לשטטפוט

אף אפשר שלרש"י מלא דמלא, בניגוד לדברי התוספות סנהדרין⁸: דלא כתיב וי"ו בין פ"א לתי"ו בכולהו. רק צורת "לטטפות" אכן לא שכיחה⁹. וכן נמצא בס"ת כ"י פרמה 3598, היד הראשונה, עמוד 161:

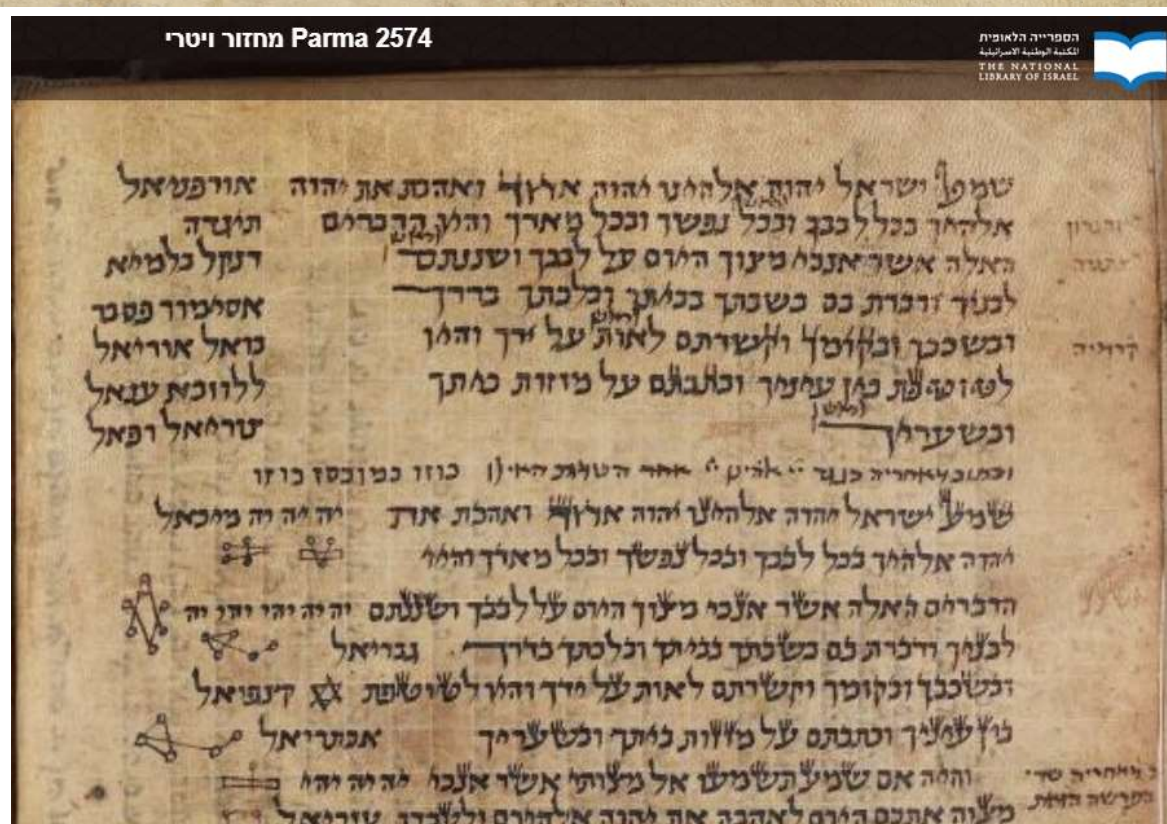
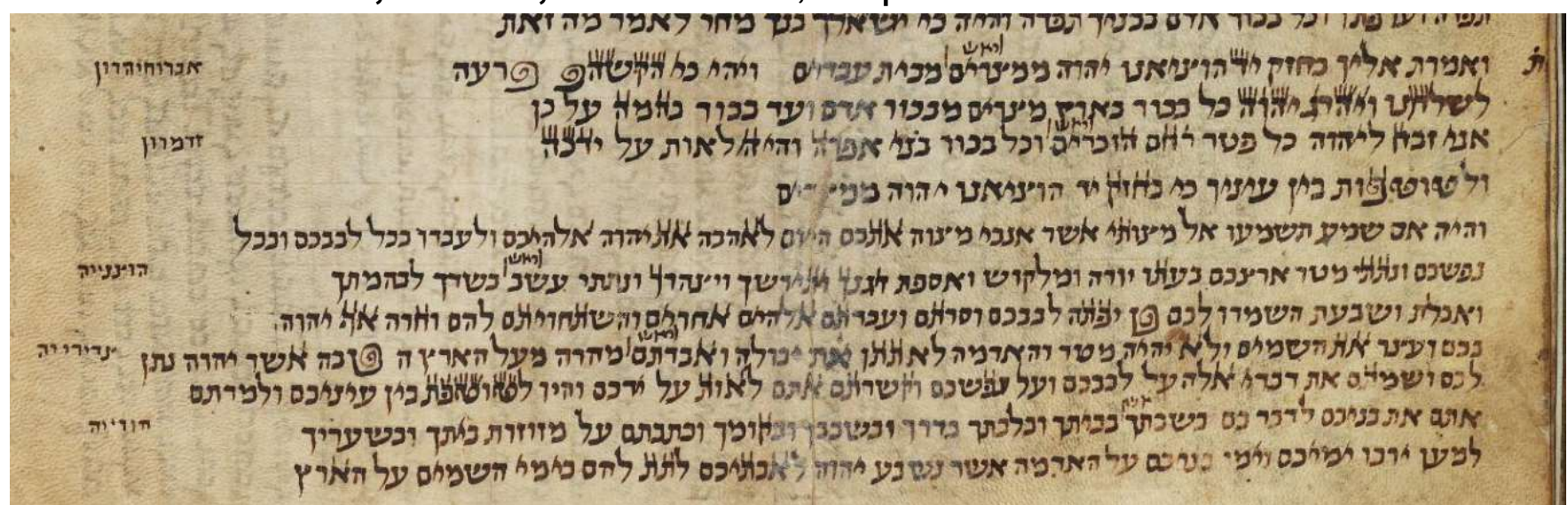
⁸ ד', ב'.

⁹ ועיין נוסח השומרוני שבתנ"ך קניקוט.

בכ"י אחרים מצאנו דווקא בפרשת והיה כי יבאך כתיב: ולטוטפות:

מחזור ויטרי - פרמה 2574 דף 52, 53: ולטוטפות, לטוטפת, לטוטפת

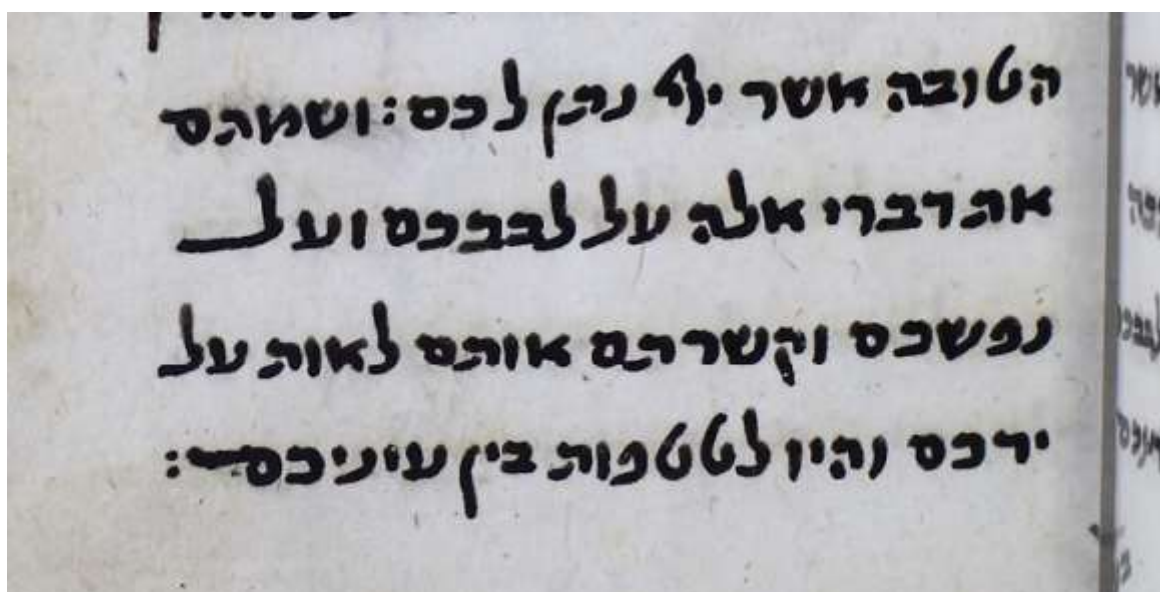

כיו"ב בלייפציג 1, יד הראשונה, 60ב: ולטוטפות, לטוטפת, לטוטפת

לטטפות

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Hunt. 475, עמודים 22א, 38א: ? , לטטפת, לטטפות

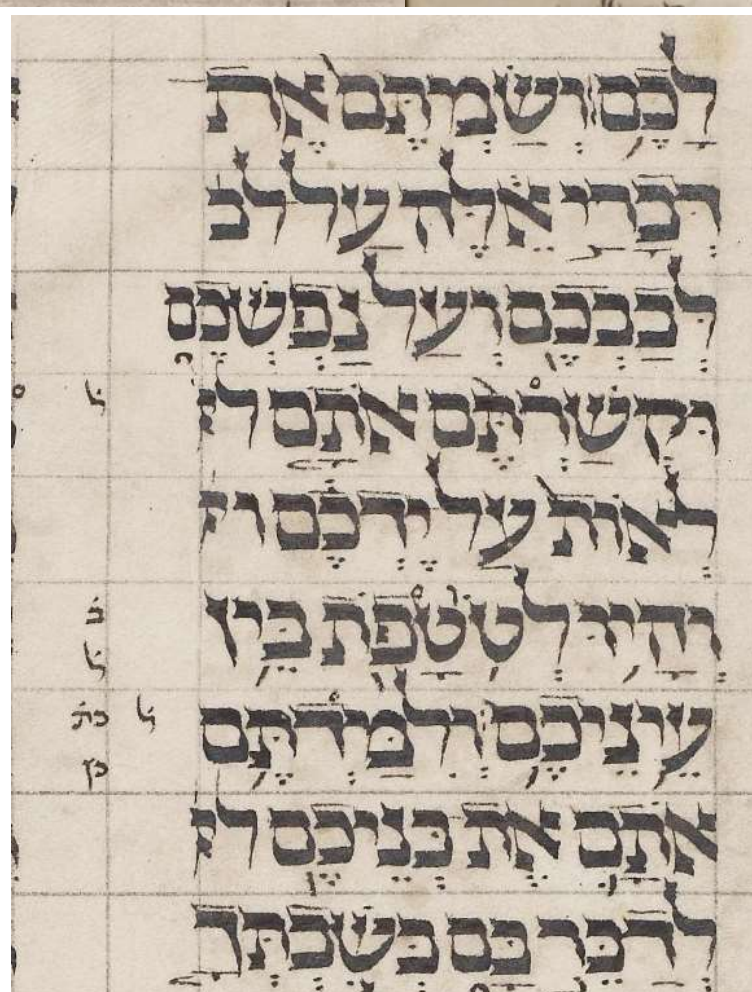
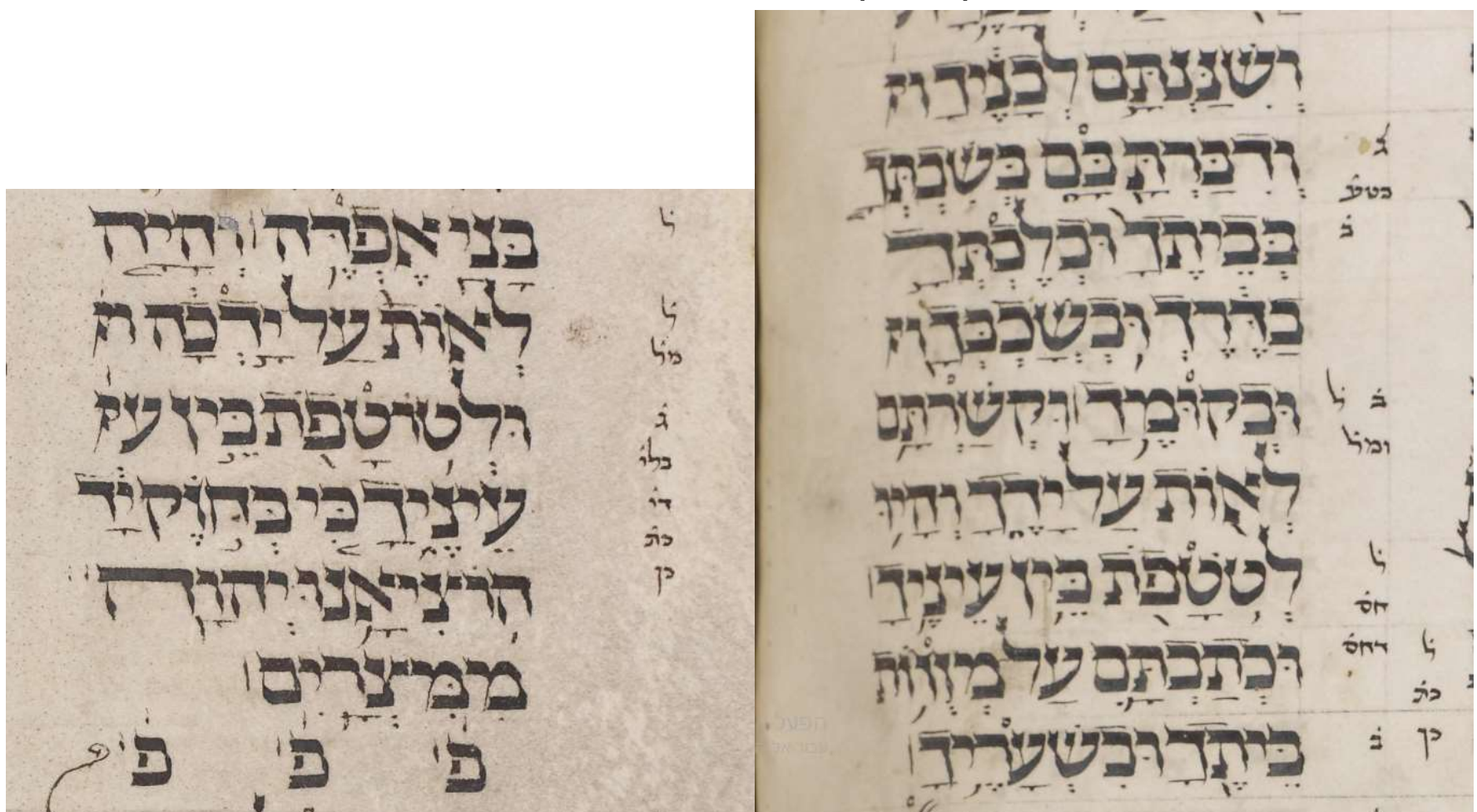
הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Harley 5709, 74א, 204ב, ביד הראשונה: לטטפות, לטטפות, לטטפת

וְהָיָה כִּכְרֵי אֶפְרַיִם וְהָיָה
לְטַטְפֹּרֶת בֵּין עֵינֶיךָ

לְטַטְפֹּרֶת בֵּין עֵינֶיךָ וְהָיָה
וְהָיָה בֵּין עֵינֶיךָ

כשיטת תוספות והרא"ש

ספריית המדינה בברלין, ברלין, גרמניה Ms. Ham. 80.1, 65ב, 175ב, 181א

שמע לטוטפת, והיה אם שמע לטטפת

מצאנו במספר סידורים ישנים¹⁰ בפרשות קריאת שמע: ?, לטוטפת, לטטפת, כמו:

מחזור ויטרי PARIS KLAG, קלגסבלד, אביגדור, ירושלים, ישראל, עמודים 39-40

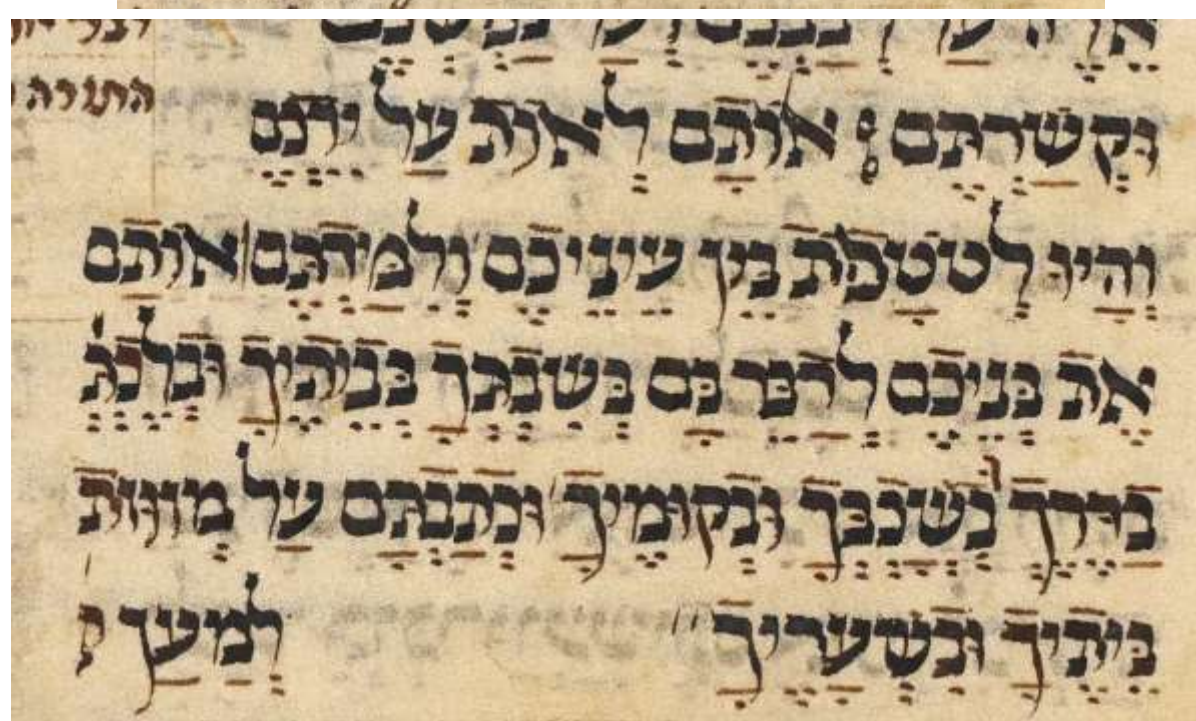
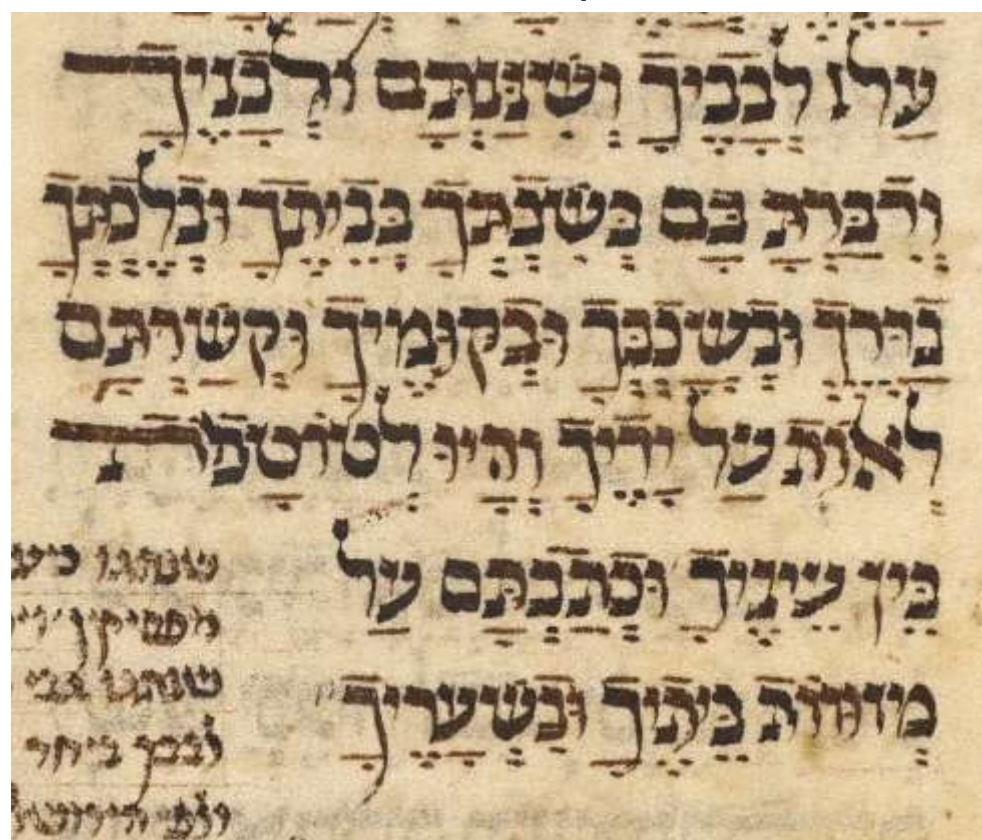
¹⁰ בתורה, הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.04, עמודים 39, 66: ?, לטוטפות, לטטפת.

לה
 א מלך נאמן שניע ישר יא אחינו יא אחיה
 סוף היסוד מלך להטיל ללוחם היסוד כנגד לוחם
 זיכרם ומסוק זה יודו כלחש ומט כבודו של
 ויטה ומט כבודו של יעקב הוקדש כח
 כבוד שם כבוד מלכותו לעולם ועד ויאהבת את יא
 אחיך בכל יא יח בין הידידים לבקר וכל נפשך וכל
 מארך והיו הדברים האלה אשר אש אנכי מיצר
 חיוב על יא לבקר ושננתם לבקר ודכית בם בשמך
 כבדתך וכלכתך בדרך ובשכך ובקומך וקשרתם
 לאות על ידך וחיו לטוטפת בין עינך וכתבתם על
 מזוזת ביתך ובשערך והיה אם שמע

מהרה בעד הארץ הטובה אשר יא נותן לכם ושמעתם
 את דברי אלה על יא לבכם ועל נפשכם וקשרתם
 אתם לאות על ידכם וחיו לטוטפת בין עיניכם ולמזוזת
 אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך וכלכתך בדרך
 ובשכך ובקומך וכתבתם על מזוזת ביתך ובשערך
 ובשעריך למען ירכו ימיכם וימי בניכם עד
 האדמה אשר נשבע יא לאבותיכם לתת להם כימי
 השמים על הארץ ויאמר יא אל משה
 לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו להם
 צינית על כנפי בגדיהם לחודתם ונתנו על ציניתם
 הכנת יא פתיל תכלת והיה לכם לציצית וראיתם
 אותו וזכרתם את כל מצות יא ועשיתם אתם וזאת
 תהיה אחרי לבכם ואחרי עיניכם אשר אתם וזאת
 אחריהם למען תזכרו ויעשיתם את כל מצות

וינה 75 עמוד 28

כבוד מלכותו לעולם ועד ויאהבת את יא אחיך בכל
 לבבך וכל נפשך ובכל מארך והיו הדברים האלה
 אשר אנכי מיצר היום על לבבך ושננתם לבקר
 ודכית בם בשבתך בביתך וכלכתך בדרך ובשכך
 ובקומך וקשרתם לאות על ידך וחיו לטוטפת בין
 עיניך וכתבתם על מזוזת ביתך ובשערך
 ובשעריך למען ירכו ימיכם וימי בניכם עד
 האדמה אשר נשבע יא לאבותיכם לתת להם
 כימי השמים על הארץ ויאמר יא אל משה
 לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם ועשו
 להם צינית על כנפי בגדיהם לחודתם ונתנו על
 ציניתם הכנת יא פתיל תכלת והיה לכם לציצית
 וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות יא ועשיתם
 אתם וזאת תהיה אחרי לבכם ואחרי עיניכם אשר
 אתם וזאת אחריהם למען תזכרו ויעשיתם את כל

שלושת שוות

ועוד מצאנו: **לטטפת, לטטפת, לטטפת**, וכן הוא בס"ת ותיקן 2 הנ"ל לאחר שהוגה, ובס"ת מינכן 487 עמוד 36-37 היד הראשונה ולטטפת, ושתיים אחרונות כן הם ביריעות שהוחלפו, ולכאורה נגד רבי ישמעאל בבבלייתא שבתלמוד ועוד, ויש ליישב עפ"י התוספות שם: ור"ת מפרש דו"ו דולטוטפת דריש וה"ג לטטפת לטטפת ולטוטפת הרי כאן ד' וכו'.

ברלין 1, 76ב, א204, א210 ביד הראשונה

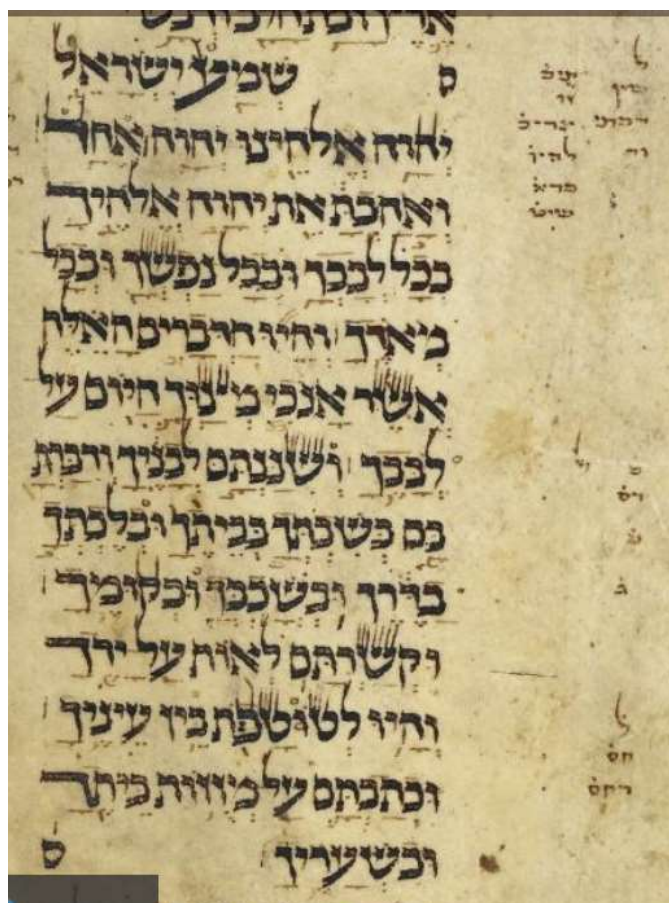
אֶפְרָיִם וְהָיָה לְאֹהֶל
עַל דִּרְכָּהּ וּלְטַפְתָּהּ
בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בַחֲזֹק יָד
הִרְצוּאֶנּוּ וַהֲרֹחַ מִמִּצְרַיִם

וְהִשְׁרַתְּםָּ לְאֹהֶל עַל
יָדֶיךָ וְהָיָה לְטַפְתָּהּ בֵּין
עֵינֶיךָ וְהִתְקַטְרִינָהּ לָהּ
לֹאֶת עַל יָדֶיךָ וְהָיָה לָהּ
לְתַפְיִלָּהּ בֵּין עֵינֶיךָ וְכִי
וּבְתַבְתָּם עַל מִזְבְּחֹת בֵּין

וּשְׁמִיתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהִים
עַל לִבְנֵיכֶם וְעַל גַּפְשֵׁיכֶם
וְהִשְׁרַתְּםָּ אֶתֶם לְאֹהֶל
עַל יָדֶיכֶם וְהָיָה לְטַפְתָּהּ
בֵּין עֵינֵיכֶם וְהִתְשַׁוְּיָהּ יָד

וכן להיפוך: **ולטוטפת, לטוטפת, לטוטפת** נגד הפשטות שבתלמוד, מתיישב עפ"י התוספות כנ"ל.

כ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 9403, 102ב, ביד הראשונה

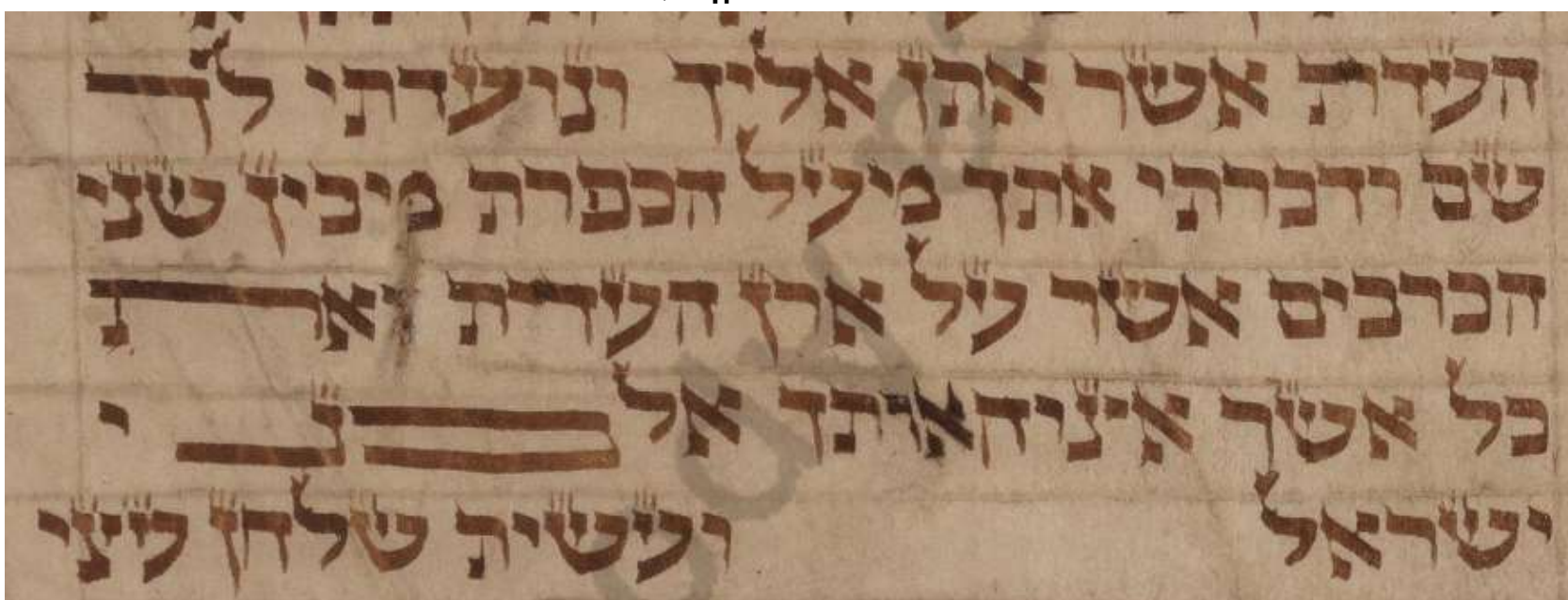

את/ואת כל אשר אצוה אתך

פרשת תרומה: וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדִבַּרְתִּי אֵתְךָ מֵעַל הַפֶּפֶרֶת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֵבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְוֶה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

רש"י: ואת כל אשר אצוה אתך – הרי ו"ו זו יתירה וטפילה, וכמוה הרבה במקרא, וכה תפתר: ואשר אדבר עמך שם את אשר אצוה אותך אל בני ישראל הוא.

א. כן בכ"י לייפציג 1 (לפני שנמחק), ליידן 1, מינכן 5, אוקספורד אופ' 34, דפוס שונצינו, דפוס סביונטה. כן כנראה כתב רש"י (לפחות במהדורה קמא של) פירוש, ואכן בהרבה כ"י של המקרא מופיע בפסוק: "ואת". בנוסח שלנו בפסוק: "את", ורוב ביאור זה חסר בכ"י אוקספורד 165, ברלין 514, דפוס רומא, ועוד דפוסים (בדפוס ריגיוו הוא הוחלף בהערה שנשתבשה במקצת: "א(ל){ת} כתוב בלא ו"ו"), ובהם מופיעות רק המלים האחרונות של הביאור: "את אשר אצוה אותך אל בני ישראל". בכ"י לייפציג 1 הועבר קולמוס על הביאור, והסופר (ר' מכיר) הוסיף הערה: "כך מצ' {אתי} בת' {וספת} שכת' {ב} רבנו שמעיה כתוב. ונמחק כך {כלומר, כפי שהועבר קולמוס על המלים בכ"י לייפציג 1} הפירוש של 'ו"ו זו', מ'ואת' עד 'שם', וגם על 'הוא'. והדף נקרע, ובין 'שם' ו'את' סימ' {ן} לדילו' {ג}." לא ברור אם ר' שמעיה מחק את הפירוש מדעת עצמו או בהוראת רש"י.

ספר ויקרא

קרנת/קרנות מזבח העלה

פרשת ויקרא פרק ד' פסוק כ"ה: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּם הַחֹטֵאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת דָּמּוֹ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד מִזְבֵּחַ הָעֹלָה:

שם פסוק ל': וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת כָּל דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד הַמִּזְבֵּחַ:

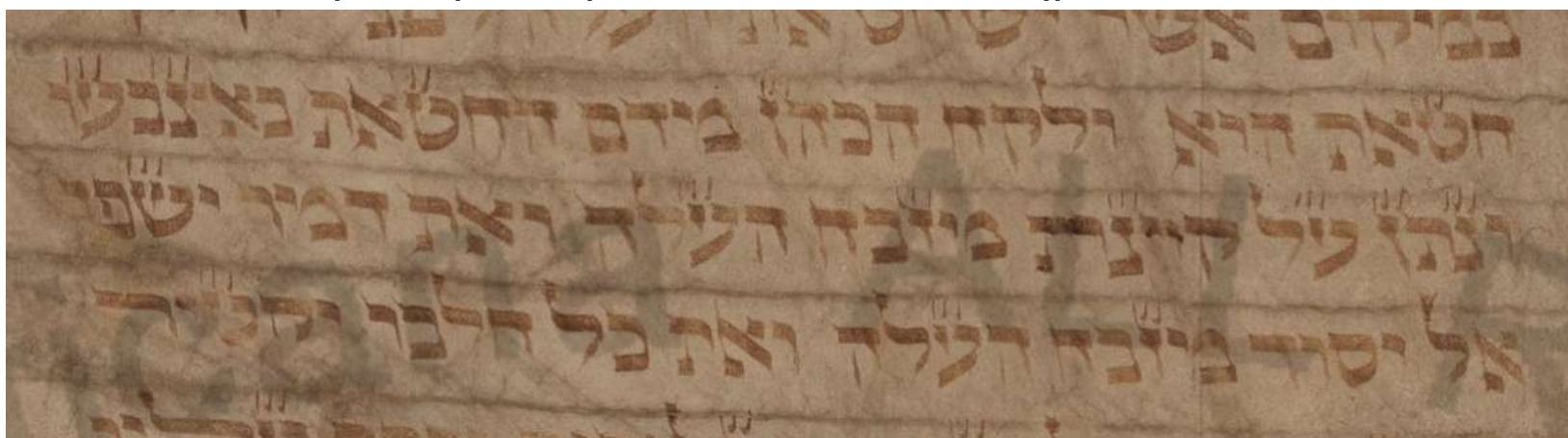
שם פסוק ל"ד: וְלָקַח הַכֹּהֵן מִדָּם הַחֹטֵאת בְּאֶצְבָּעוֹ וְנָתַן עַל קֶרְנֵת מִזְבֵּחַ הָעֹלָה וְאֶת כָּל דָּמָהּ יִשְׁפֹּךְ אֶל יָסוֹד הַמִּזְבֵּחַ:

מנחת שי: קרנת שבפ' ואם כבש: שנינו בריש פ"ד דזבחים, בש"א כל הניתנין על מזבח החיצון שנתן במתנה אחת כיפר, ובחטאת שתי מתנות, ובה"א אף חטאת שנתנה מתנה אחת כיפר. ואמרי' עלה אמ' רב הונא מ"ט דב"ש, קרנת, קרנת, קרנות (נ"א קרנות קרנות קרנות), הרי כאן שש, ארבע למצוה ושתיים לעכב, ובה"א קרנת קרנת קרנות, הרי כאן ארבע, שלש למצוה ואחת לעכב. ואימא כולהו למצוה, כפרה בכדי לא אשכחן, ואב"א וכו'. ועיין ילקוט פ' ויקרא רמז ת"ע, וקרבת אהרן פ' תזריע דף צ"ד פרק ב'. ופי' רש"י, שלש פרשיות נאמרו בחטאות החיצונות בויקרא, אחת בשעיר נשיא, ושתיים בחטאת יחיד, אחת בכשבה ואחת בשעירה. בשתי' כתי' על קרנת חס', והאחר מל'. וב"ש אית להו יש אם למקרא, הרי כאן שש, ואין במזבח אלא ארבע, והשתיים יתירות לא נאמרו אלא ששנה עליהם הכתוב לעכב, ארבע נאמרו למצוה שמצוה בארבע מתנות, ושתיים מהן נשנו לעכב. וב"ה סברי יש אם למסורת, הילכך הרי ד', ג' מהן למצוה נאמרו שמצוה לכתחילה ליתן אף עליהן, והאחת מעכבת כדמפרש ואזיל. ואימא כולהו למצוה ואין כאן אחת לעכב שהרי לא שנה באחת מהן, ואימא אף על פי שלא נתן כלום כיפר. בכדי, בלא כלום, כלומ' בלא מתן דמים, ע"כ. משמע ודאי מהגמרא ומפי' רש"י שאחד מן השלשה פסוקי' של קרנת מזבח העלה הכתובים בפ' זו מל' וא"ו. מיהו לאו בהדיא איתמר לא בגמ' ולא ברש"י איזה מהם מל'. ובריש פ"ק דסנהדרין מייתי לה נמי אגב גררא, והתם גרסינן ובה"א קרנות קרנת קרנת הרי כאן ארבע וכו'. נר' משם הראשון דהיינו דפ' נשיא הוא המלא, אך רש"י ז"ל פי' שם, בשעיר דנשיא כתי' קרנת חס', ובכבשה דיחיד כתי' קרנות מלא, ובשעיר דיחיד כתי' קרנת חס', עכ"ל. ולדבריו המלא הוא השלישי, דהיינו דפ' ואם כבש. נר' דגירסתו בגמ' היתה ובה"א קרנת קרנת קרנות, ולכן כתב שהשלישי מל', וכן גורס בעל קרבן אהרן, והיא כגירסתנו דזבחים. וכתב בעל א"ת שכן מצא בגמ' דסנהדרין כ"י, אך לא ידע למה הקדים שם רש"י השלישי

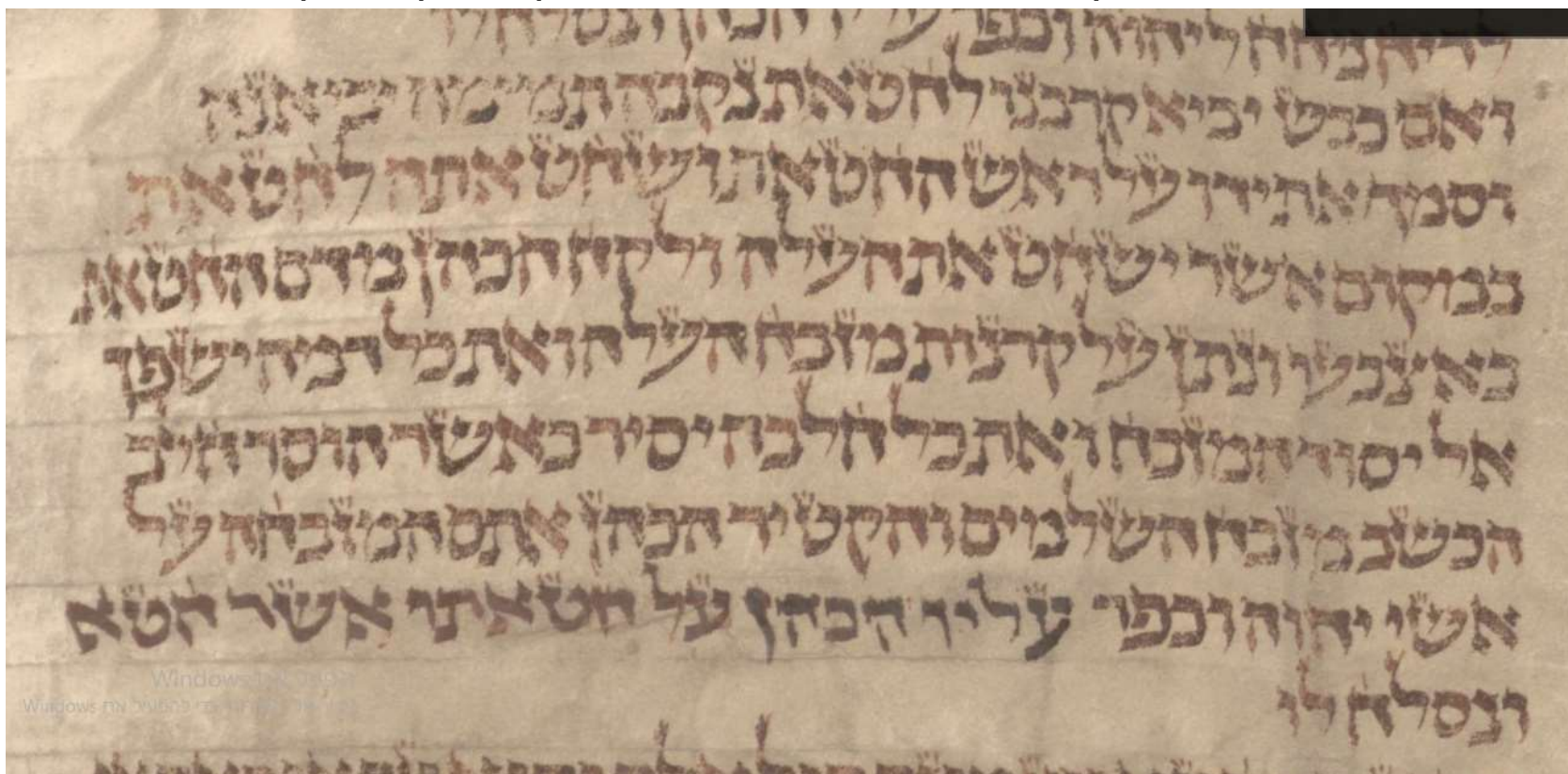
לשני. אמנם כל הספרים ומסורותיהם שוים דכל שלשת קרנות האמורי' חסרי', שאין שום א' מהם מהארבעה מלאי' ע"פ המסורת כמו שבאו בפ' זו, במ"ג, וכ"כ הרמ"ה והמאירי ושמן ששון.

וכבר קדמתי לך כי בכל מקום שהגמ' או המדרש חולק על המסורת בחסרו' ויתירות, אנו הולכים אחר המסורת, ולא מבעיא בדרשות של אגדה כגון פלגשם, כלת, ואשמם, אלא אפי' היכא דנפיק מיניה דינה כגון הכא אליבא דב"ש וב"ה, ובר מן דין דכולהו ספרי וספריא הכי סבירא להו ולית בהון פלוגתא כלל. ובש"ת הרמב"ן ז"ל¹¹ סי' רל"ב נשאל נשאל על זה. ודברי השואל תמהי' מאד בעיני, כי לא שאל כהוגן, ומהפך גירסת הגמרא, וגם נסחת הספרי'. אולי היתה כשגגה היוצאת. והשיב לו הרמב"ן ז"ל, דבכל מקו', אפי' בחסרו' ויתרות, מתקני' מיעוט ספרי' ע"פ הרוב¹², דמקרא מל' דבר הכתוב, אחרי רבי' להטות. ובעל א"ת נדחק לפרש סוגיית הגמ' באופן שיסכים למציאות הספרים, והוא עצמו הכיר בדוחק, יעויין שם. וכבר הארכתי יותר מדאי, ותו לא מידי. [קרנת].

ספר תורה ותיקן 2, 36א, ביד הראשונה: קרנות, קרנת, קרנת

ספר תורה ברלין 1216 – ארפורט 7, עמוד 72: קרנת, קרנת, קרנות

¹¹ למעשה הם שו"ת רשב"א ז"ל, שבטעות מיוחסות לרמב"ן.

¹² שם: ומ"מ בכל מה שבא בתלמוד דרך עיקר דין כקרנת קרנת וכבסכת לטוטפת. ובן אין לו, ביו"ד דרשינן עיין עליו מדלא כתיב בלא יו"ד. כמו מאן בלעם, שעליו דנין עיקר ירושה שממשמשת והולכת. בזה ודאי מתקנין (המיעוט). וכן בכל מקום ומקום אפילו בחסרות ויתרות מתקנין המיעוט ע"פ הרוב. מתברר מראיות שונות ש"המיעוט" טעות.

והנשא/והנושא אותם

פרשת מצורע: וְכָל הַנֶּגַע בְּכָל אֲשֶׁר יְהִי תַחְתָּיו יִטְמָא עַד הָעֶרֶב וְהַנוֹשֵׂא אוֹתָם יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם יִטְמָא עַד הָעֶרֶב:

בנדה¹³: (והנושא נמי יטמא, ומאי ניהו - נישא, מ"ט והנשא כתיב) נתקו הכתוב מטומאה חמורה והביאו לידי טומאה קלה, לומר לך שאינו מטמא אלא אוכלין ומשקין.

תוספות: והנשא כתיב - חסר וי"ו, תימה דבמסורת הוא מלא, מיהו מצינו שהמסורת הוא חולק על הש"ס במסכת שבת גבי בני עלי מעבירם כתיב ובמקראות שלנו כתיב מעבירים מלא.

מנחת שי: וְהַנוֹשֵׂא אוֹתָם יִכָּבֵס בְּגָדָיו וגו': תנן במס' נדה ריש פרק ד', בנות כותים נדות מעריסות, והכותים מטמאי' משכב תחתון כעליון וכו', ואמרי' בגמ' מ"ט והנשא כתיב, >ופי' רש"י והנשא כתיב לא ידענא מאי היא, ונרא' בעיני שהוא פי' משובש, ע"כ. < וכת' רבינו שמשון בפ"ק דכלים משנה ג', דדרשי' הנושא כמו הנישא, וכ"כ הרב המזרחי. והתוספות כתבו והנשא כתיב (חס' וא"ו), תימא דבמסורת הוא מל' וכו'. עיין מ"ש בפ' בא על פסוק ואל שתי המזוזות. גם בכל ספרי' שלנו מל' וא"ו כתיב, וכן העידו המאירי, ובעל שמשון ששון, והנשיא בתוכם הרמ"ה ז"ל, באמרו נשא עון ופשע, חס' וי"ו ומלא אל"ף בסוף, וכל לישנ' באורית' דכותי', בר מן א' מל' וי"ו כתיב, וסי' והנושא אותם יכבס בגדיו ורחץ, ושאר' חסרי', עכ"ל. וכדברי התוספות כתב גם הסמ"ג בהל' טומאת זבים ויולדת, זל"ש, עוד דורש בפ' בנות כותים עליונו של זב טמא מדכתי' והנשא חסר וי"ו דורש והנישא על זב יטמא בטומאה קלה שלמעלה, והמסורת קאי אשלפניו, והמקרא קאי אשלאחריו, שהרי גבי נישא לא שייך אותם, וחולק על ספרי' שלנו, שבכולם כתיב והנושא מל' בוי"ו. וכן חולק בשבת גבי בני עלי, שאומר מעבירם כתיב, וכל הספרים שלנו כתיב מעבירים בוי"ד, וכן במסורת, ע"כ. עוד במסורת כ"י נמס' על זה ג', ב' חס' וחד מל', ושנים החסרי' הם בפ' שמיני, והנשא את נבלתם, והנשא את נבלתה. ובעל א"ת טרח להעמיד לשון הגמ' שלא יהיה נגד המסורת והספרי', יעויין משם. ועיין מה שאכתוב בס"ד בפ' נשא על כלות משה. [והנושא].

ספר תורה ותיקן 2, 40א

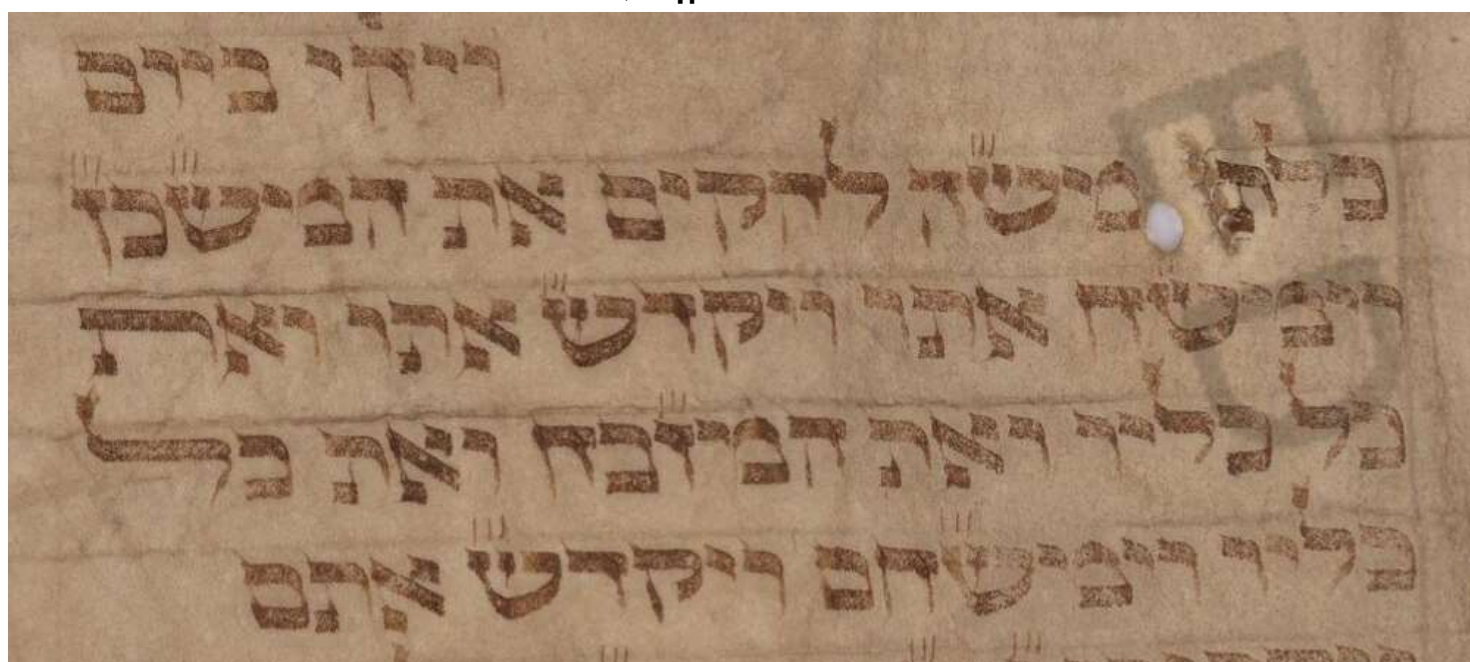

¹³ ל"ג, א'.

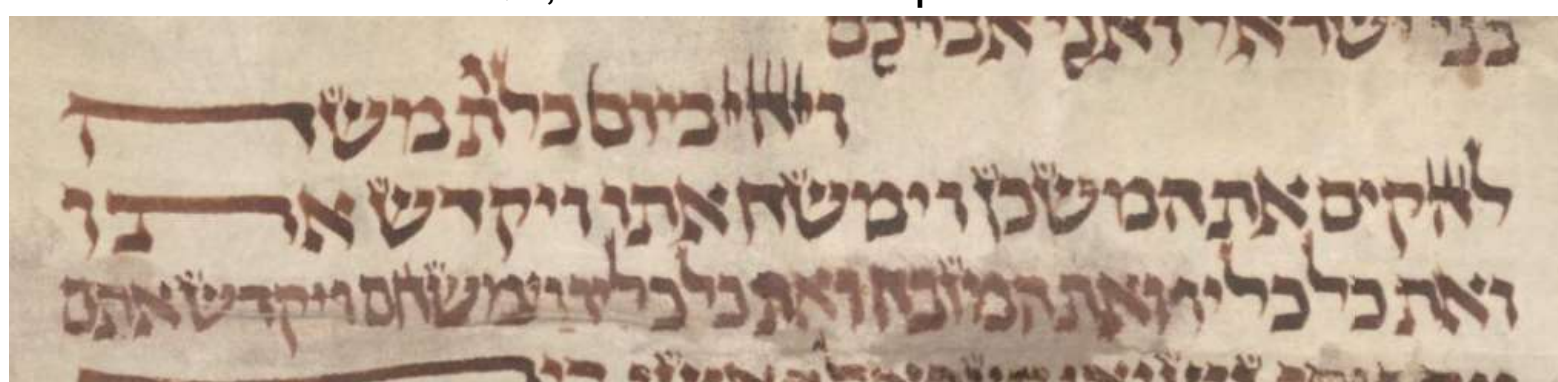
פרשת נשא: וַיְהִי בַיּוֹם כָּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת כָּל כְּלָיו וְאֶת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת כָּל כְּלָיו וַיִּמָּשְׁחֵם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם:

מנחת שי: כלות משה: במדרש רבה ובפסיקתא כלת כתי', ביומא דעלת כלתא לגננא (נ"א לגנונה), פי' ביום שנכנסה כלה לחופתה. גם במדרש ילמדנו, לכך כתי' ויהי ביום כלת חסר. וכן הוא בס' הזוהר <פ' ויחי דף רל"ו, ופ' ואלה שמות דף ה', ופ' ויקרא >דף ד', ופ' פינחס דף רכ"ו ברעיא מהימנא > ובדוכתי אחריני, כדבעין למימר לקמן. ובריקאנטי, כן ראיתיו חס' במקצת ספרי'. גם הרמ"ה ז"ל כתב פליגי ביה נוסחי ומסראתא, אית נוסחי דכתי' מלא ומסרן עליה כולהו' מלאי', בר מן א' חס', ויהי ככלת השטרים, דמס' עלי' לית כות' וחס', ואית נוסחי דכתי' חס', ומסרן עליה דחסר הוא, ודרשא מסייעא למאן דאמ' חס', ע"כ. וא"ת תפס לעיקר כמאן דאמר מל', שכן מצא בהללי ובמצריים ובספרי' מדוייקים קדמוני' מכמה מאות שנים, וכ"כ המאירי ובעל ס' שמן ששון. ובכל המסורות כתו' כל' מל' ב"מ חד, ככלת השטרים. וכ"כ בעל מנחת כהן. וכן העידו חכמי בורגוש שגם הרמ"ה כתבו בספרו מל'. >וכתו' בספר גור אריה ככלה הנכנסת לחופה וכו'. ואף על גב שבכל הספרי' נכתב כלות בוי"ו, הכי פירוש, מדכתי' כלות ולא כתיב ביום כילה להקים המשכן, אלא לדרוש לשון כלה, והא דקאמר כלות כתיב, ר"ל שלא כתיב כילה שאז לא נוכל לדרוש לשון כלה שהרי יש יו"ד בין הכ"ף ובין הלמ"ד, אף על גב שאין היו"ד כתובה כיון שהחירק הוא במקום היו"ד כאילו היו"ד כתובה, אבל עכשיו שכתב כלות נוכל לדרוש לשון כלה, עכ"ל. >ועיין בתשובות הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב, ובתשובת הרשב"א ז"ל הובאה בב"י על טור י"ד סוף סימן רע"ה, ומ"ש בפ' בא >גבי ונתנו על שתי המזוזות. <והרמ"ע ז"ל בחיבורו הנקרא מאה קשיטה כתב כי ראוי היה לכתוב כלת משה, ונכתב כלות כי נטל רשות להעלים הסוד שלא להחזיק טובה לעצמו וכו', ע"ש. וגם במאמ' אם כל חי סי' ל"ה כתב שכן שמע מהמקובל האלקי מוהר"ר יצחק אשכנזי ז"ל. עוד כתב שם בס' מאה קשיטה, שכן ראוי היה לכתוב הפילגשם, ונכתב הפילגשים, היא היו"ד שניטלה מן הושע בן נון בריש פ' שלח לך, והלא כבר קרא לו משה יהושע במלחמת עמלק וכו', וכן מַעֲבָרִים עם ה' דבני עלי, מעבירים כתי' וכיוצא בו, לא תימא שחלקו בעלי הגמ' עם ספרי המסורת, אך העידו בגמ' על מקומות מיוחדים, כי נעו מעגלותיה של תורה, ואנחנו לא נדע, וילמד סתום מן המפורש, עכ"ל. ודברי הזוהר בסוף פ' זו, וברעיא מהימנא פ' פינחס >דף רנ"ד <צדקו יחדו עם מה שכתבתי, שגם הם דרשו כלת חס'. ובתר הכי אמרי' ברעיא מהימנא פ' פינחס דאע"ג דכתי' כלות מלא, דרשין ליה כאילו נכתב חסר, דאית להו לרבנן רשותא למעבד הכי, ועל כל פירושין דיכלין למעבד לקשטא כלה בתכשיטין דילה, קב"ה מצי למעבד כמה דיימרון ולמהוי מאמין לון, הה"ד על פי התורה אשר יורוך >משל לאומן דחתך מאני לבושין דמלכותא ועבד מנהון חתיכן סגיאן, אינון דידעין אתרין דחסרין אלין חתיכות או אלין דמשתארין אינון מתקנין לון לבושין ושווין אינון חתיכות דאתוספן באתר דמעטיין, וחתיכות דאינון מעטין מוסיפין עלייהו, והאי איהו על פי התורה אשר יורוך, עד כאן. <וזה כלל גדול בתורה, ישמע חכם ויוסף לקח לקיים כל דברי חכמי', דכולהו הוו דייקי טובא בקראי, ונבון תחבולות יקנה. ועיין עוד מה שאכתוב בס"ד בפ' בלק אצל ומגבעות אשורנו בסי' כ"ג. [כלות].

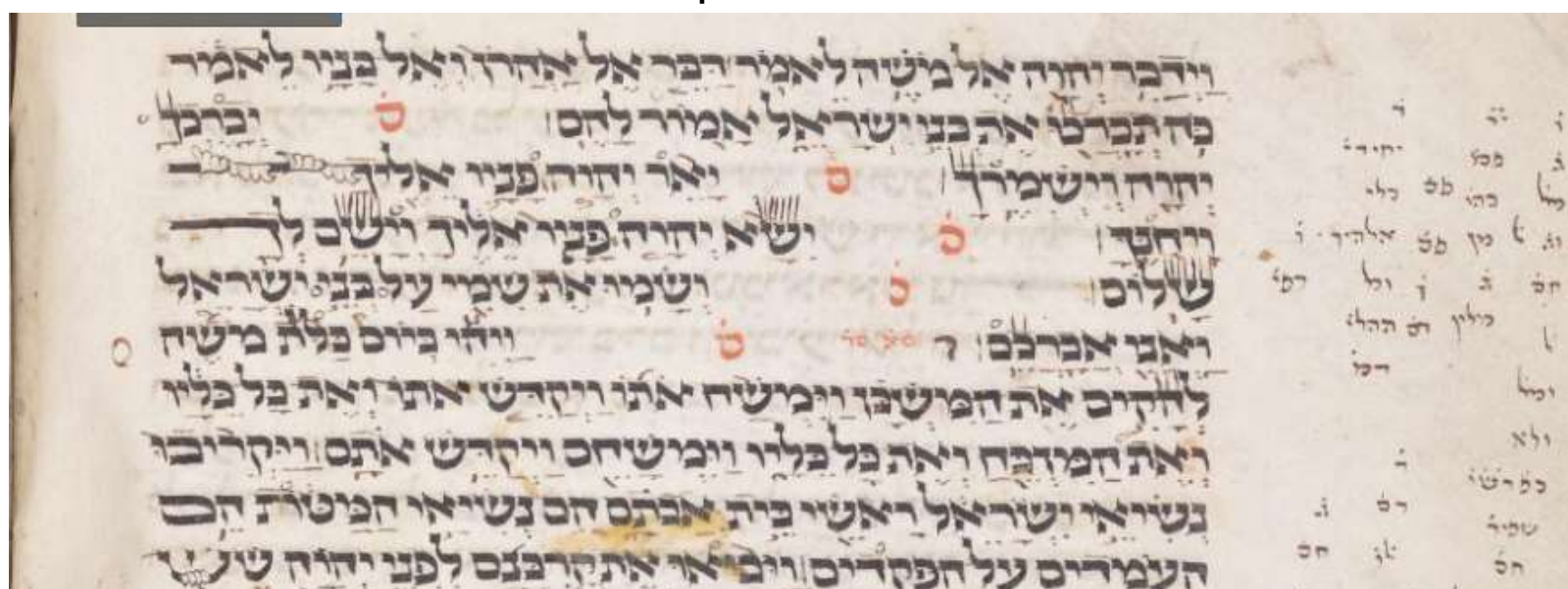
ספר תורה ותיקן 2, 49א

ספר תורה ברלין 1216 – ארפורט 7, עמוד 98

חומש רגנשבורג דף 100א

ואתה/ואותה החייתי

פרשת בלק: ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים אולי נטתה מפני כי עתה גם אתכה הרגתי
ואותה החייתי:

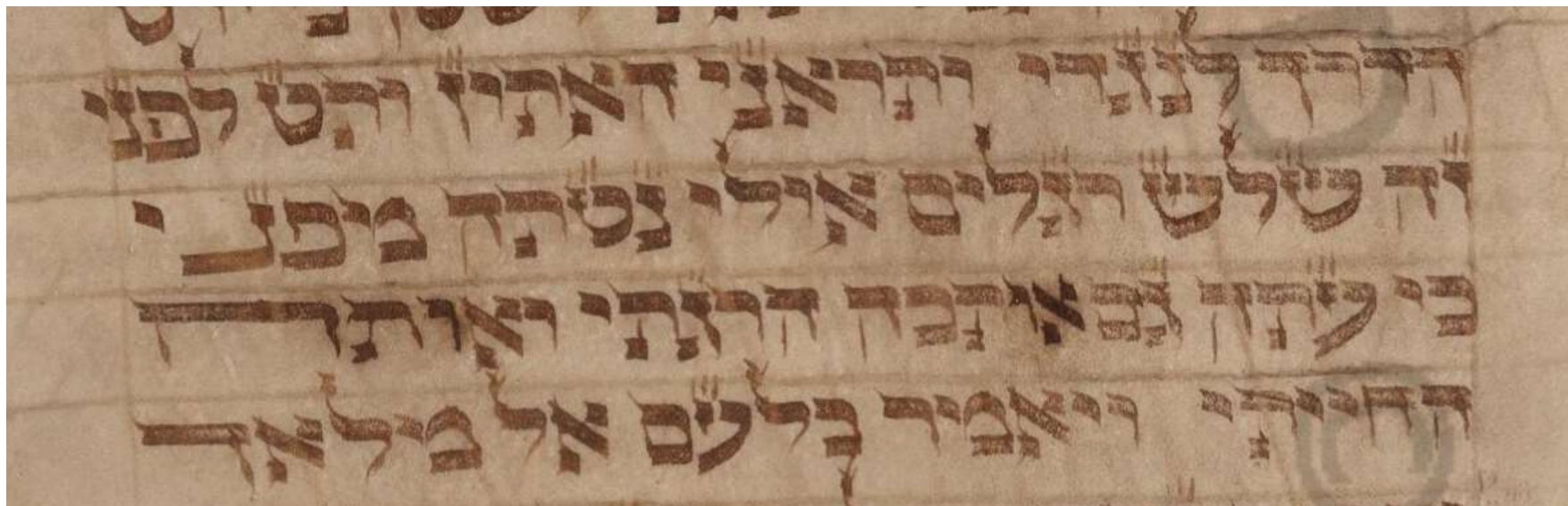
גמרא סנהדרין¹⁴: אמר חזקיה: מניין שכל המוסיף גורע - שנאמר אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא
תגעו בו וכו' וברש"י: אמתים - דל אל"ף מהכא - קרי ביה מאתים, הוי שתי מאות אמה, כל אותיות

¹⁴ כ"ט, א'.

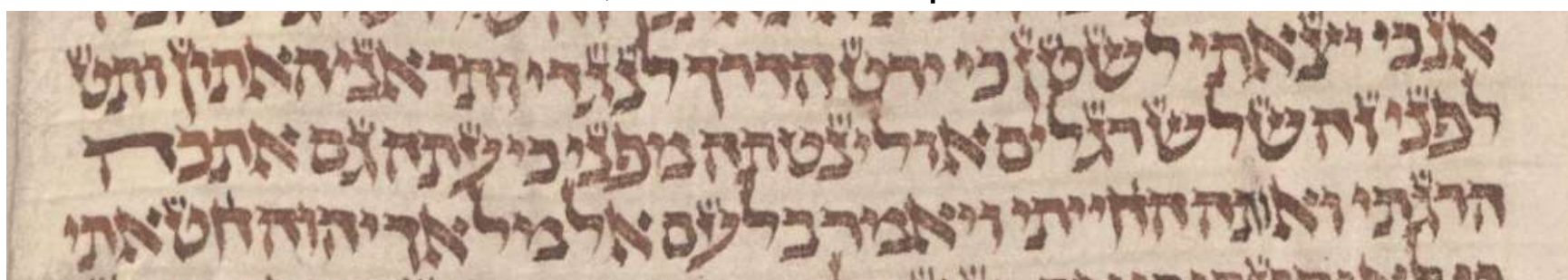
שבתורה הברתם ככתיבתם, כמו ועשית ואמרת - כאלו כתובה בה"א, וכן אתה חסר כמו אותה מלא.

יש משמעות מלשון רש"י¹⁵, שכל אותה חסר בתורה, והנה לפנינו הרי כל אותה חסר מלבד: ואם ביום שָׁמַע אִישָׁה יָבִיא אוֹתָהּ וגו', ברם מצאנו:

ספר תורה ותיקן 2, 56א

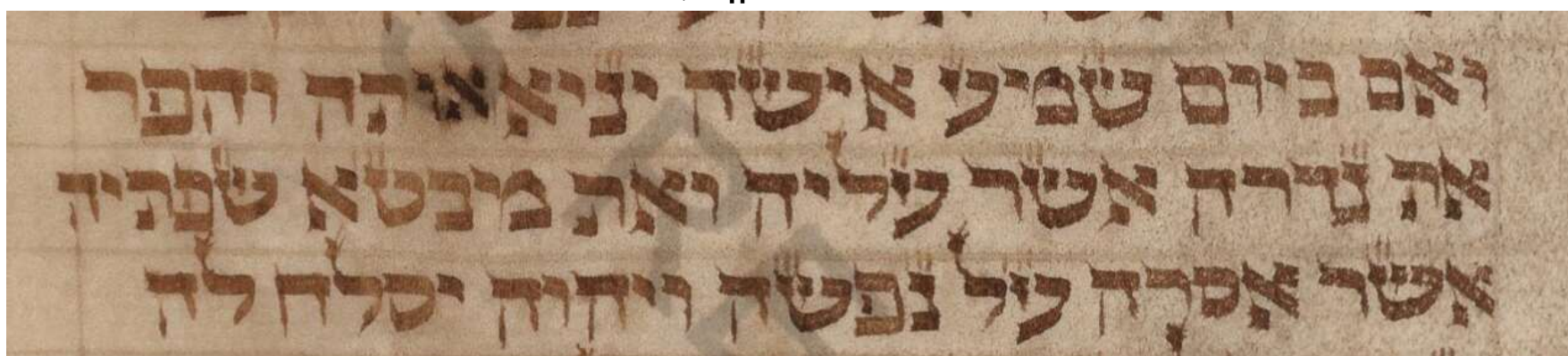
ספר תורה ברלין 1216 - ארפורט 7, עמוד 111¹⁶

יניא אתה/אותה

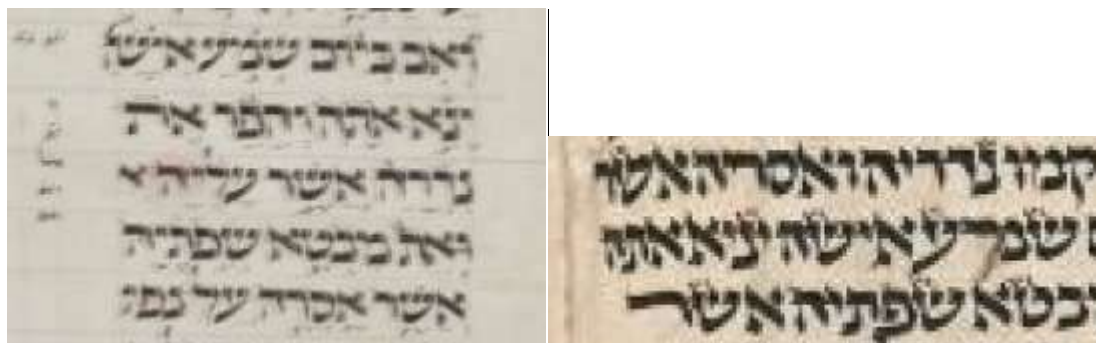
פרשת מטות: ואם ביום שָׁמַע אִישָׁה יָבִיא אוֹתָהּ וְהִפְרָ אֶת נִדְרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְטָא שְׁפָתֶיהָ אֲשֶׁר אָסְרָה עַל נַפְשָׁהּ וְיִי יִסְלַח לָהּ:

ספר תורה ותיקן 2, 59א

¹⁵ כל עניין הזה הוא עפ"י ידידי ר"ז קנופלט שליט"א, מברוקלין ניו יורק.

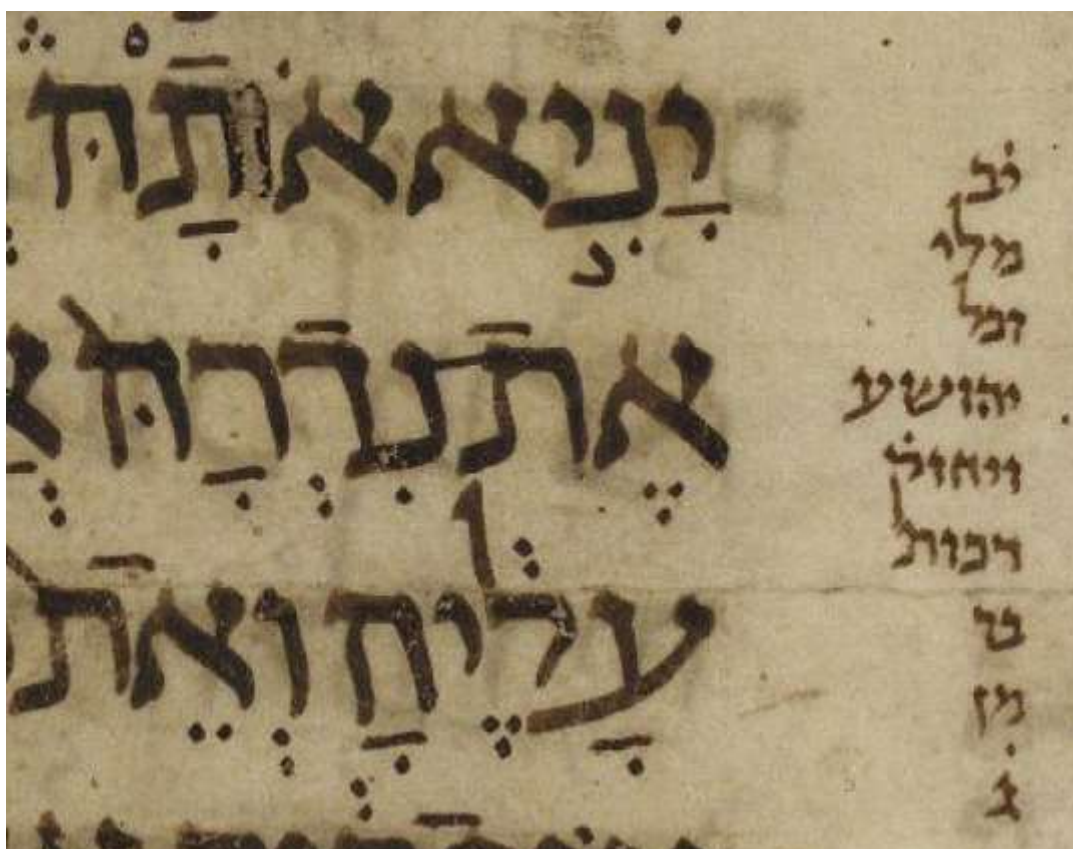
¹⁶ בחומש 1212 שם בפר' בלק על ואותה החייתי כתוב משהו שלא יכולתי לפענח. כנראה "ב' מלי בתורה". וב1216, נדחש שם וי"ו, כנראה בכתיבה מאוחרת.

חומש רגנשבורג

כ"י ששון¹⁷

ספר דברים

ואשמם/ואשימם בראשיכם

פרשת דברים: הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשימם בראשיכם:

רש"י: ואשמם – חסר יו"ד, רש"י דברים א' [כן בכמה כ"י של המקרא. בנוסח שלנו: ואשימם. ועיינו בחזקוני] לימד שאשמותיהם של ישראל תלויין בראשי דייניהם, שהיה להם למחות ולכוין אותם לדרך הישרה.

מנחת שי: ואשימם: במדרש דברי' רבה, ואשמם כתי', אמ' ריב"ל אמ' להן משה אם אי אתם נשמעי' להם אשמה תלוי בראשיכם וכו'. ודרשו ג"כ בספרי מלמד שאשמותיהן של ישראל תלויים בראשי

¹⁷ גם בכ"י משיגן אותה דפ' מטות – חסר.

דייניהם. ורש"י הביא מדרש זה דספרי, וכתב בפירוש שהוא חס' יו"ד, וכן נרא' מהמזרחי והחזקוני שהביאו דברי רש"י ולא כתבו מזה מאומה. גם בעל הטורי' אמ' שהוא חס' יו"ד, וכן ראיתי בשם ספר הללי. אמנם העיד בעל א"ת כי בכל ס"ס ואשכנז ומצריים וירושלמיים מל' יו"ד ושהמסורת עליו ל' ומלא, ולזה הסכים המאירי, ובעל שמן ששון. וכ"כ הרמ"ה ז"ל לפום דרשא חס' יו"ד כתי', ובכולהו נוסחי מלא יו"ד כתי'. וכן העידו חכמי בורגוש על הרמ"ה שכן עשה מעשה, וכן עיקר, והמפרשי' שכתבו שהוא חס' הלכו בזה אחר הדרש, ואנן כמציאות הספרי' והמסורות נקיטין, עכ"ל. עו' מצאתי מסורת כ"י שאומרת ל', וא' ואני אשימם (מלכים א' ה'), והוא חד מן מלין דמשמשין חד א' וחד וא', ולית דכוותהון. ומשם קצת ראייה שגם זה מלא. ואולי לזה נתכוון בעל מנחת כהן באמרו ואשימם מלא בהכרח המסרה. ועיין בש"ת הרמב"ן ז"ל סי' רל"ב. [ואשימם].

ספר תורה ברלין 1216-ארפורט 7, עמוד 122¹⁸

חומש רגנשבורג 124ב

ספר תורה – ותיקן 2, 61א, יד השנייה

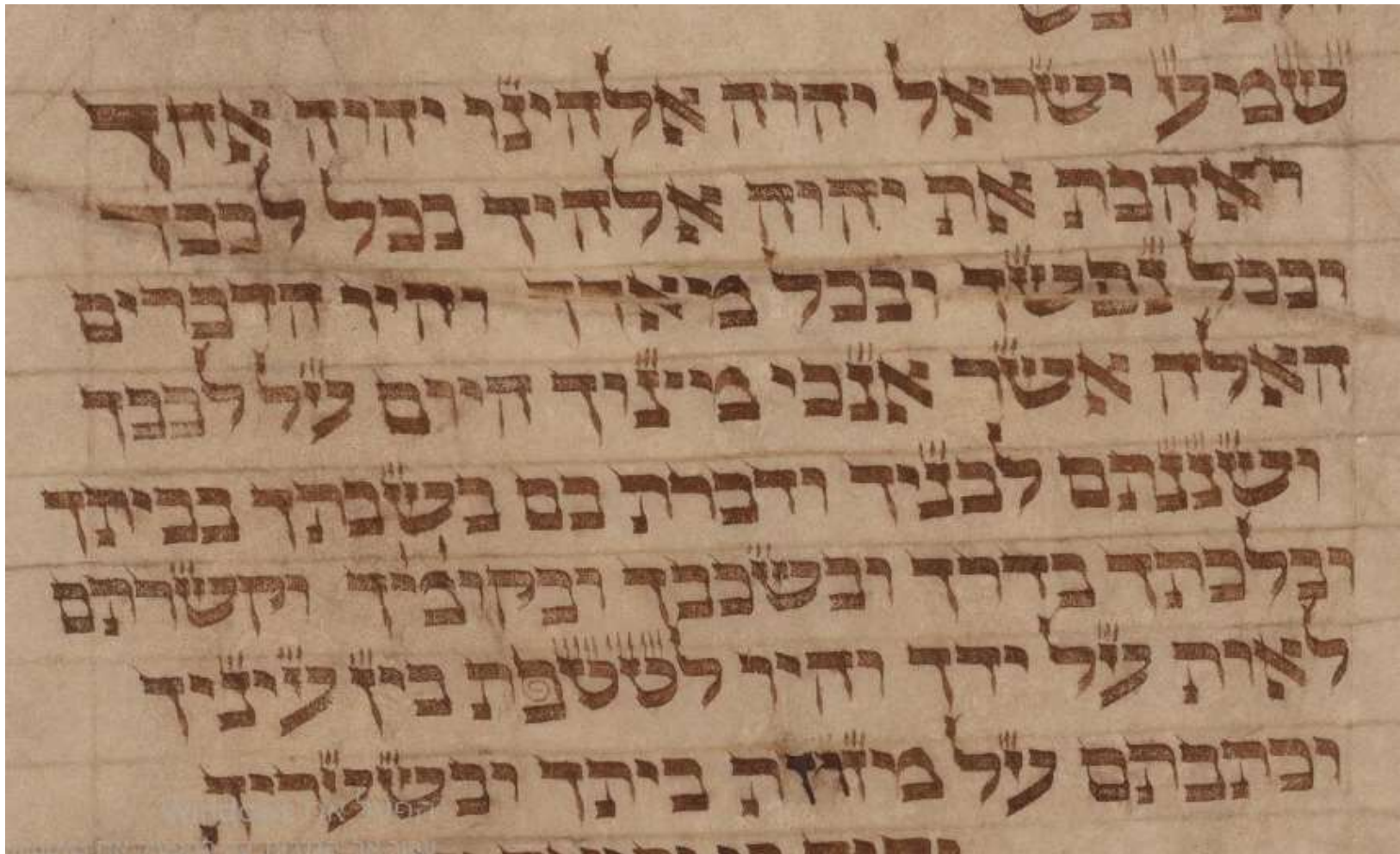
מזוזת/מזוזות/מזוזות

פרשת ואתחנן: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

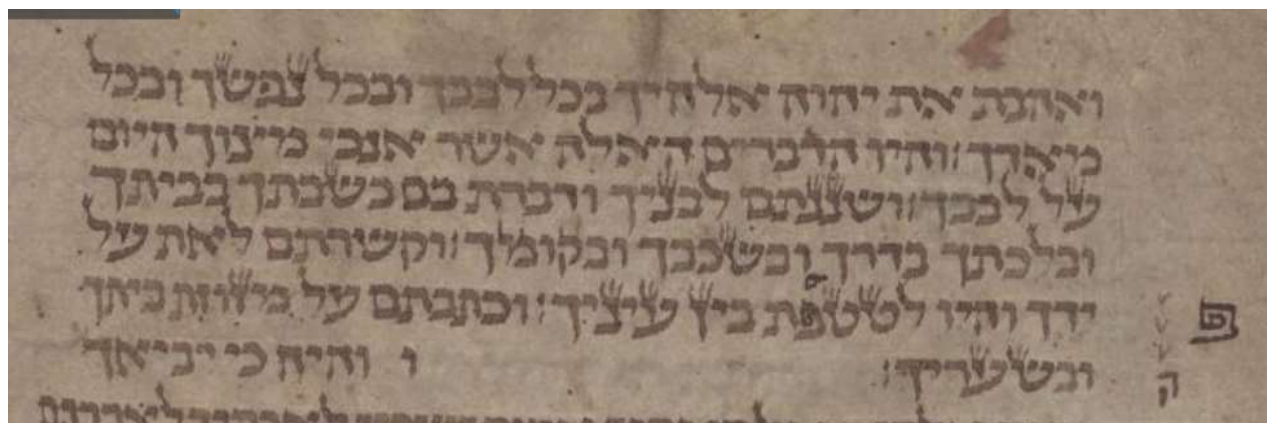
¹⁸ עיי"ש יו"ד תלויה.

רש"י: מזזות ביתך – **מזזות** [כן בכ"י לייפציג 1, אוקספורד 165, מינכן 5, אוקספורד 34, לונדון 26917, דפוס רומא, שונצינו, סביונטה. כך גם בהרבה כ"י של המקרא, וגם סופר כ"י לייפציג 1 ציין בגיליון לקיומו של נוסח זה. בנוסח שלנו: "מזזות"] **כת**, שאין צריך אלא על האחת.

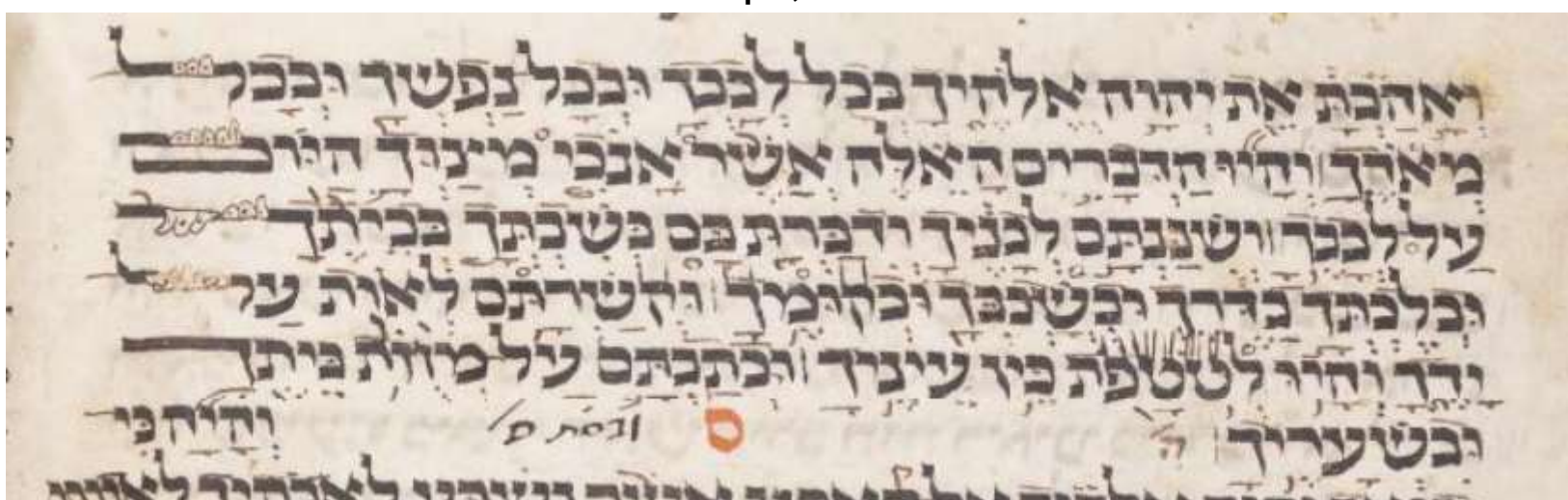
מנחת שי - פרשת בא: ונתנו על שתי המזזות: כל מזזת דואלה שמות חס' וי"ו בתראה ומל' וי"ו קדמאה, ותלתא אינון בהאי פרשה (דבא), **ודשמע ישראל חס' וי"ו קדמא' ומל' וי"ו בתראה**, ודוהיה אם שמע מל' דמל'. ובפ' ואתחנן בשמע ישראל כתב רש"י ז"ל מזזות כתיב שאין צריך אלא אחת. וכן הביאו ר' אלייא המדקדק בס' מסורת המסורת בדיבור חמישי בשם <הגמרא>, וכתב שמצינו פעמים רבות שהגמ' חולק' על המסרה שלנו, כגון ולבני הפלגשים שכתב רש"י ז"ל חס' כתי', והוא מלשון בראשית רבה, שהוא כנגד המסורת, כי נמס' עליו ב' מלאי' דמלאי', וכן ביום כלות משה אמרו במדרש כלת כתי' (כמו שכתבתי שם), ונמס' עליו ל' מלא, עכ"ל. ובנדה פ' בנות כותיים, על פסוק וְהַנּוּשָׂא אותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו (פ' מצורע), אמרי' התם והנשא כתי' חס' וי"ו, וכתבו התוספות תימא דבמסורת הוא מל', מיהו מצינו שהמסורת חולקת על הגמ' במס' שבת, גבי בני עלי מעבירם כתיב, ובמקראות שלנו כתי' מַעֲבִירִים מל', ע"כ לשונם. >וכן הביא דבריהם מהר"ר יודא מינץ בתשובותיו סי' ח'. <ועיין מה שכתבתי שם בשמואל א' ב', ובפ' מצורע על פסוק והנושא הנ"ל. ובעל אור תורה בפ' ואתחנן השיג על דברי ר' אלייא הלוי בהקדמה החרוזית לס' מסורת המסור', וגם על מה שכתב המגי' בהקדמת מקרא גדולה, ועל פי' רש"י על התורה שהבאתי לעיל, וגם בפירושו לסוגיית הגמ' דפ' הקומץ רבה, והאריך הרבה. סוף דבר טרח גדול ליישב דברי רש"י ז"ל על התורה, עיין שם, מסכים למה שכתב בעל לקח טוב שאין צריך לקבוע על שתי המזזות אלא מזזת אחת, כך פרש"י, ובמנחות >פ' הקומץ רבה וילקוט פ' ואתחנן רמז תתמ"ד< תניא שומע אני וכו', עד, עד שיפרוט לך הכתוב שתי', עכ"ל. אמנם בפ' סוגיית הגמ' לע"ד דברי פי חכם חן, שלא כפי' רש"י ז"ל. וראה גדולה מצאתי לפירושו מלשון ספרי ופסיקתא פ' ואתחנן, עיין עליו. אבל מה שהשיג לר' אלייא הלוי אינה השגה, שמה שכתב בהקדמה החרוזית הוא לפי דרך רש"י בפ' החומש, והמחבר עצמו כתב בדבור חמישי שלפי המסרה הוא מלא. אח"כ מצאתי במרדכי להלכות קטנות גירס' אח' >ר' בסוגיית הגמ' וזל"ש, מ"ט דר"מ, מזזות כתי', ומ"ט דרבנן, מזזות כתי', ע"כ. אולי זאת היתה גירס' רש"י ז"ל בגמ', ומה שכתב על התורה שאין צריך אלא אחת, היינו פצים אחד, ודעתו לפסוק כר"מ כמו שפסק ג"כ הרא"ש ז"ל. <עו'> כתב המרדכי שהתוספות האריכו הרבה בגירסת הספרים, **ונרא' לר"י עיקר כמו שמצינו בגויל מבורגוניא, דפ' שמע כתי' מזזות**, ופ' והיה אם שמע מזזות, ע"כ. **וכן מצאתים בהעתק הללי, וכן דעת הרי"ף, והרמב"ם, וסמ"ג, וטור, ורבי' ישעיה הראשון, וריא"ז, וס' התרומה, ואבן ירחי, והרמ"ה, והמאירי ז"ל. וכן מעידות כל מסרות הדפוס וכתובי יד בפ' זו, ופ' ואתחנן.** ומה שנדרש במדרש רות הנעלם, מזזות כתי', מאותיותיו משמע מות זז וכו', אינו הפך כוונתנו, כי גם אם כתו' מזזות, הדרשה תדרש, וניחא טפי דלית וי"ו מפסיק בין זז. [המזזות].

מינכן 212, 128ב

חומש רגנשבורג, דף 131א: מזזת

שאל/שואל מעמד

פרשת עקב: ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי אלהיך ללקת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבד את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

מנחת שי: ועתה ישראל מה ה' אלקיך שאל מעמך: כתב בעל הטורים שיש בפסוק ק' אותיות כנגד מאה ברכות, וכן בעירור ערך מאה. גם הרב אבן הירחי בספר המנהיג כתב בשם רבי' יעקב מ"כ כי

מצא במסורת פסוק זה כוליה בר מאה אתין ושואל מלא, ע"כ. >וכן כתב הרמ"ב בפ"י ספר יצירה (דף כ"ג), שכן כתב המקובל הרב ר' י"ט ז"ל בספר הנקרא כתם פז בשם הרב ר' אליהו המקובל, דמלת שואל מלא וחשבון מאה יש בפסו' זה, עכ"ל. >אמנם בספרי' שלנו חס'. >וכ"כ הרמ"ה ז"ל, שאל מעמך חס', ודכות' ושאל אוב וידעני. >וכ"כ הרב רבינו בחי' בספר כד הקמח אות בי"ת ברכה, זל"ש, ועוד תמצא בפסוק צ"ט אותיות, ועם תוספת א' שאמרו ז"ל אל תיקרי מה אלא מאה, יעלו מאה. >עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וי"ו על מלת לָלֶכֶת שבפסוק כדי להשלים המנין, וכתב שכן הוא בספ' ר' יוסף טוב עלם, ואין לסמוך על זה כלל ועיקר. >[שאל].

Harley MS 5709, א210

הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.04, עמ' 61

ללכת/וללכת בכל דרכיו

שם: ועתה ישראל מה יי אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את יי אלהיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך:

במנחת שי: >עוד ראיתי מי שרצה להוסיף וי"ו על מלת ללכת שבפסוק כדי להשלים המנין, וכתב שכן הוא בספ' ר' יוסף טוב עלם, ואין לסמוך על זה כלל ועיקר.

קניקוט א' עמודים 72, 387 בשם ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Opp. Add. Qu. 47, וכן ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Kennicott 10: וללכת

ברדפם אחריהם

שם: ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם ויאבדם יי עד היום הזה:

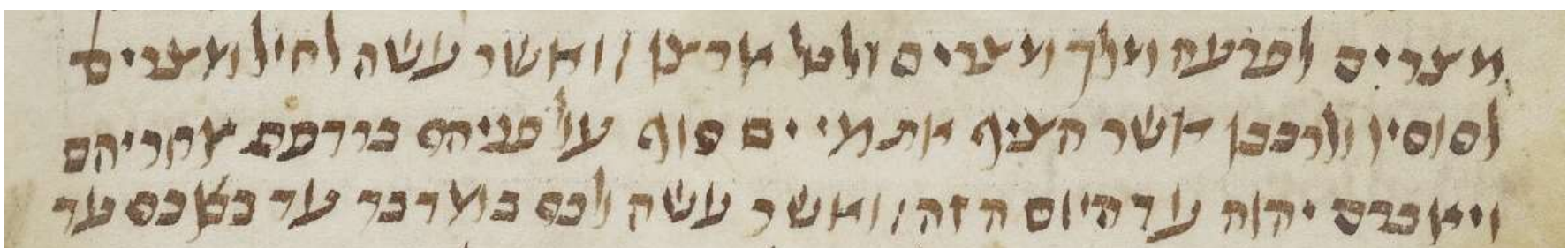
חזקוני שם: ואשר עשה לחיל מצרים, אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם ברדוף המים אחרי המצרים, והיינו דכתיב נערמו מים שתרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והערימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצרים. שם פרשת בשלח: נערמו מים. אונקלוס תרגם חכימו מיא. פי' חכמו לנער מצרים, והיינו דכתיב בפרשת עקב אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם, פי' ברדוף המים אחרי המצרים.

מוצאו אולי הינו ברבינו אפרים¹⁹: נערמו מים. כלומר, גדלו וגבהו ועלו על המיצר, וזהו שכתוב אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם, פירוש, ברדוף המים אחרי המצרים.

מ"מ, במנחת שי: ברדפם אַחֲרֵיהֶם: מה מאד יש להפלא מהחזקוני שכתב אחריהם, ופירש ברדוף המים אחרי המצריים, והיינו דכתי' נערמו מים, ותרגם אנקלוס חכימו מיא, שחכמו והערימו לעשות רצון בוראם לרדוף אחרי המצריים, עכ"ל. וכן בתיקון ס"ת ישן מצאתי גמגום זה, וגם במקרא גדולה כתי' בהגהה צ"ע לרז"ל אחריהם, ע"כ. ועד הנה לא ראיתי שום מדרש מפורש מזה, אולי סמכו על הא דאיתא במדרש המכילתא פ' בשלח על פסוק ומצרים נס' לקראתו מלמד שבכל מקו' שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו. וכן אמרו במדרש הובא בילקוט פ' הנ"ל רמז רל"ה. וכ"כ רד"ק ביהושע סי' כ"ד על פסוק וישם מאפל ביניכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסהו, זל"ש, ובדרש על כל יחיד ויחיד שבהם אמר, שאם היה א' שלא היה רוצה להכנס לים היה הגל טורדו לים, ע"כ. ובודאי דאי מהא לא איריא. [אחריכם].

אולם, בכ"י שבספריית אוניברסיטת פרינסטון, פרינסטון, ניו ג'רזי, ארצות הברית Ms. 136²⁰. תורה, הפטרות ומגלות: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, ה'ע"ג (1313), סגנון כתיבה הוא אשכנזית, שנכתב בשנת ה'ע"ג, על ידי הסופר שלמה בן נריה, לה"ר יקר ב"ר שמשון. נסרק ממש עכשיו בפעם הראשונה, לאור בקשת ר"ז קנופלט שליט"א. שם מצא בדף 458 בגיליון הכתיב אחריכם: כן מצ' ברוב ספר', אך ה"ר שמש' עשה בכל מלאכתו²¹ אחריהם אחר לש' המדרש, והכי פירו', שהמים רדפו אחרי המצרים במצרים, כמ' שנ' כי יי' נלחם לכם במצרים: יש לציין עוד מסורת אבות²², אור ישראל²³.

ספרות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Marsh 635, 139ב

¹⁹ פי' רבינו אפרים – גד, תוספות שלם, חומש אוצר ראשונים.

²⁰

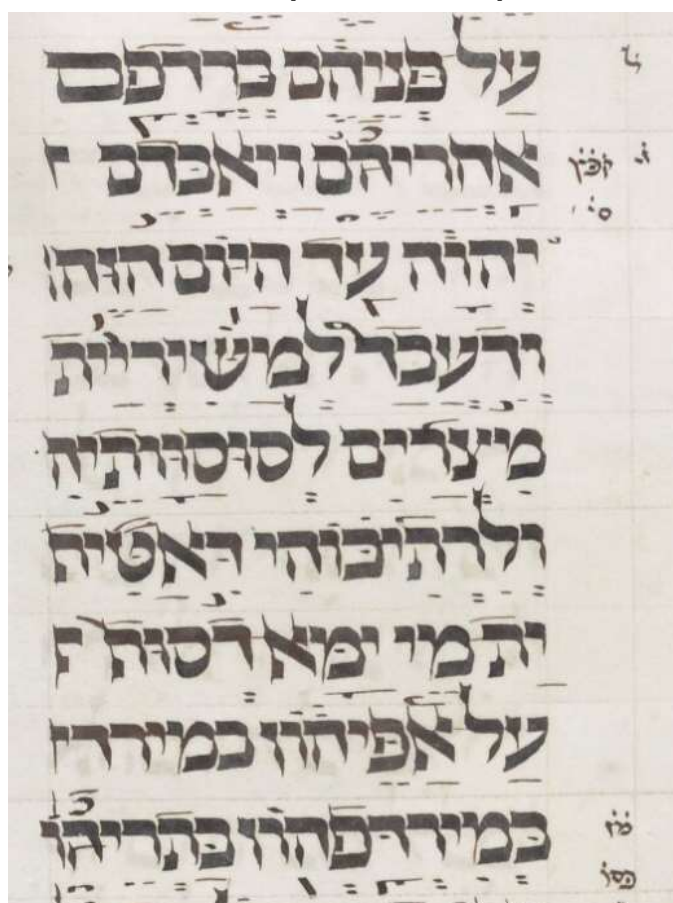
²¹ <https://www.google.com/url?q=https%3A%2F%2Fcatalog.princeton.edu%2Fcatalog%2F3511534&sa=D&sntz=1&usg=AFQjCNFyqJ7OW5xwgAeQESwsHjIPyl8wpg>

²² המשמעות לא ברורה לגמרי.

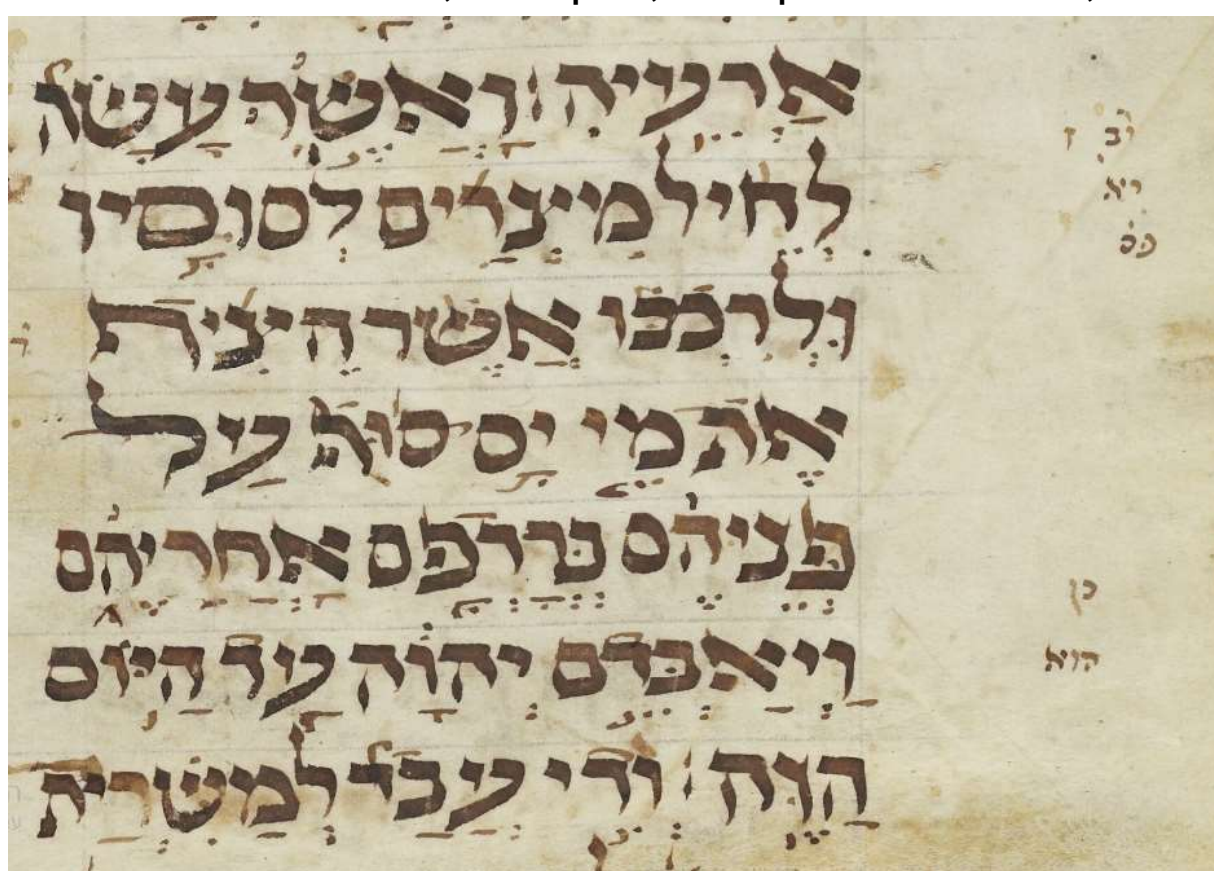
²³ עמוד 2.

²⁴ נ"ה עמוד רכ"א.

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 803, 179א

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Marshall Or. 1, 211ב

שמואל

ממערות/ממערכות פלשתים

שמואל א' פרק י"ז פסוק כ"ג: וְהָיָא מְדַבֵּר עִמָּם וְהִנֵּה אִישׁ הַבְּנִים עוֹלָה גְלִיתַּת הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמוֹ מִגֵּת מַמְעָרוֹת מִמַּעַרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כְּדַבְּרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד:

מנחת שי: ממער*ות. ממערכות קרי. וכן נדרש בסוטה סוף פרק משוח מלחמה, כתיב ממערות וקרינן ממערכות, תני רב יוסף שהכל הערו באמו, והכי איתא במדרש רות רבתי פרשתא ב', אבל בספר הזוהר פרשת בלק דף ר"ו כתוב שם, והיינו דכתיב ממערכות פלשתים, אל תיקרי ממערכות אלא ממערות, דומה שהוא כתוב ממערכות, וכן כתב בעל מתנות כהונה במדרש רות, וכן הוא בירושלמי פרק החולץ ובאגדת שמואל פסוק כ', והדבר צריך עיון וכו'.

בסוטה²⁴: **כתיב מערות, וקרינ מערכות** - תני רב יוסף: שהכל הערו באמו. בירושלמי יבמות²⁵: ופליגא על דרבנן דאגדתא, דרבנן דאגדתא אומר' ויצא איש הביניים ממערכות פלשתים, ממאה ערלות פלשתים שהערו בה מאה ערלות פלשתים. רות רבה²⁶: אמר ר' יצחק, כל אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה נתערו בה גייס של מאה בני אדם, הדא היא /דכתיב/ והוא מדבר עמם והנה איש הבינים ממערכות, ממאה ערלות שנתערו בה כל אותו הלילה. ובמדרש שמואל²⁷: אמר רבי יצחק אותה הלילה שפירשה ערפה מחמותה, נתערבו בה [גויות] של מאה בני אדם, הדא הוא דכתיב והוא מדבר עמם והנה איש הבינים וגו' ממערכות פלשתים, ממערכות [ממערות כתיב], ממאה ערלות פלשתים וכו'.

עלי תמר בירושלמי שם: ממערכות פלשתים ממאה ערלות פלשתים שהערו בה מאה ערלות פלשתים. הכתיב הוא "ממערות" והקרי "ממערכות", ובהמלות "ממאה ערלות פלשתים" הוא מרמז להכתיב שביאר מלת ממערות ממאה ערות, היינו ממאה ערלות פלשתים, וע"ז מפרש שהערו בה מאה ערלות פלשתים, וכן הוא ביפ"מ וז"ל ממאה ערלות משום דכתיב מערות פלשתים דריש ממאה ערלות. והק"ע פירש נוטריקון ממאות הערות, ואינו נראה שא"כ המלות "ממאה ערלות פלשתים" מיותרות, ועוד הרי אינו נרמז שיש גם כתיב שהוא עיקר הדרשא. והק"ע פירש כן עפ"י הבבלי סוטה מ"ב כתיב ממערות וקרינן ממערכות, תני רב יוסף שהכל הערו באמו, אבל אין זה שיטת הירושלמי וכמו שכתבתי. שוב ראיתי במדרש רות סוף פ"ב שמפורש כן וז"ל אמר רבי יצחק כל אותה הלילה שפרשה ערפה מחמותה נתערבו בה ערות גוים של מאה בני אדם, הה"ד ממערכות פלשתים ממערות כתיב ממאה ערלות גוים שנתערו בה כל הלילה, עכ"ל. הרי מפורש שדרש ממערות לשון ערוה. ונראה שנשמטו מלות בירושלמי, וצ"ל כמ"ש ברות רבה ובמדרש שמואל, ממערכות פלשתים "ממערות" כתיב ממאה ערלות פלשתים וכו', ועיין במנחת שי בשמואל שם וכו'.

ברם, אף בתוספות שם סוטה הובא לשון הירושלמי כפי שהוא לפנינו. לענ"ד מקום יש לומר שדורש ממערכות כמו ממאה ערכות, כשערכות תתחלף בערלות מפני א"ב של א"ת ב"ש. עכ"פ, בכ"י אשכנזי מצאנו הכתיב ממערכות פלשתים.

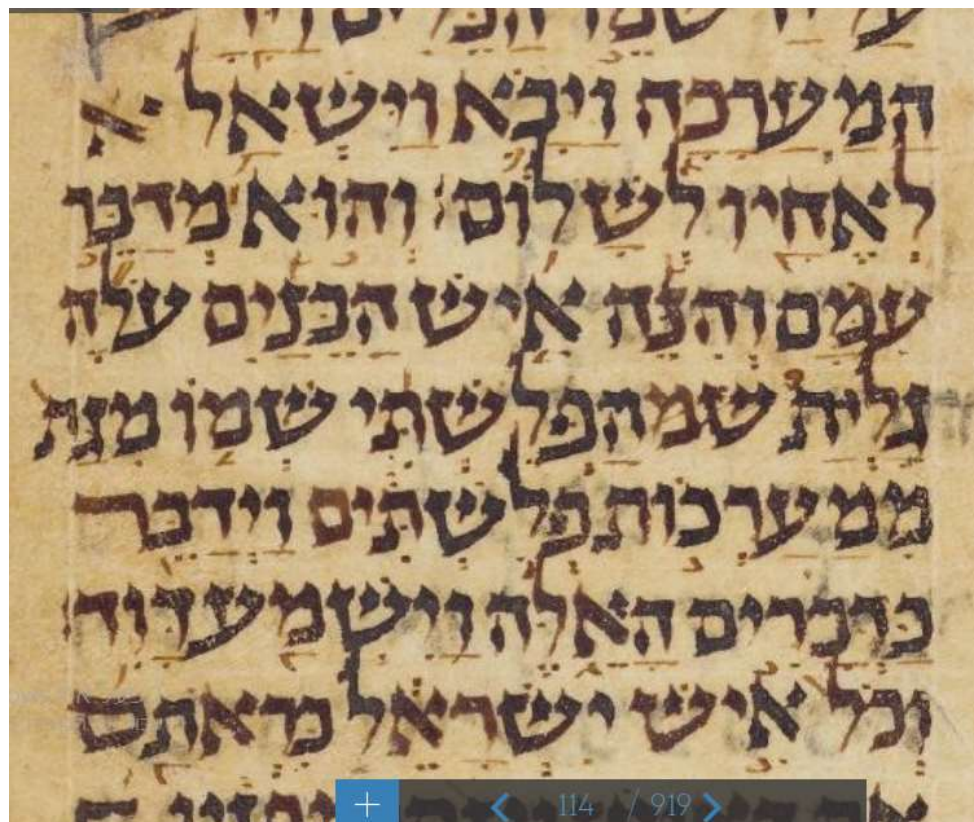
ממערכות פלשתים - וינה 15 54ב

²⁴ מ"ב, ב'.

²⁵ פרק ד' הלכה ב'.

²⁶ פרשה ב'.

²⁷ פרשה כ' סימן ד'.

להברות/להכרות את דוד

שמואל ב' פרק ג' פסוק ל"ה: וַיָּבֹא כָל־הָעָם לְהַבְרֹת אֶת־דָּוִד לֶחֶם בַּעֲוֹד הַיּוֹם וַיֵּשְׁבַע דָּוִד לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה־לִּי אֱלֹהִים וְכֹה יִסְיֶף כִּי אִם־לִפְנֵי בֹא־הַשֶּׁמֶשׁ אֶטְעֵם־לֶחֶם אוֹ כָל־מְאֻמָּה:

רד"ק - שמואל: להברות את דוד לחם - רבות' ז"ל אמרו כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבי"ת, בתחלה להכרותו, ולבסוף להברותו, וכן כתב ר' מנחם בן סרוק, כי הכתוב להכרות, וכן כתב רבי יהודה חיוג, וכן כתב אדוני אבי ז"ל, ואנחנו לא מצאנוהו בשום ספר מדוייק אשר ראינו, וכן כתב רבי יונה, כי לא ראה אותו כתוב כך להכרות לא בספרי' ולא במסורת וכו' מהרש"א חידושי אגדות: בשום ספר לא מצינן כתוב [להכרות] בכ"ף, ועיין ברד"ק: גליון הש"ס - שבת²⁸: ובדף כ' ע"א כתי' [להכרות] וקרי להברו', ובספרים שלנו גם הכתיב להברות.

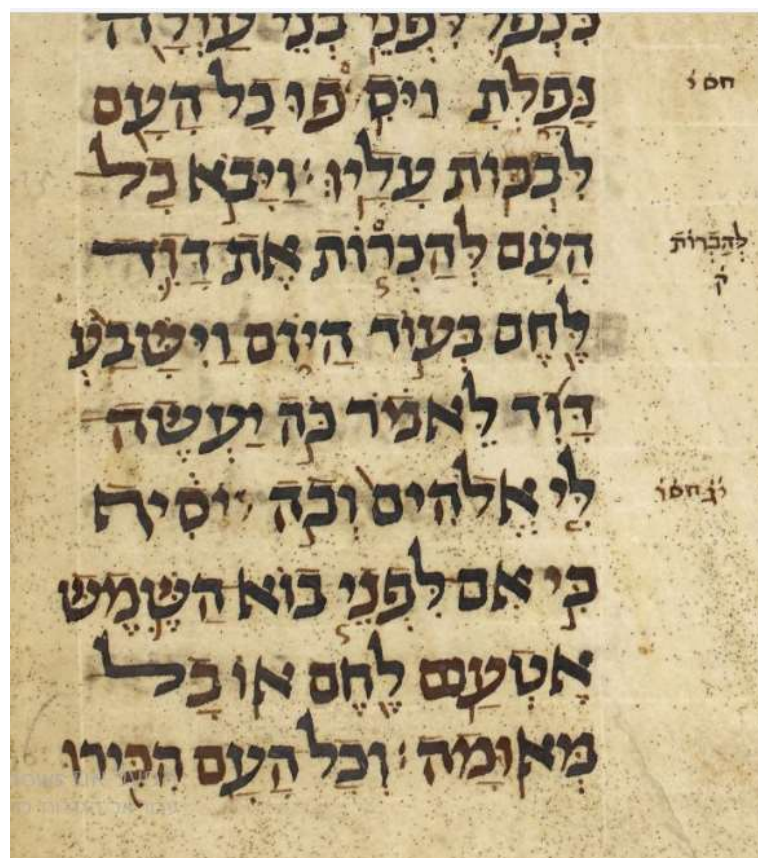
מנחת שי: להברות את דוד. בדפוס ישן, כתיב להכרות בכ"ף וקרי להברות בבי"ת, וכן בסנהדרין פרק כהן גדול, דרש רבא, מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד, כתיב להכרות בכ"ף וקרינן להברות בבית, בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו, שידעו בבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר, עכ"ל. וכן כתבו מנחם בן סרוק ור' יהודה חיוג ור' יוסף קמחי, כי הכתיב בכ"ף. אכן בספרים אחרים שלפנינו כתוב בבית, ואין כאן קרי וכתיב כלל, וכן העידו רד"ק ורבינו יונה המדקדק, שלא מצאו כתוב בכ"ף בשום ספר מדוייק ולא במסורת, ובעל כלי יקר כתב לפי דרכו שגם חז"ל לא היה להם כתיב וקרי רק להברות בבי"ת, יעויין שם:

בסנהדרין²⁹: דרש רבא: מאי דכתיב ויבא כל העם להברות את דוד, כתיב להכרות וקרינן להברות, בתחלה - להכרותו, ולבסוף - להברותו.

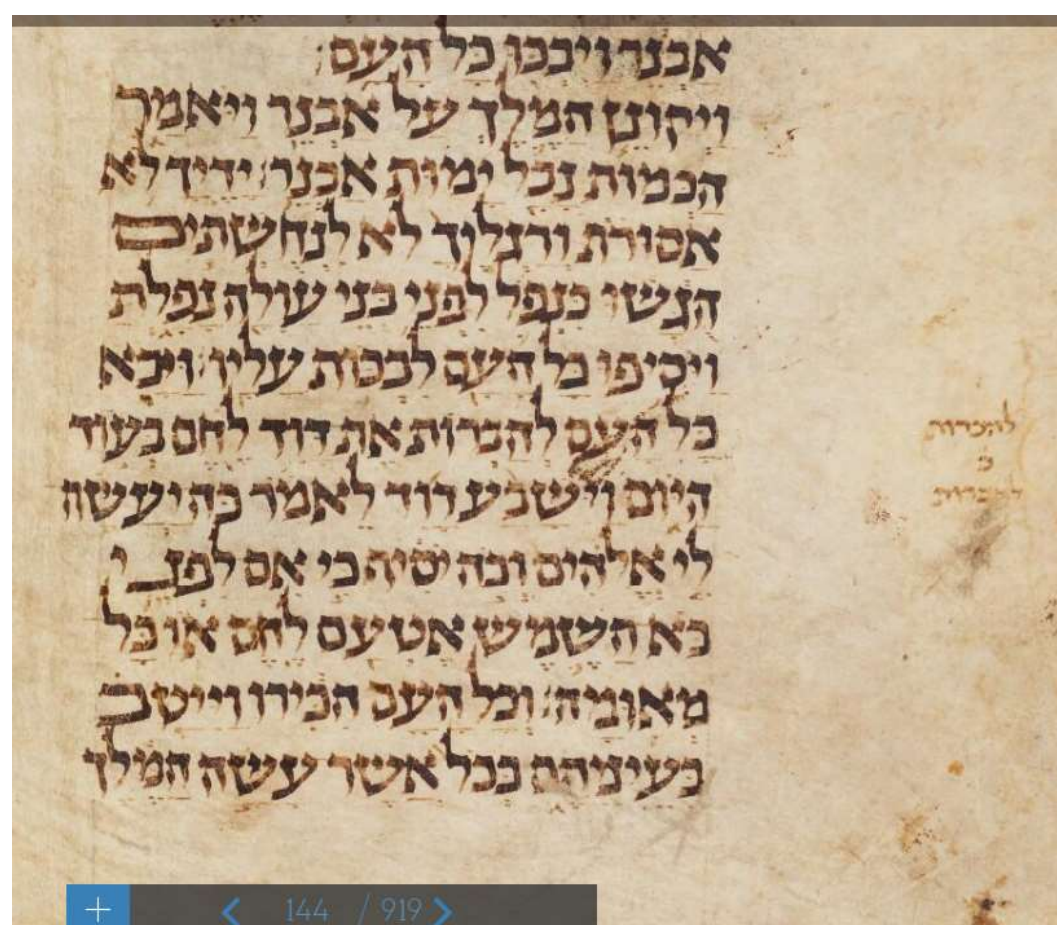
להכרות את דוד – לונדון 21161 10ב

²⁸ נ"ה, ב'.

²⁹ כ', א'.

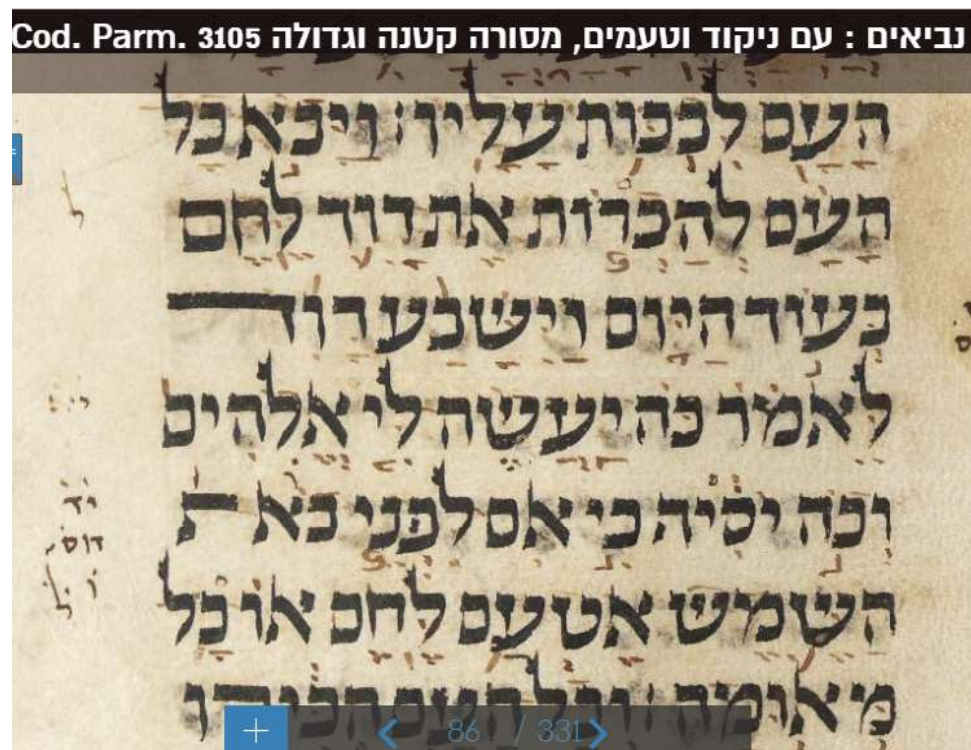

להכרות את דוד – וינה 15 69ב

להכרות³⁰ את דוד – פרמה 3105 עמ' 81

³⁰ אות משונה היא שם, שונה הן מב' והן מתבנית אות כ' בבליטת אחוריה, למעיין עליהם בכ"י ההוא, אשר אפשר שמשקפת תיקון הגהה, ונכתב בתחילה להכרות, ואח"כ תוקן להברות, ועכ"פ מוכיחה על מציאות כתיב של להכרות.

מלכים

ולקחתי מאתו מאומה/מומה

מלכים ב' פרק ה' פסוק כ': וַיֹּאמֶר גִּיחֲזִי נַעֲרָא אֲלִישָׁע אִישׁ־הָאֱלֹהִים הִנֵּהוּ חָשָׁה אֶדְנִי אֶת־נַעֲמָן הָאֲרָמִי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֶת אֲשֶׁר־הֵבִיא חֵיָּי כִּי־אִם־רָצָתִי אֲחֲלוּ וּלְקַחְתִּי מֵאֲתוֹ מְאוּמָּה:

וברש"י: מומה (בנוסחנו: מאומה) - חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו למום. ר' יוסף קרא: מומה - כתיב חסר אל"ף, לפי שהיתה לו לקיחה זו למום.

מנחת שי: **ולקחתי מאתו מאומה**. במקרא גדולה כתוב **מומה** חסר אל"ף, והוא כפירוש רש"י ז"ל שכתב, מומה חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו למום, עכ"ל. ובכל הספרים שבאו לידי כתוב מאומה בא"לף. גם ר' אליהו המדקדק בהגהת שרשים שרש מאם הביא לשון רש"י, ואח"כ אמר ואני לא מצאתי כן בכל הספרים, וגם אינו במנין מלות דלא מפקין אל"ף כמו שאתך ודומיהן, ע"כ דבריו.

ואע"פי שאין ראיה מוכחת לדברי רש"י ז"ל, סמך לדבריו מצאתי ממדרש תנחומא, וזה תוארו, חי' ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מידו מאומה, אמר הק"ב, אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה, ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה, חייך מומו אתה נוטל, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. עוד מצאתי בויקרא רבה סדר מצורע פרק י"ז על עשרה [דברים] נגעים באים וכו' עד ועל חילול ה' מגיחזי, ויאמר גיחזי נער אלישע וגו' מהו מאומה, מן מומא דאית ביה, פי' בנעמן, ומנין שלקה בצרעת, שנאמר וצרעת נעמן תדבק בך. ומאמר זה איתא נמי במדרש רבה פרשת נשא פ"ז בלישנא יתירא, והכי איתמר התם, ועל המחלל שם שמים, זה גיחזי שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון, שנאמר וירדף גיחזי אחרי נעמן וגו', אלישע קידש שמו של הק"ב שלא רצה ליטול מנעמן כלום, וגיחזי רדף אחריו ונשבע לו לשקר ששלח אצלו שישלח לו ממון, נמצא זה מחלל ש"ש, מה שקידש אלישע. אמר לו הב"ה לגיחזי, רשע, אתה אמרת חי' ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה, נשבעת בשמי כדי לחללו, חייך מאומה אמרת ומומו אתה נוטל, וצרעת נעמן תדבק בך, ע"כ. ומתוך כל מאמרים אלו גמרתי אומר שבספרו של רש"י היה כתוב מומה וקרי מאומה, וסברתו היא שגם חכמינו ז"ל דרשוהו כן, וכן ראיתי לבעל כלי יקר שכתב, נראה כי פשוט הוא שהם ז"ל דרשו קרי וכתוב, דקרינן מאומה וכתוב מומה לשון מום, ע"כ.

אך לפי דעתי, אין זה מוכרח בדברי רבותינו ז"ל, אדרבה, נוכל לקיים גירסתם בספרים [כספרים] שלנו, אבל דרשו מאומה לשון מום, כמו שדרשו ג"כ בב"ר פ' נ"ו על פסוק אל תעש לו [מאומה], אל

תעש לו מומה, ובויקרא רבה פ' ל"ד בענין הצדקה, א"ל הק"בה, לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה, אלא במה שנתת לי אתה מכניס לו עין רעה, לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה, מן כל מה דהוה ליה לא ישבוק לבריה, ונסיב מומא לנפשיה, ויש להם ז"ל על מה שיסמוכו, מתרי קראי דכתיבי' **מאום** למערבאי וקרי' ומיתפרשן מום, ואלו הן, ואחר עיני הלך לבי ובכפי דבק **מאום** (איוב ל"א), וחברו ילדים אשר אין בהם כל **מאום** בריש דניאל, ואינון מן מ"ח מלין דנסבין אל"ף באמצעות תיבותא ולא קריין, וסימנהון במסרה רבתא, ובחילופי המקרא שבין מערבאי למדנחאי כתוב באותו של איוב דלמדנחאי מאומה [מאום] כתיב מום ק'.

אחר כל אלה הדברים, מצאתי סיוע לרש"י מהירושלמי דפרק חלק, דאמרינן התם אתא גיחזי ואמר חי' ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה, מומה כתיב, ע"כ, אך בעל יפה מראה כתב מומה כתיב, לא מצאתי כן בשום ספר, ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה, דמשום דק"ל שלא מצינו לשון מאומה על מציאות דבר, אלא על העדרו, לא תתן לי מאומה. ולא ידע אתו מאומה. כי לא מצאתם בידי מאומה. להכי קאמר דה"ל כאילו כתיב מומה, שרמז שיקח מומו, דהיינו הצרעת: עכ"ל.

אבות דרבי נתן³¹: גחזי נתנבא ולא ידע מה נתנבא שנאמר ויאמר גחזי נער אלישע איש האלהים [וגו'] ולקחתי ממנו מאומה - מומה דהוה ביה, נתנבא שהוא עתיד ללבוש הצרעת: מדרש אגדה לפרשת וירא. תלמוד הירושלמי מס' סנהדרין³²: אתא גיחזי ואמר חי' יי' כי אם רצתי אחריו **ולקחתי מאתו מאומה - מומה כתיב**. ויקרא רבה פרשת מצורע³³: גופה. על עשרה דברים נגעים באים וכו' ועל חילול השם מגיחזי, ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים וכו' מהו מאומה, מן מומה דהוה ביה. ומנ' שלקה בצרעת, שנ' וצרעת נעמן תדבק בו.

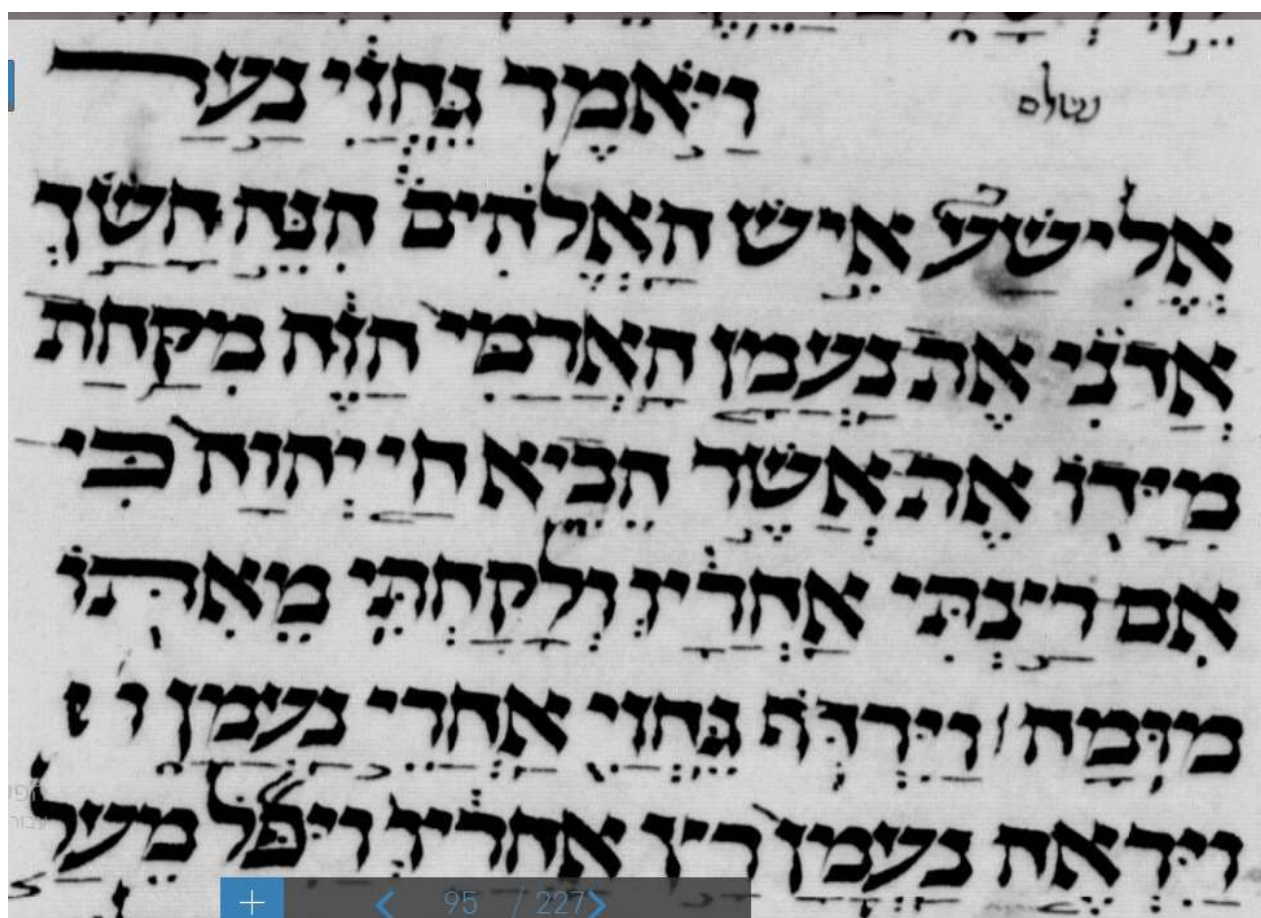
בס' עלי תמר בירושלמי שם: ולקחתי מאתו מאומה מומה כתיב. ביפ"מ, **לא מצאתי כן בשום ספר**. ונראה שהוא כמו קרי ביה מומה וכו' ברם ברש"י מלכים שם, מאומה חסר אל"ף, לפי שהיתה לקיחה זו לו למום. ובספר מתת' - ה בפרשת נשא, **אף שבכל הספרים שבאו לידי המנחת שי גם הכתיב הוא מאומה באל"ף, וכן רא"ב בהגהת השרשים והיפ"מ כתבו שלא מצאו כן בשום ספר, הנה נמצא כן בתנ"ך כת"י וכו' עיין שם**.

ולקחתי מאתו מומה - המבורג 3 עמ' 95

³¹ נוסחא ב' פרק מ"ג.

³² פרק י' הלכה ב'.

³³ פרשה י"ז.

ולקחתי מאתו מומה - לונדון 21161 ב78³⁴

ירמיהו

את החתום /ואת/ המצוה

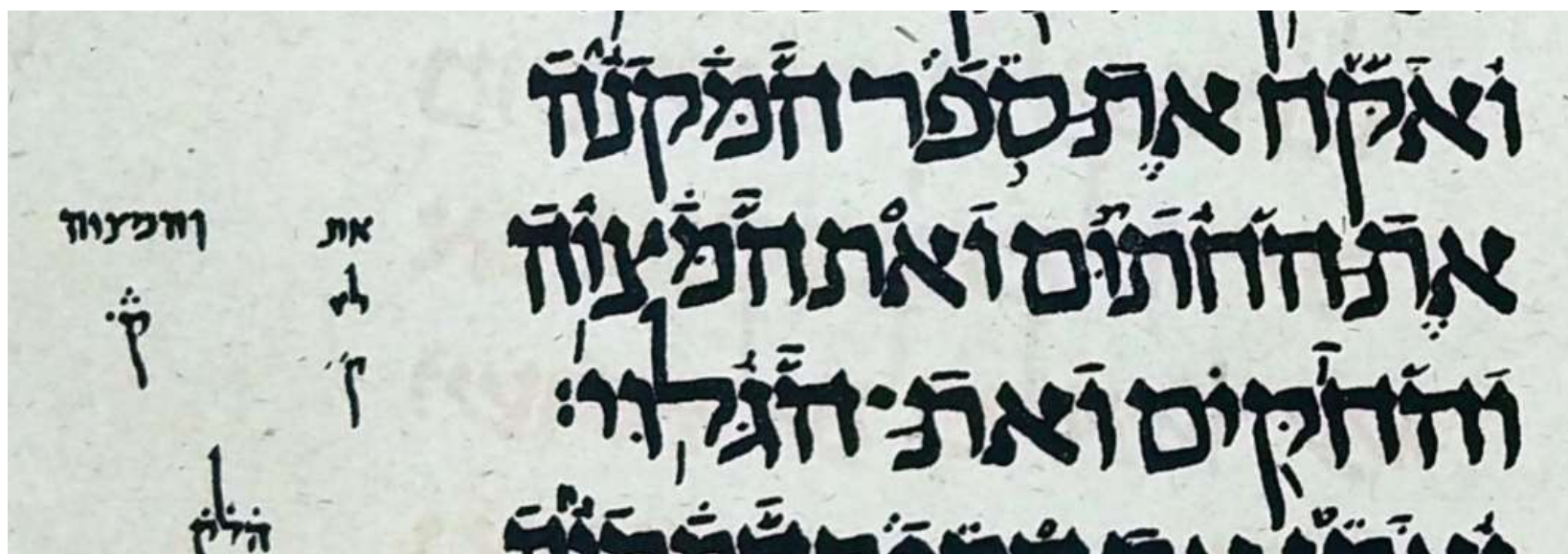
ירמיהו פרק ל"ב פסוק י"א: וְאָקַח אֶת סֵפֶר הַמִּקְנָה אֶת הַחֲתוּם הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְאֶת הַגְּלוּי:

מנחת שי: את החתום המצוה - בנדרים פ' אין בין המודר חשיב את דהמצוה עם מילין דכתיבין ולא קריין, והר"ן ז"ל כתב את דהמצוה בס' ואתחנן, כך מצאתי כתוב, ולא נמצא בספרים שלנו, עכ"ל. ובהקדמת מק"ג כתוב דרש"י ז"ל פי' את דהמצוה כתיב בירמיה, ע"כ, ולפי דעתי הוא זה, דמלת את נראית מיותרת. אחר כך מצאתי בחילופי מערבאי ומדינחאי, דלמערבאי את החתום המצוה והחקים,

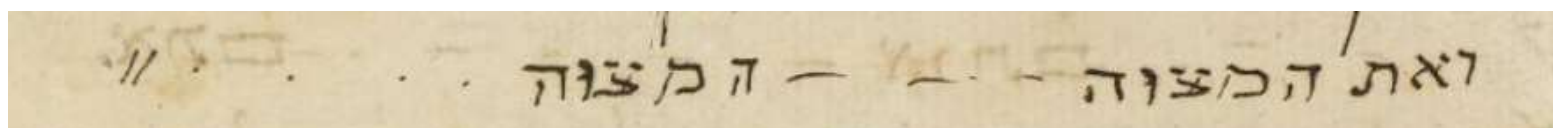
³⁴ גם בכ"י פרמה 3105 עמוד 137 כיו"ב.

למדינחאי את החתום ואת המצוה, אולי זאת היתה כוונת וגירסת רש"י ז"ל, וצריך להגיה בפירוש ואת המצוה כגירסת מקצת ספרים, עוד כתב הר"ן שם דמסרה חשיב כל הני וטפי עליהו אחריני במסורת רות, מיהו לא חשיב את דהמצוה אלא את דהנפש דכתיב בירמיה גבי צדקיהו חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת:

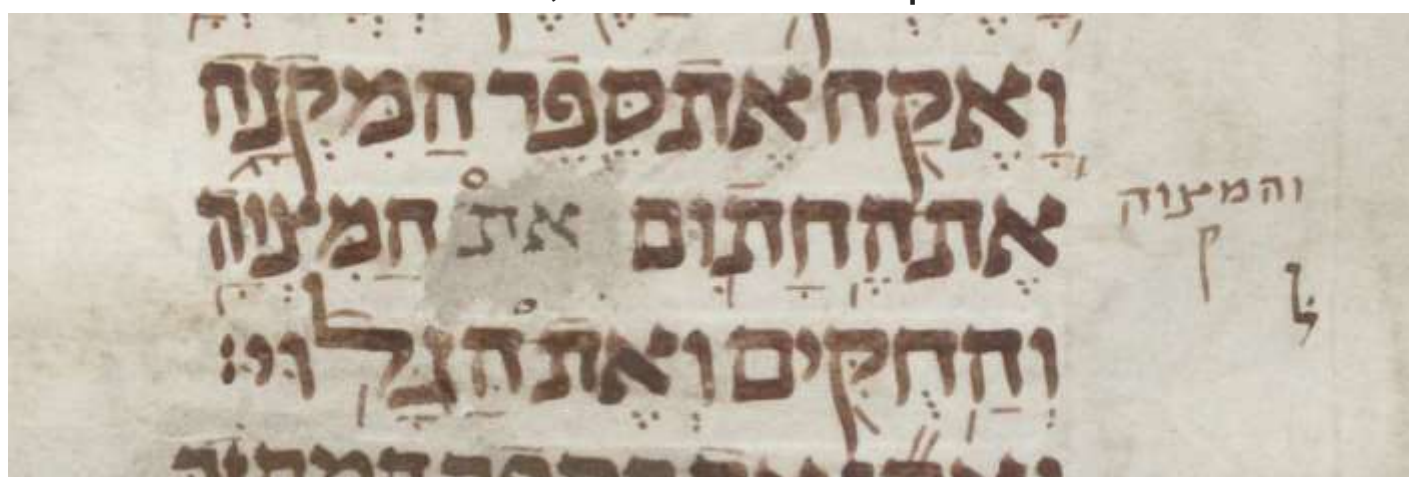
הספרייה הלאומית של רוסיה, סנקט פטרבורג, רוסיה Ms. EVR I B 3, עמוד 184

שנוי נוסח בתנ"ך בכ"י מטורינו, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2874, עמוד 109

ברלין 1213 - ארפורט 3, א250

ישעיהו

כי מי/כימי נח זאת לי

ישעיהו פרק נ"ד פסוק ט': **כימי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבר מי־נח עוד על־הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגֶּעַר־בָּךְ:**

לפנינו התיבות "כי מי נח" חלוקות, ר"ל המים של נח, אך בחז"ל ניכר שלפניהם מחוברות: כימי נח = כמו בימים של נח, עיין לדוגמא בסנהדרין³⁵: אמר רב יהודה אמר שמואל: ימות המשיח - כמיום שנברא העולם ועד עכשיו, שנאמר כימי השמים על הארץ. רב נחמן בר יצחק אמר: **כימי נח עד עכשיו, שנאמר כי מי נח זאת לי** אשר נשבעתי. גם בספרא - שמיני³⁶: רבי אומר **כימי עולם - כימי נח** ויקרא רבה - פרשת צו³⁷: ר' אמ' **כימי עולם, כימי נח, הה"ד כימי נח זאת לי**. איכה רבה³⁸.

ועוד מצאנו בפרקי דרבי אליעזר³⁹: מה עשה הב"ה פשט יד ימינו ונשבע לנח שלא להעביר מי המבול על הארץ, שנ' **כי מי נח זאת לי** אשר נשבעתי מעבור מי נח, ונתן אות בקשת או ברית שבועה בינו לבין העם, שנ' את קשתי נתתי בענן, וכן התקינו חכמים שיהיה [שהוא מזכירין] שבועת נח [על

³⁵ צ"ט, א'.

³⁶ מכילתא דמילואים אות ל"א.

³⁷ פרשה ז'.

³⁸ פרשה ה'.

³⁹ <https://maagarim.hebrew->

כ"ג.

פרק

"חורב"

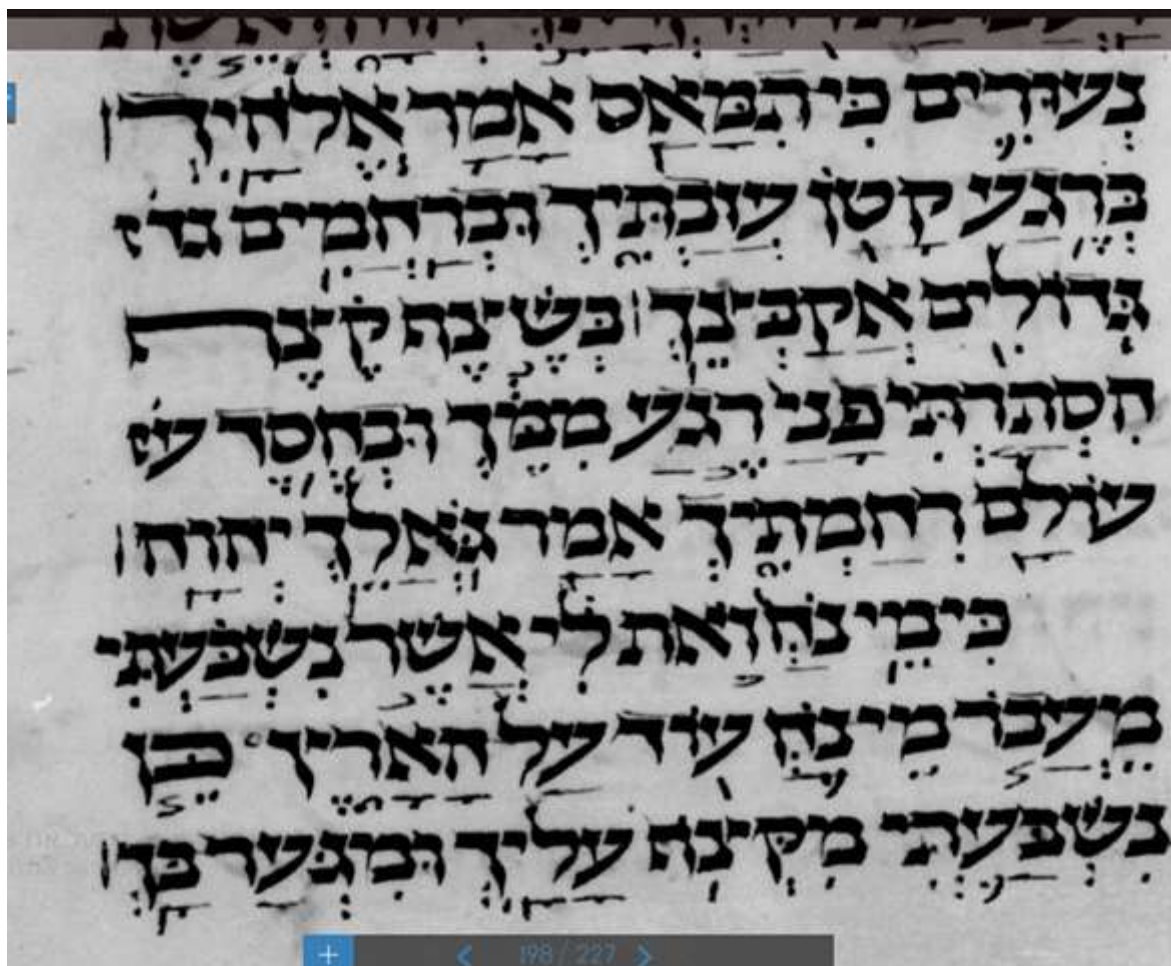
[academy.org.il/Pages/PMMain.aspx?mishibbur=640000&mm15=000000023110%2000](https://maagarim.hebrew-academy.org.il/Pages/PMMain.aspx?mishibbur=640000&mm15=000000023110%2000) עיין חורב ט' עמ' 154.

הארץ] בכל יום ויום, שנ' למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכו' [על האדמה אשר נשבע יי' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על-הארץ]: לכאורה הכוונה היא אשר כימי השמים על הארץ, ע"ד כימי נח זאת לי, כימי – כימי.

רד"ק⁴⁰: כי מי נח - יש מחלוקת בספרים במלה הזאת: ברוב הספרים הם שתי מלות, ופירוש מי נח: מי המבול, וסמכם לנח, לפי שבאו בימיו ונצל מהם; ויש ספרים שהיא מילה אחת, כמו "כימי נידת", וכן תרגם יונתן: "כיומי נח"; מכל מקום העניין אחד; אמר: כמו דבר מי המבול שהיו בימי נח וכו'.

אמנם נמצא בספרים אשכנזיים, בכ"י המבורג 3 עמ' 198⁴¹, אף בלייפציג 1 דף 188ב: כימי נח.

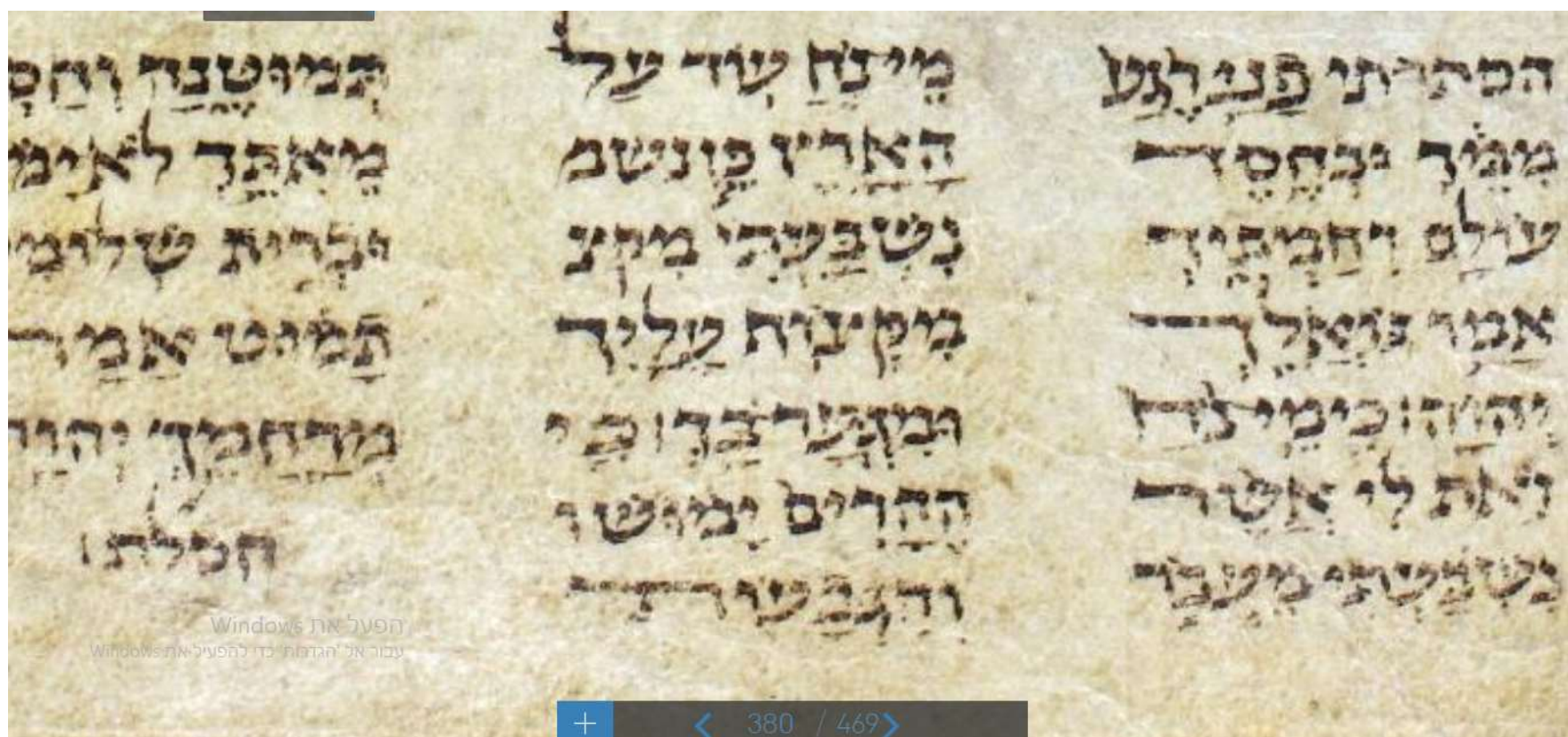
כימי נח - המבורג 3

כימי נח – לייפציג 1

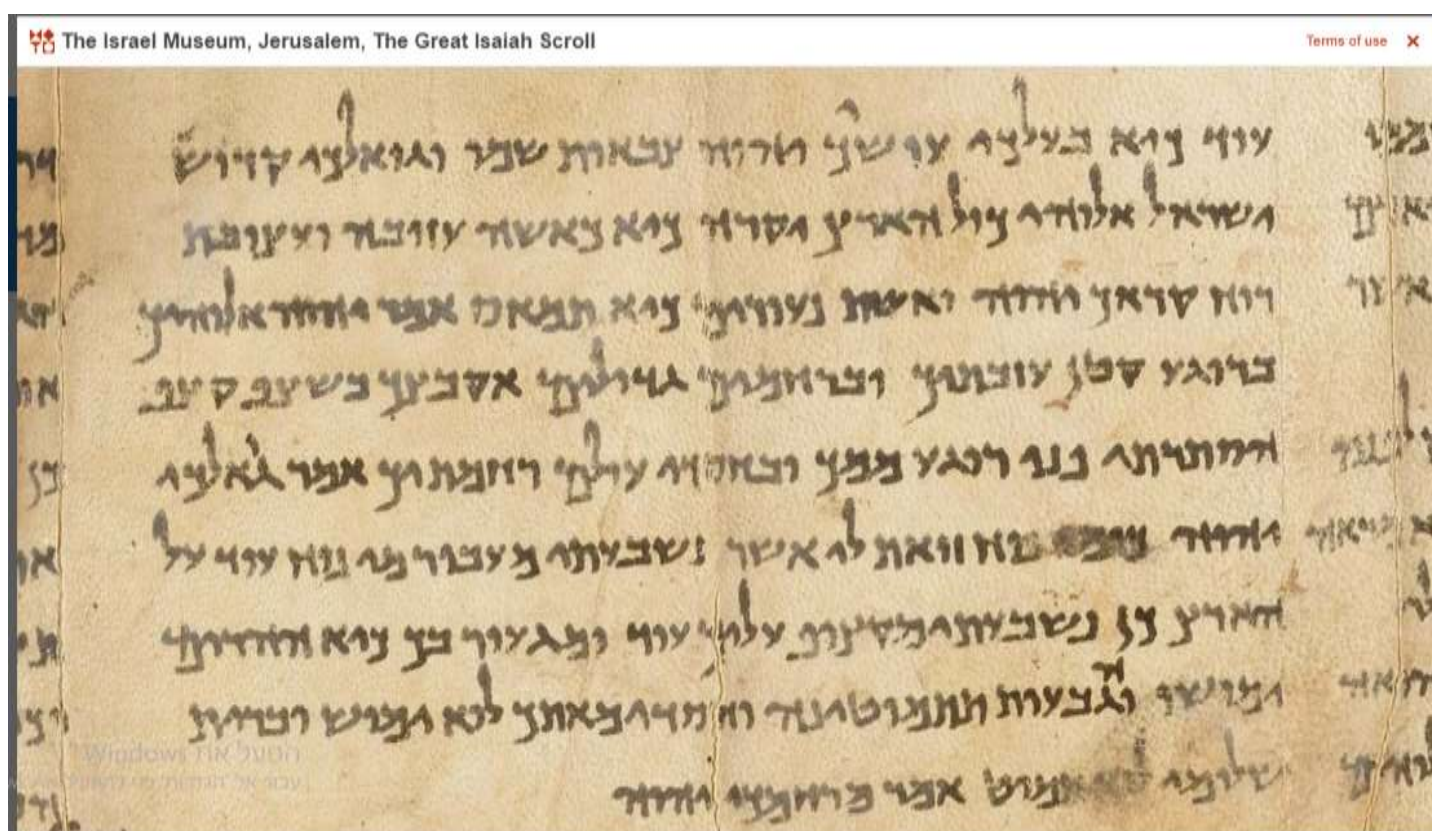
⁴⁰ דרשות ר"י אבן שועיב - פרשת תולדות נח: והראשון [ר"ל להוציא מהשני שבסיפא - מעבר מי נח] כי מי נח יש שקורין אותו שתי מלות כי מי נח, ויש ספרים שהוא מלה אחת, כמו כימי נדת דותה, כלומר כיומי דנח. אברבנאל לישעיהו: ואמנם אומרו אחר זה כי מי נח זאת לי, נמצא בספרים הקדומים חלוק במלה הזאת, כי יש ספרים שהיא כתובה מלה אחת כימי, וכן תרגמו יונתן, וכן דרשוהו בפרק חלק מלשון ימים, ויש ספרים שהם שתי מלות כי מי, שהוא מלשון מים, ויש לפרש שתי הנוסחאות וכו' וברי"ד, כלי פז, מכלל יופי.

⁴¹ מן האפשר שהנקדן נחלק כאן נגד הסופר, כי קרבת "כי" אל "מי" מוכיחה היותם אחת, ואילו הקו ביניהם מוכיחה על הפרדותם.

מגילות מדבר יהודה

כימי נוח זואת לי⁴² - מגילת ישעיהו⁴³, מלפני כ-2150 שנה, (התקופה החשמונאית)

מגילת ישעיהו השלמה (QIsaa1) היא אחת משבע המגילות הראשונות שהתגלו בשנת 1947. מגילה זו היא הארוכה ביותר (734 סמ') והשמורה ביותר מכל מגילות התנ"ך, והיא היחידה ששרדה כמעט בשלמותה. 54 עמודותיה של המגילה מכילות את כל 66 הפרקים של הגרסה העברית של ספר ישעיהו. המגילה היא מן העתיקות בכל מגילות מדבר יהודה, היא מתוארכת לסביבות 125 לפנה"ס, והיא עתיקה באלף שנים מכתבי היד העתיקים ביותר של התנ"ך שהיו ידועים לנו לפני גילוי המגילות. ככלל נוסח המגילה קרוב לנוסח המסורה כפי שהתגבש בימי הביניים והגיע לידינו במצחפים בני הזמן, דוגמת כתר ארם צובה, אך יש בו שינויי נוסח רבים, איותים שונים, טעויות סופרים ותיקונים.

⁴² השורה הרביעית מלמטה.

⁴³ https://downloads.thewaytoyahuweh.com/pdf/dead_sea Scrolls/DSS - 1QIsaiaha.pdf

בשונה מרוב מגילות ספרי התנ"ך בקומראן, המגילה כתובה 'כתיב מלא' והיא מלמדת איך נהגתה העברית בימי הבית השני וכו'

כימי נוח זאת לי – 4Q Tanh - 4Q176⁴⁴ - התקופה החשמונאית

וכן נמצא בקטע אחר ממדבר יהודה, הנקראת תנחומים, מפני הכותרת שבו "ומן ספר ישעיה תנחומים": כימי נוח זאת לי⁴⁵.

התרגום שבעים מאידך, תומך במשמעות של כי מי, כמו נוסח המסורה⁴⁶. הוולגטה⁴⁷ ובפשיטתא⁴⁸ ע"ד תרגום יונתן הנ"ל: כימי. מ"כ:

For this is as the waters of Noah unto me "The same will I do now, as in the days of Noah" - kimey, in one word, in a MS., and some editions; and so the⁴⁹ Syriac, Chaldee, Vulgate, Symmachus, Theodotion, Abarbanel, Sal. ben Melec, and Kimchi acknowledge that their copies vary in this place... Taken as two ki mey, they signify for as the waters - when as one, kimey, they signify as the days. This latter reading is found in about four of Kennicott's and De Rossi's MSS. In one of my own it appears to have been intended as one word: but he who added the points,

⁴⁴ http://superbook.org/AUDIOBOOK/SECRET/The_Dead_Sea_Scrolls_Study_Edition.pdf עמ' 360/385
<https://maagarim.hebrew-academy.org.il/Pages/PMain.aspx?mishibbur=39176&mm15=000001000010%2000>
⁴⁵ <https://www.jstor.org/stable/4193429> עמ' 576, <https://www.jstor.org/stable/24609154> עמ' 105, 109.

⁴⁵ לוחות 285, 293, B-280230. כאן השורה הרביעית מלמטה.

⁴⁶ <https://biblehub.com/sep/isaiah/54.htm> ועיין <https://www.jstor.org/stable/4193429> עמ' 109.

⁴⁷ https://vulgate.org/ot/isaiah_54.htm

⁴⁸ <http://www.superbook.org/LAMSA/ISA/isa54.htm>

⁴⁹ Isaiah 40-66: A Commentary עמ' 425 מקדים להוסיף עקילס. ע"ע Bonds of Love עמ' 89.

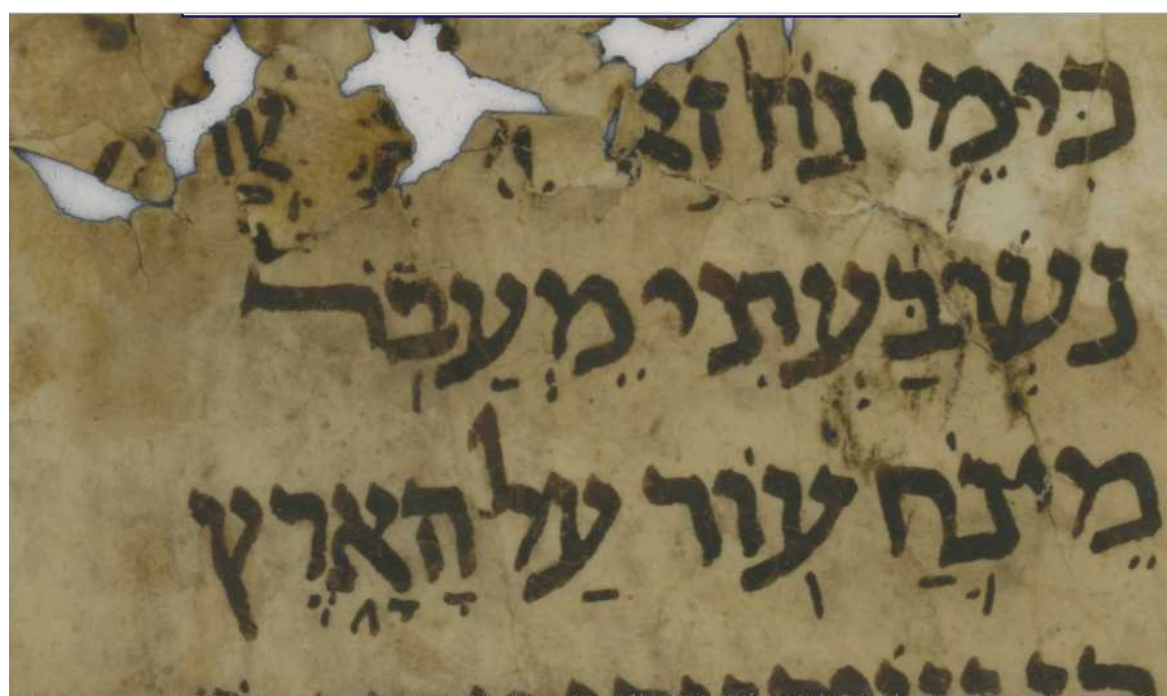
which are by a much later hand than the MS. itself, has pointed the letters so as to make the two words which are commonly found in the text. For the waters, Symmachus, Theodotion, the Syriac, Vulgate, and Arabic have days. The former... and the ancient Versions, except the Septuagint, support it.

כימי נח – הגניזה הקהירית

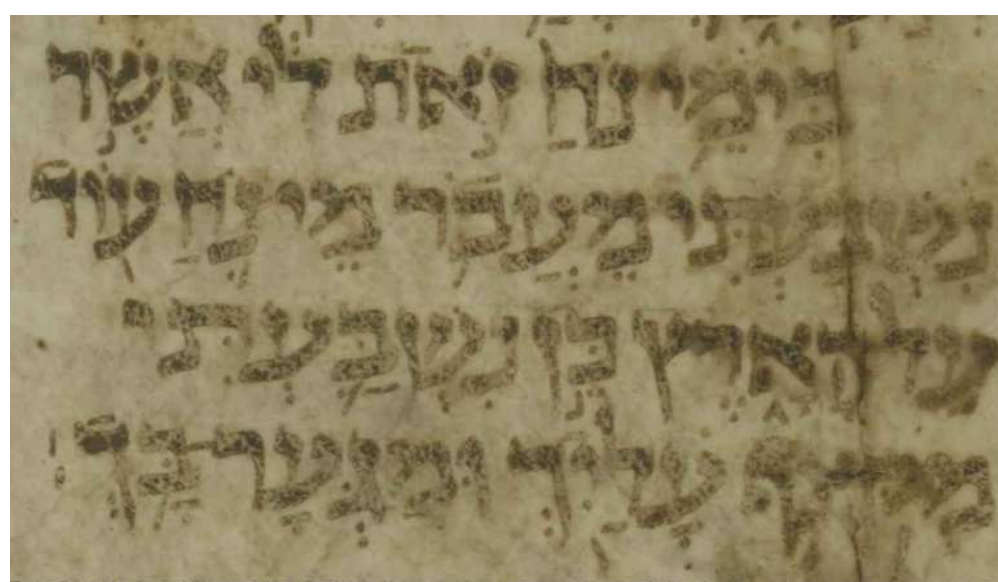
אף בגניזה הקהירית, אשר כבר רוב גרסאות שם מושפעות מנוסח המסורה, הנה עדיין נמצאו ספרים בעלי גרסת כימי, כמו:

1. Cambridge, CUL: T-S A10.3, Fragment 1r, FGP No.: C149772
2. Cambridge, CUL: T-S NS 80.40, Fragment 1r, FGP No.: C352271
3. Cambridge, CUL: T-S NS 80.54, Fragment 1r, FGP No.: C352301
4. Oxford: MS heb. d.64/19, Fragment 1v, FGP No.: C465120

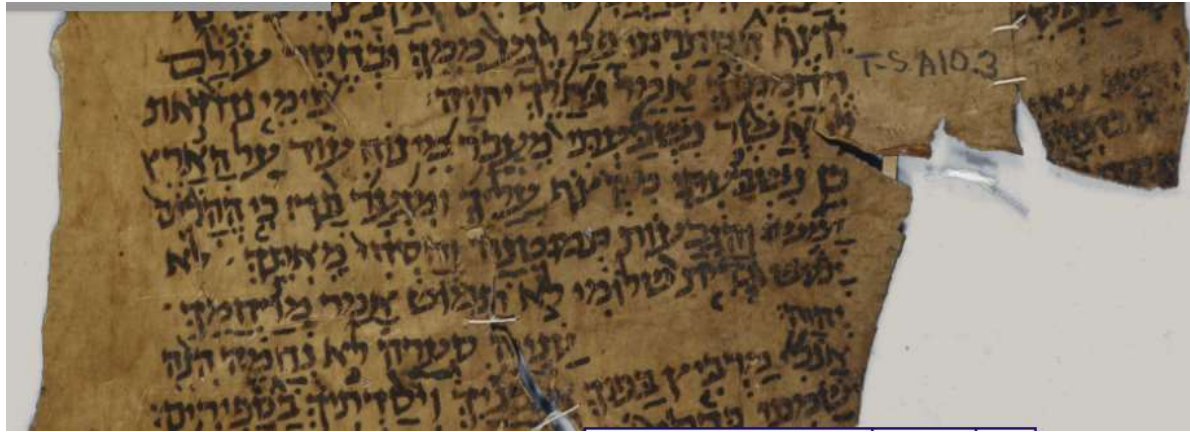
Cambridge, CUL: T-S NS 80.54

Cambridge, CUL: T-S NS 80.40

Cambridge, CUL: T-S A10.3

הלא פרס/פרש לרעב לחמך

ישעיהו פרק נ"ח פסוק ז': **הָלוֹא פָּרֶס לָרַעֲב לַחֲמֶךָ וְעֲנִיִּים מְרוֹדִים תָּבִיא בֵּית כִּי־תִרְאֶה עָרֶם וְכִסִּיתוּ וּמִבְּשָׁרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם:**

בגמרא בבא בתרא⁵⁰: אמר רב הונא: בודקין למזונות ואין בודקין לכסות; אי בעית אימא: קרא וכו' **הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן כתיב, פרוש והדר הב ליה**, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו, כי תראה לאלתר. ורב יהודה אמר: בודקין לכסות ואין בודקין למזונות וכו' אי בעית אימא קרא, הכא כתיב: הלא פרוס לרעב לחמך - פרוס לאלתר, וכדקרינן, והתם כתיב: כי תראה ערום וכסיתו - כשיראה לך. תניא כוותיה דרב יהודה: אמר כסוני - בודקין אחריו, פרנסוני - אין בודקין.

היד רמ"ה: ואי בעי תימא קרא, הכא גבי מזונות כתיב הלא פרוס לרעב לחמך, פרוס כתיב, ולא משום דכתיב בשי"ן, דמשמע עד שיתפרש לך הדבר, ויתבאר שהוא רעב, ואין לומר [אין לומר כן], **דעל כרחין האי קרא בכולהו נוסחי דייקי בסמ"ך כתיב**, ואם כן מאי סיעתיה דרב הונא מינה, אדרבה תהוי תיובתיה, [דמדכולי] האי לישנא בקראי בעלמא בשי"ן כתיב, דכתיב⁵¹ ולא יפרשו להם על אבל לנחמו על מת, וכתיב פרשה ציון בידיה, כולהו בשי"ן, **והכא שני קרא ואיכתיב בסמ"ך**, שמע מינה דלא ליבעי פירושה הוא. אלא רב הונא הכי קא דייק, מדכתיב פרוס, דמשמע פרוסה מועטת, ולא כתיב הלא נתון לרעב לחמך, דמשמע מתנה מרובה, כדכתיב די מחסורו אשר יחסר לו, ש"מ דבצריך בדיקה הכתוב מדבר, דמספיקא לא יהיבין ליה אלא פרוסה, דמתזן בה לפי שעה, עד דבדקינן בתריה וכו' ודייק רב יהודה וכו' **ודיקא נמי מדכוליה לישנא כתיב בשי"ן, והכא כתיב בסמ"ך**, ש"מ להכי שני ביה, דלא לשתמע מיניה דבעי פירוש וכו'.

ס' ערכי תנאים ואמוראים - רבי יוחנן בן ברוקה: וגרסינן נמי בהשותפין, אמר רב הונא, בודקין למזונות ואין בודקין לכסות, **משום דכתיב הלא פרוש לרעב לחמך בשי"ן, לשון דרישה ופירוש**. ורב יהודה אמר אין בודקין למזונות, (פרוש) **[פרוס] קרינן, לשון פרוסה בסמ"ך**, ומשמע לאלתר. [ותימה], דהכא משמע דרב הונא אזיל בתר מסורת.

רש"י - מיכה: ופרשו כאשר בסיר וכו' ופרשו - לשון שבר, **כמו "פרוש" (בנוסחנו: פרס) לרעב**; "ולא יפרשו" (בנוסחנו: יפרסו) להם"; "פרשה ציון".

ראב"ע - איכה דקדוק המלים: פורש - כמו **"הלא פרוש" (בנוסחנו: פרס) לרעב**; והוא פת לחם פתותה.

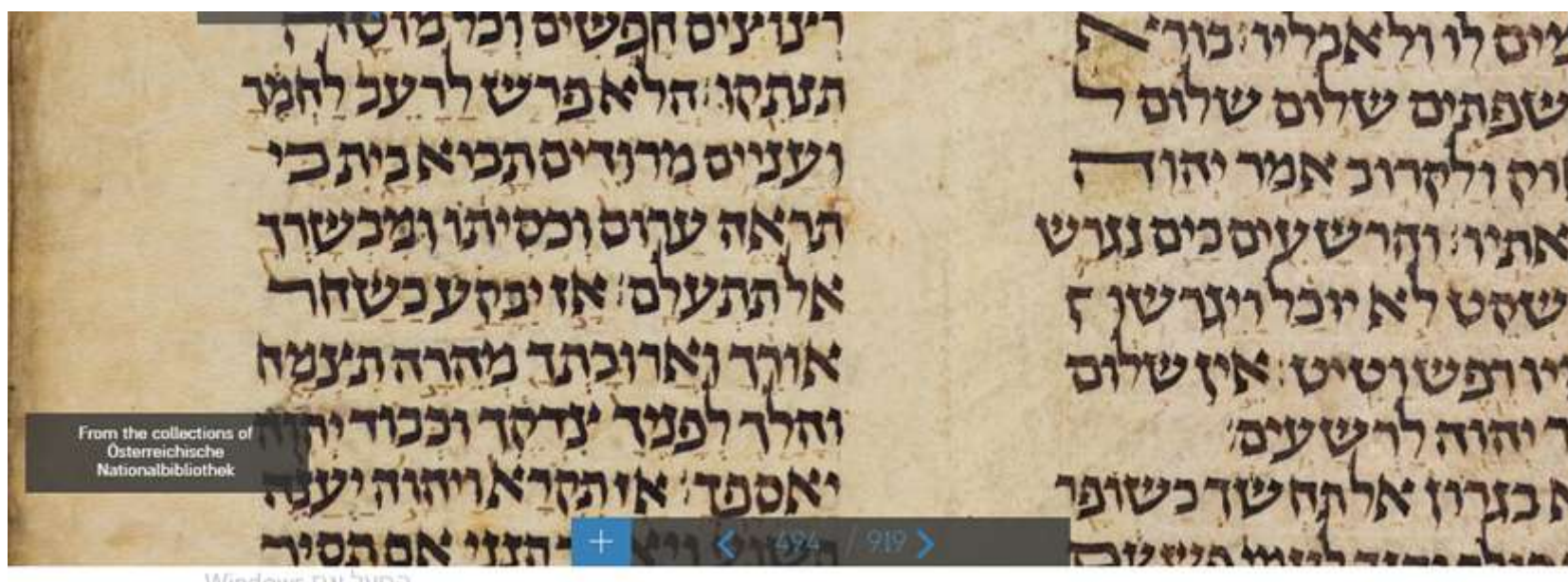
⁵⁰ ט' א'.

⁵¹ ירמיהו פרק ט"ז פסוק ז'. שם לפנינו: ולא יפרסו.

מנחת שי: הלוא פרס. בפרקא קמא דב"ב, אמר רב הונא, בודקים למזונות ואין בודקים לכסות וכו' אב"א קרא, הכא כתיב הלוא פרש לרעב לחמך, בשי"ן כתיב, פרש והדר הב ליה וכו' ורב יהודה אמר בודקים לכסות ואין בודקין למזונות וכו' אב"א קרא, הכא כתיב הלוא פרס וגו', פרוס לאלתר, וכדקרינן וכו' **משמע בהדיא דלכ"ע פרש בשי"ן שמאלית כתיב**, אבל במסורת סוף פרשת במדבר, והובאה גם בשרשים שרש פרס, **כל לשון פריס כתוב שי"ן, בר מן ב' כתיבין סמ"ך, הלא פרס**, ולא יפרסו להם ירמיה ט"ז ע"כ. וגם במסורת כ"י על פ' זה כתוב לית, וחסר, **וכתיב סמ"ך**, ע"כ. וכן הוא בכל הספרים, וגם בזוהר פרשת ויקהל, מאי פרס, למפרס ליה מפה בנהמא ומזונא, ד"א הלוא פרס, כד"א פריס פריסת, דבעי למפרס פריסין דנהמא קמיה, בגין דלא לכסוף, ויפרוס קמיה בעינא טבא, ע"כ. ובויקרא רבה פ' ל"ד הלוא פרס, **כבר היא פרוסה**, שמראש השנה נגזר על אדם מה שמשכר ומה שמתחסר:

במסורת אשכנז אכן נכתב "פרש" בשי"ן, עיין לדוגמא בכ"י וינה 15, המבורג 3, לונדון 21161 Add. , לייפציג 1 דף 176א, פרמה 3105 עמ' 195⁵².

הלא פרש - וינה

כן נמצא בין ספרי אשכנז, בעוד שבספרי ספרד אומר הרמ"ה שאין בנמצא נוסח כזה.

אכן רש"י ובעל ערכי תו"א, מראשוני חכמי אשכנז, נקטו את הגמרא לעובדה קיימת. החידוש הוא על חכם ספרדי כמו ר"א אבן עזרא.

אך קשה לדייק לפי הדיבור המתחיל, או מובאה אחרת, שלא בפנים במקרא עצמו ממש, שאמנם מפורש באבן עזרא לפרשת שמיני: ופרס - מן "הלא (בנוסחנו: הלוא) **פרוס** לרעב". שם - מיכה: ופרשו - כמו "פרוס לרעב", **והשי"ן תחת סמ"ך**. והטעם: שברו. באבן עזרא – איכה ע"פ פשר דבר, אמנם מפורש פרש כמו **פרס לרעב** וכו' בסמ"ך.

יש להוסיף עוד, כי מאחר שראב"ע ז"ל גלה לארצות מערב, ומקצת מפירושויו הם משם, מסתבר שהשתמש שם בספרי המקרא שלהם.

לפי הרמ"ה, לא גורסים בגמ' פרוש כתיב בשי"ן, אלא פרוס כתיב, ועיין על עדי הנוסח של "הכי גרסינן" לגמ' זה, ויש קצת כתבי יד שלא גורסים תיבת בשי"ן [ובסמוך "וכדקרינן" ליתא ברוב ככל

⁵² שם נראה הגהה ותיקון מפרש לפרס.

הכתבי יד] אבל מסתמא העיקר כנוסח הגמרא שלפנינו, ויש כאן נוסח בבלי, שהנה נגד המסורה הרגילה והספרדית. אכן, נדמה לי שהרוב באשכנז בשי"ן.

ושנת גאולי/גאלי באה

ישעיהו פרק ס"ג פסוק ד': כִּי יוֹם נִקְּם בְּלִבִּי וּשְׁנַת גְּאוּלִּי בָּאָה:

רש"י - איכה: לפני רודף - כל 'רדף' שבמקרא חסר חוץ מזה, שנרדפו רדיפה שלימה. [על כך יסד הפייט: 'מלא רודפתי וחסרה שנת גאולי'⁵³ - "שנת גאולי באה" חסר, 'גאלי' כתיב.]

ביאור זה הוספה היא על לשון רש"י, אך יסודו בראשוני אשכנז, עיין התוספות שלם - איכה⁵⁴ מכ"י ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. ebr. 460. ערוגת הבשם ג' עמ' 576, תשובות ופסקים - חכמי אשכנז וצרפת עמ' 309: וזה לש' המלאך שהגיד לרבינ' אלעז' מוורמייזא⁵⁵, ושנת גאולי באה, הא לך רמזי הגאולה, ואע"פ שגאלי כתי' חסר, יש אם למקרא, ויש לפרשו כאילו כת' גאולי מלא וכו'.

לכאורה, הפייטן הקדום אכן גרס שנת גאלי חסר כפירוש זה, וחסרה שנת גאלי כעין מלא רודפתי הוא, אע"ג שיש מפרשים אותו בע"א⁵⁶, בעקבות מדרש שבפסיקתא דרב כהנא⁵⁷: כביכול וילכו בלא כח לפני רודף. א"ר אחא רודף מלא, כשם שגלו ישר' לא גלו אלא ברודף מלא, כך כשנגאלים אין נגאלים אלא בגואל מלא, שנ' ובא לציון גואל מלא. איכה רבה ועוד. עדיין השאלה היא, אם פייטן הזה נשען על מקור קדום מדרשי כל שהוא אשר אבד ונעלם מעמנו, הדורש שנת גאלי חסר, או אולי הפייטן עצמו ממציא מדרש זה, ונ"מ לנוסח חז"ל אי גאלי היה חסר גם לפניהם.

⁵³ שלמה הברבלי, 'אך בך מקוה ישראל', סליחות מנהג פולין, מהד' גולדשמידט ע' ס"א.

⁵⁴ עמוד כ"א.

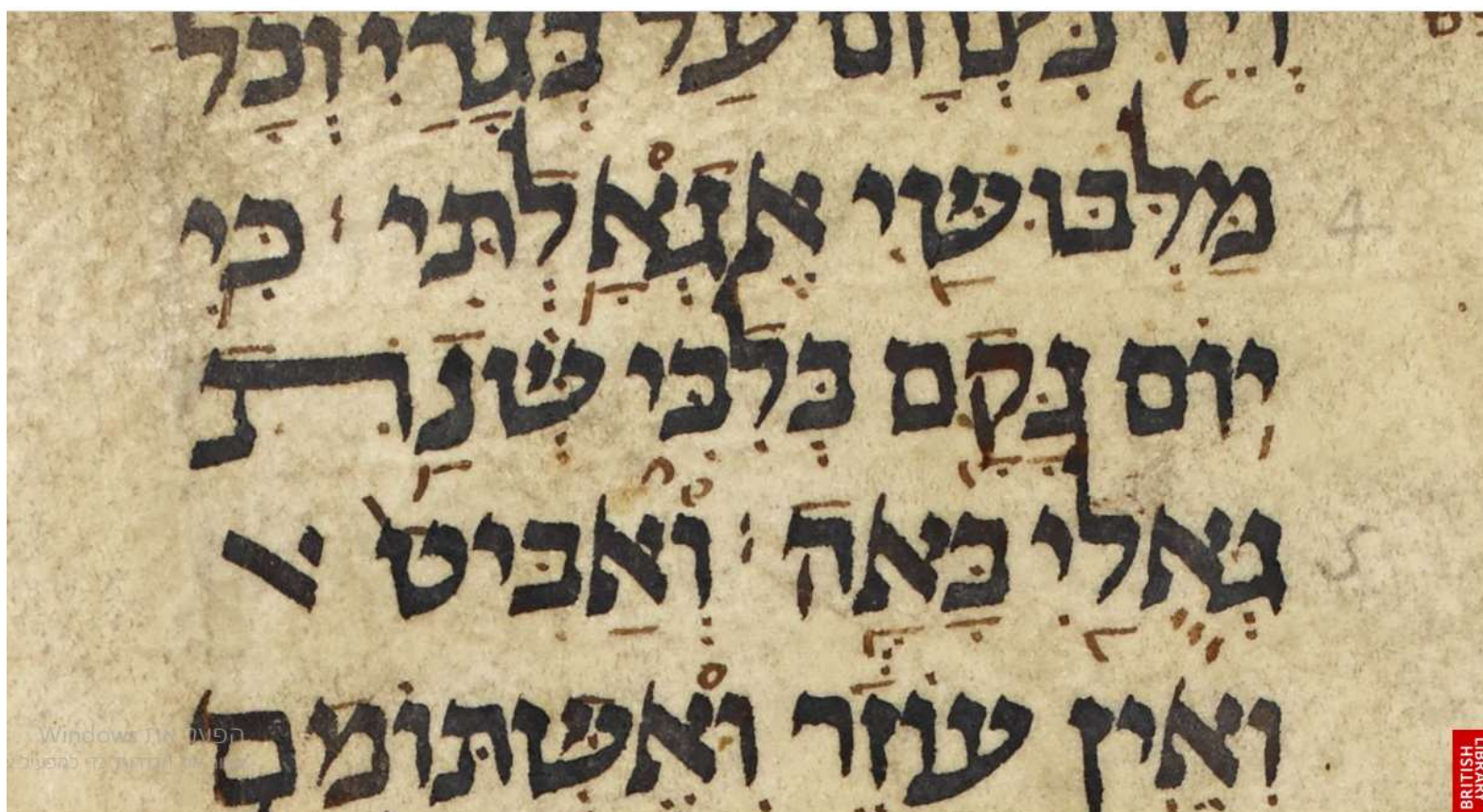
⁵⁵ ע"ש בהערות. מכאן סמך קדום לקבלת אחרונים בדבר, כחכמת אדם - שער השמחה הנהגת חברה קדישא והאבל: ועל כל פנים, יהיה הרמז מה שיהיה, ידוע דכל דברי רוקח הם מקובלים בידו, וזכה לגילוי אליהו, ולכן אין לשנות: אף בבני יששכר מאמרי חודש כסלו - טבת מאמר ב' - אור תורה: כתב הרב עיר וקדיש אשר דבריו דברי קבלה וקבל מאליהו ז"ל הלא הוא בעל הרוקח וכו' פני יהושע במגילה ט"ז, א': ונתתי שמחה גדולה בלבי ממש כיום מועד כקריאת המגילה שזכיתי לכון לדעת הגדול בעל הרוקח ז"ל שזכה לרה"ק ואולי בר מזל לאנא להא מילתא, ולדעתי בלי ספק שדברי התוס' כאן יצאו מפי קדוש של בעל הרוקח בעצמו שהיה בימי חכמי התוס' כנודע: יוסף אומץ נספחים סדר התשובה: ודרך הרוקח, שדבריו דברי קבלה איש מפי איש קרוב לנבואה, הוא זה וכו' שו"ת נודע ביהודה מהדורא קמא - אורח חיים סימן ל"ה: לפי תשובות הרוקח שדבריו דברי קבלה ואין לדמות דבריו לדברי האחרונים וכו' הן אמת שדברי הרוקח דברי קבלה, והרי הוא נתן תשובת המשקל וכו' שו"ת חתם סופר חלק א' סימן קכ"ז: ואמנם ראיתי ברוקח, שכל דבריו דברי קבלה, ועליו סמכו הקדמונים, ונמשכו אחריו הרא"ש והטור וכו' ושם חלק ב' סימן ד': והנה לסדר לו תשובה אין דרכי בכך אעתיק לו לשון הרוקח שכל דבריו דברי קבלה וכו' ובס' של"ה - מסכת ראש השנה פרק דרך חיים תוכחת מוסר: כי בודאי התשובה שכתב בעל הרוקח לכל עון ולכל חטאת, הם דברי קבלה שקולים כנגד דיני בית דין וכו' אבל אם עשה התשובה הכתובה בספרים עד גמירא, ובפרט בספר הרוקח, כי כל דבריו דברי קבלה הם כנזכר, ודאי יספיק פעם אחת. בגדי ישע סימן קס"ז, שו"ת שתי הלחם סימן ל"א, שו"ת מפענח נעלמים סימן ז'.

⁵⁶ עיין סדרי הסליחות מאת דניאל גולדשמידט, עמוד קע"ג, קנ"ט.

⁵⁷ פיסקא כ"ה - סליחות.

אמנם מ"מ, בכ"י אשכנזיים מצאנו הכתיב: **שנת**, ולא **ושנת**, **גאלי** חסר, **באה**, וכמו בכ"י המבורג 3 עמ' 201, לונדון 21161 עמ' 107א, ע"ע בחומש מאור עיניים - רדלהים⁵⁸.

שנת גאלי - לונדון 21161

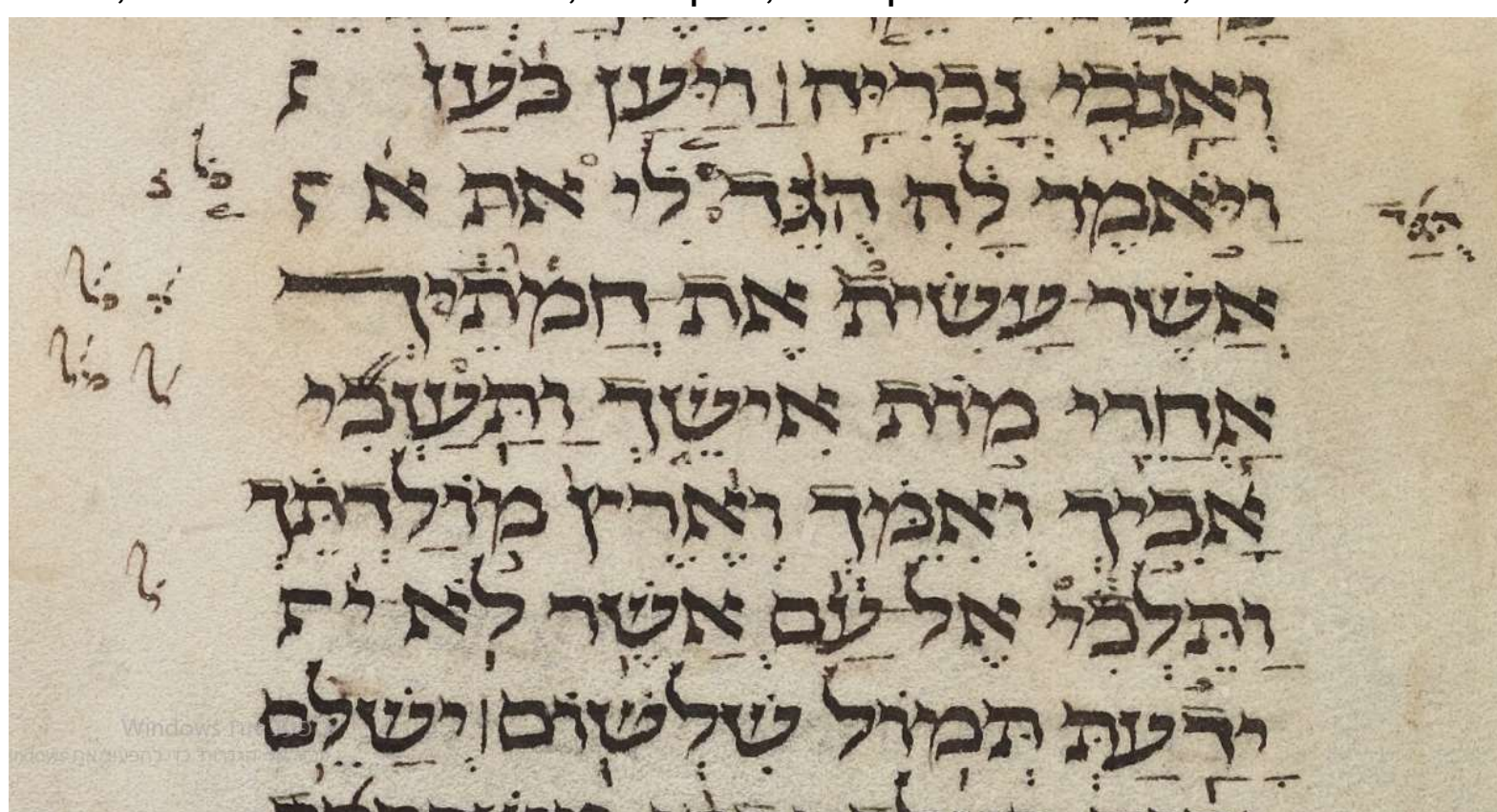
רות

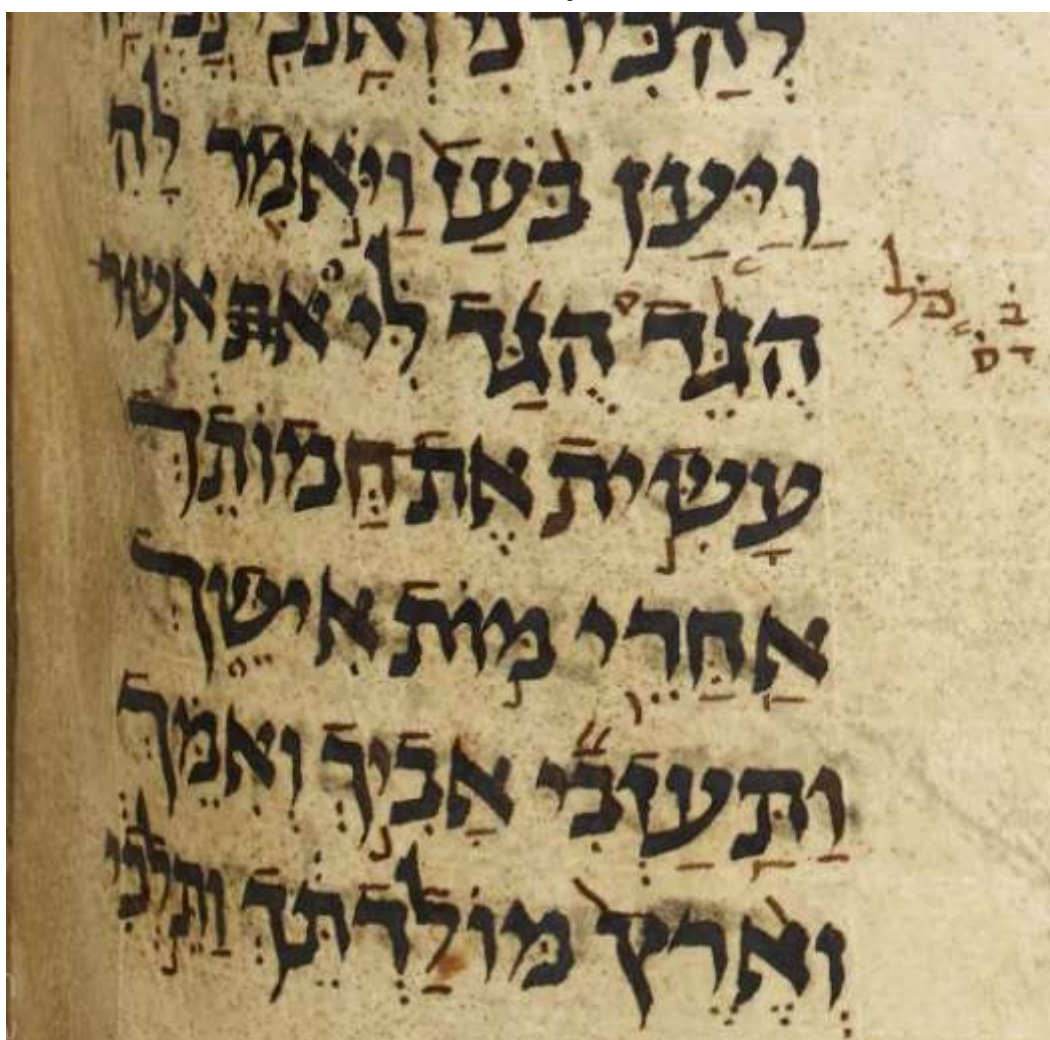
הגד הגד לי /את/ כל אשר עשית

רות פרק ב' פסוק י"א: וַיַּעַן בְּעֵז וַיֹּאמֶר לָהּ הַגֹּד הַגֹּד לִי כָל אֲשֶׁר עָשִׂית אֶת חֲמוֹתְךָ אַחֲרֵי מוֹת אִישֶׁךָ וַתַּעֲזְבִי אֲבִיךָ וְאֶמֶךָ וְאֶרֶץ מוֹלֶדְתְּךָ וַתֵּלְכִי אֵל עַם אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ תִּמְוֹל שְׁלֹשׁוֹם:

מנחת שי: הגד הגד לי כל אשר עשית - בנדרים פרק אין בין המודר נמנה עם מלין דקריין ולא כתבן את דהגד הגד. וכתב הר"ן ז"ל האי את קרי ולא כתיב, מיהו בספרים שלנו קרי וכתיב, ואף במסרה שלנו לא מדכר ליה בהנך דקריין ולא כתבן עכ"ל. ודבר זה נפלא הוא מאד בעינינו, אדרבה איפכא אשכחן בסיפרי דילן, ולא כתיב ולא קרי את כלל ועיקר, רק הוא חילוף בין מערבאי ומדינחאי, דלמדינחאי כתיב את כל אשר, ולא קיימא לן כוותיהו:

⁵⁸ ה' הפטרות ט' ב' 9.

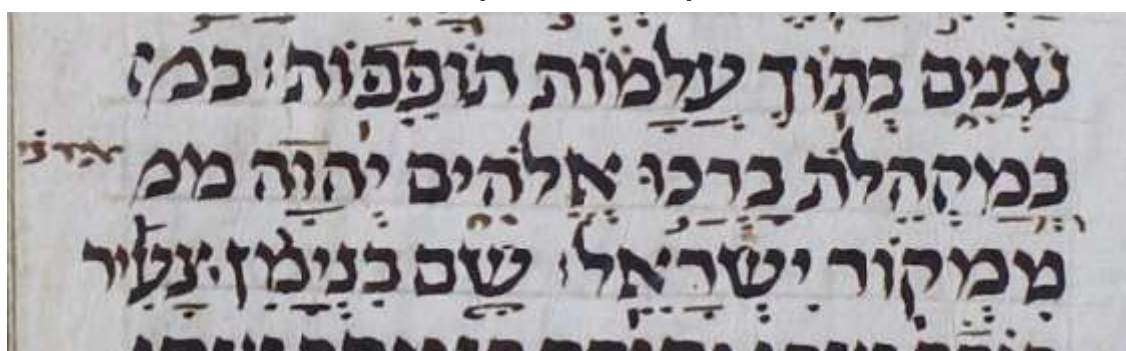
תהלים

במקהלת/במקהלות ברכו אלהים

תהלים פרק ס"ח פסוק כ"ז: **בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים** יי ממקור ישראל:

בתוספות - כתובות⁵⁹: במקהלות ברכו אלהים - אף על גב דמקהלות תרי קהלות משמע אין סברא לחלק בין עשרה לעשרים לענין שום מילתא ומקהלות דעלמא בעי למימר ומיהו בירושלמי דריש במקהלת כתיב חסר וי"ו.

ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 6, 44א

⁵⁹ ז', ב'.

ונבי/ונביא לבב חכמה

תהלים פרק צ' פסוק י"ב: לְמִנּוֹת יְמִינוּ כֵּן הוֹדַע וְנִבֵּא לִבִּב חֲכָמָה:

בבא בתרא⁶⁰: אמר אמימר: **וחכם עדיף מנביא, שנאמר: ונביא לבב חכמה**, מי נתלה במי? הוי אומר: קטן נתלה בגדול. בכל ספרים שלנו נכתב חסר "ונבא".

גם אינו מלשון נבואה, כי אם מלשון הבאה, ובאדרת אליהו: וזהו פי' הגמרא גדולה חכמה מנבואה שנאמר ונביא לבב חכמה מי נתלה במי כו' שלכאורה אין לו פי' כלל, כי ונביא הכתוב שם אין פירושו רק לשון הבאה וכו'.

באמת, כלפי שינויי המשמעות, כך דרך רבותינו ז"ל במדרשיהם תמיד, וחכמי הדורות כבר מאריכים בעקרון הזה, ובדוגמאות רבות⁶¹. לדוגמא בעלמא, עיין לשון רבי אברהם בן הרמב"ם⁶².

לגבי הכתיב חסר, שמעתי שהדיוק היא מנבא חסר דווקא, רמז שלנביא חסר משהו, והחכם עדיף מנביא.

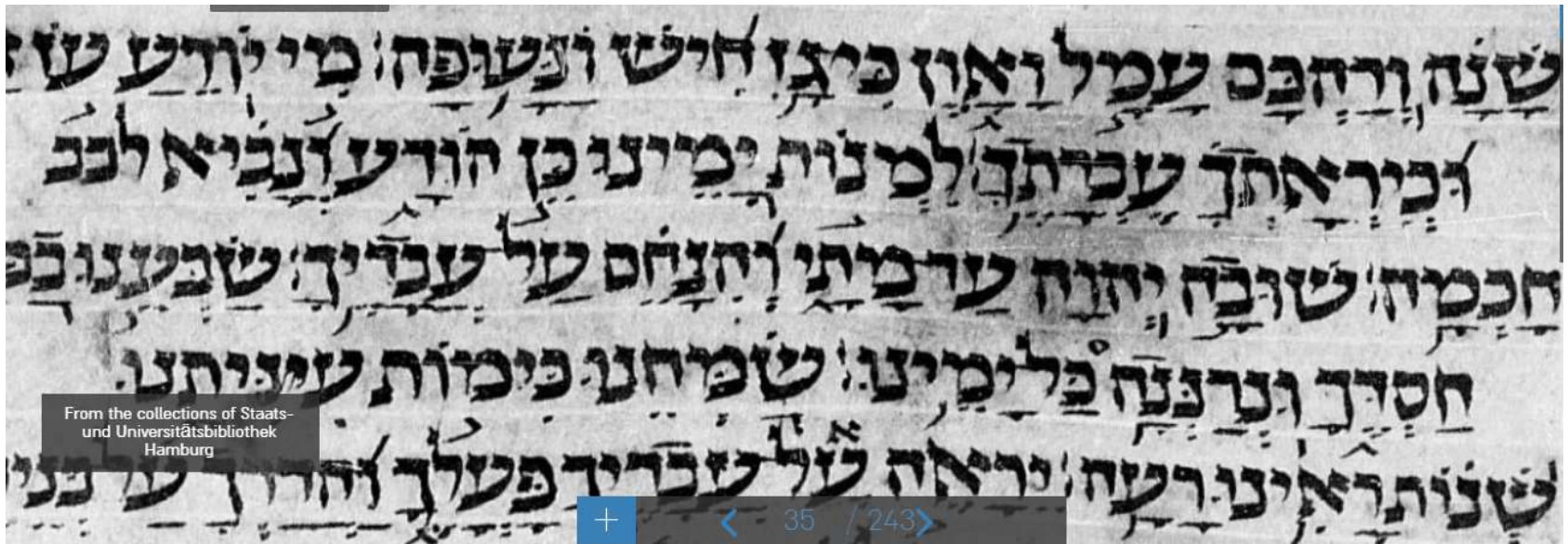
אמנם ברבים מספרי אשכנז, אכן "נביא" (מלא) לבב חכמה נכתב, כגון: המבורג 48 עמ' 35, פרמה 2355 עמ' 92, פרמה 2958 עמ' 50.

ונביא לבב חכמה - המבורג 48

⁶⁰ י"ב א'.

⁶¹ ראה עניין נחמד מדודי היקר ז"ל בזה, המופיע בשיעורי רי"מ שורקין לב"ק עמ' תקנ"א.

⁶² <http://www.daat.ac.il/daat/mahshevt/agadot/hagada1-2.htm>

לישעיה נבי

יש גם נביא חסר בצורת נבי;

הנה לאחרונה נודעתי אל ממצאים בשם "חותם חזקיהו", ואף "חותם ישעיהו" (המשוער).

יורשה לי להציע אפשרות, שמא תיבת "נבי" כתובה חסרה האות אל"ף בסופה⁶³, וכמקובל בחותמות ובכתובות מהתקופה המקראית, שהיו רגילים לכתוב בכתיבה חסרה, וכפי שמצאנו במילים מקראיות אחרות, אשר שורשם מסיימים באל"ף, ומ"מ במקום יו"ד הן חסרות אל"ף בסוף.

יש לציין עוד, כי רבים ממילים אלו הינם סמוכות אל מלה אחרת שמתחילה עם אל"ף, ואפשר שלכן חסרות אל"ף בסוף, כי האל"ף בראש מילה הסמוכה, חוזרת אף אל סוף מלה הקודמת אליה, ובמקום אחר כתבנו: במגילה⁶⁴: ויקר - אלו תפלין, וכן הוא אומר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפלין שבראש.

מסתבר שדורש "יקר" מלשון "נקרא" עליך, כפי שמצאנו בפרשת בלק: וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶל-בָּלָעַם וּגו' וַיֹּאמֶר אֶל-בָּלָק הֲתִצַּב לָהּ עַל-עֲלֵתָהּ וְאֶנְכִּי אֶקְרָא לָהּ: וַיִּקְרָא יְיָ אֶל-בָּלָעַם וּגו' ואף במשה נכתב בפרשת ויקרא: וַיִּקְרָא אֶל-מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֵל מִן הַשָּׁמַיִם לֵאמֹר: ויקרא באות א' קטנה, העשוי ללמד על כתיב אחר ויקר. אך ייתכן עוד, כי הכתיב ויקר מצד הסמיכות אל אות א' שבתיבת א-לוהים לאחריה, והאל"ף עולה למעלה ולמטה, וכמצוי אצל מקראות אחרות⁶⁵, אך יש להעיר מהכתוב ויקר יי אל בלעם⁶⁶.

מ"מ, במקצת מאלה הדוגמאות, אין המלה הבאה אחריה התחלתה האות אל"ף, ובכ"ז חסרות אל"ף בסוף מפני היו"ד המסיימת אותם;

1. בספר שמואל ב פרק ה (ב) גם-אֶתְמוֹל גַּם-שְׁלֹשׁוֹם בְּהִיּוֹת שְׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ - אֶתָּה הֵייתָ מוֹצִיא הַמוֹצִיא **וְהַמְבִּי** (וְהַמְבִּיא) אֶת-יִשְׂרָאֵל...

רד"ק: והמבי - חסר אלף בכתוב, וכן היורש אבי לך:

⁶³ עי': פתרון-לתעלומת-טביעות-חותם-לישעיהו-נבי, <https://www.hidabroot.org/article/1124167>

⁶⁴ ט"ז, ב'.

⁶⁵ ראה המקרא והמסורה עמ' ס"ו.

⁶⁶ אמנם בתנ"ך קנקוט <https://archive.org/details/vetustestamentum02kenn> יש גם שם נוסחאות א-לוהים.

2. מלכים א פרק כא (כא) הנני מבי (מביא) אליך רעה ובערתי אחריך...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב, וכן ישי מות עלימו, שמן ראש אל יני ראשי, אשר החטי את ישראל:

3. מלכים א פרק כא (כט) הראית כי נכנע אחאב מלפני - יען כי נכנע מפני לא-אבי (אביא) הרעה בימיו...

רד"ק: לא אבי הרעה בימיו - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:

4. מלכים ב פרק יג (ו) אף לא-סרו מחטאות בית-ירבעם אשר-החטי (החטיא) את-ישראל בזה הלך...

רד"ק: אשר החטי את ישראל בה הלך - חסר אל"ף, וכמוהו וה' חפץ דכאו החלי:

5. ישעיהו פרק נג (י) וי' חפץ דכאו החלי (החליא)...

רד"ק: החלי - חסר אל"ף שהיא למ"ד הפעל, והוא נקרא כבעלי האל"ף, ואעפ"י שרוב השרש הוא בה"א:

6. ירמיהו פרק יט (טו) כה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני מבי (מביא) אל-העיר הזאת ועל-כל-עריה את כל-הרעה אשר דברתי עליה...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל מהמכתב:

7. ירמיהו פרק לב (לה) ויבנו את-במות הבצל אשרו בגיא בן-הנחם להעביר את-בניהם ואת-בנותיהם למלך אשר לא-צויתים ולא עלתה על-לבי לעשות התועבה הזאת למען החטי (החטיא) את-יהודה:

רד"ק: החטי בחסרון האל"ף למ"ד הפעל, וכן אשר החטי את ישראל בה הלך דאך לא סרו, חסר אל"ף למ"ד הפעל:

8. ירמיהו פרק לט (טז) הלזו ואמרתי לעבד-מלך הכושני לאמר כה-אמר יי צבאות אלהי ישראל הנני מבי (מביא) את-דברי אל-העיר הזאת לרעה ולא לטובה...

רד"ק: הנני מבי - חסר אל"ף למ"ד הפעל:

9. מיכה פרק א (טו) עד הירש אבי (אביא) לך יושבת מרשה - עד-עדלם יבוא כבוד ישראל:

רד"ק: אבי חסר אל"ף, שהוא למ"ד הפעל מהמכתב, וכן שמן ראש אל יני ראשי.

10. רות פרק ג (טו) ויאמר הבי (הביא) המטפחת אשר-עליך ואחזי-בה ותאחז בזה...

המסורה הגדולה - ירמיה ל"ט ט"ז: ט' חסר אלף בלישן ביאה... הבי המטפחת אשר עליך... ראה המנחת שי - רות.

11. תהלים פרק נה (טז) ישימות ישי (ישיא) מנותו עלימו ירדו שאל חיים...

אבן עזרא: ויש אומרים שהוא חסר אל"ף, מן השיאני, והוא קרוב...

רד"ק: יְשִׁי מוֹת, כֵּן כְּתוּב בְּלֹא אֱלֹ"ף, וְקָרִי בִּאלֹ"ף...

12. תהלים פרק קמא (ה) יְהִלְמְנִי־צְדִיקָא חֲסֵד וְיִזְכִּיחֵנִי - שֶׁמֶן רֹאשׁ אֱלֹהֵי (יִנְיָ) רֹאשִׁי...

התופעה מוסברת אצל המדקדק הספרדי הקדמון רבי יהודה חיוג' בספר כתאב אלנתף: ואשר ל'והמבי', הרי אמר אבו זכריא יחיי, שיסודו להיכתב באל"ף, אך משום ששני הנחים הנפגשים הם נח אחד בהגייה, נכתב על פי ההגייה בנח אחד, והוא היו"ד. והסתפקו בו בלי האחר. שם בהערות: כלומר, יסודו 'והמביא' והאל"ף נפלה, מכיוון שהאל"ף והיו"ד הן שני נחים נעלמים רצופים ההגויים כנח אחד...

כך גם מסביר במקום אחר צורת 'נקי' לעומת 'נקיא'. ביואל פרק ד (יט) מְצַרִּים לְשִׁמְמָה תְּהִיָּה וְאֵלֹם לְמִדְבָּר שִׁמְמָה תְּהִיָּה מְחַמֵּס בְּנִי יְהוֹדָה אֲשֶׁר־שָׁפְכוּ דָם־נְקִיָּה בְּאֶרְצָם: יוֹנָה פֶּרֶק א (יד) וַיִּקְרָאוּ אֶל־יְיָ וַיֹּאמְרוּ אָנָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ נִאֲבָדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה וְאֶל־תִּתֵּן עָלֵינוּ דָם נְקִיָּה כִּי־אַתָּה יְיָ כְּאֲשֶׁר חָפְצָתָ עֲשִׂיתָ:

אף בשורש של "נבא" עצמו, מצאנו במסורה הגדולה לספר שמואל: והתנבית. ד' חסר א' בלישן נבואה, וסימנו וצלחה עליך רוח, ויכל מהתנבות, מדוע נבית בשם ה', והתנבי חגי;

1. שמואל א פרק י (ו) וְצִלְחָה עָלֶיךָ רוּחַ יְיָ וְהִתְנַבִּיתָ (והתנבאת) עִמָּם...
2. שמואל א פרק י (יג) וַיְכַלֵּי מֵהִתְנַבּוֹת (מהתנבאות) וַיָּבֹא הַבָּמָה:
3. ירמיהו פרק כו (ט) מִדְּוַעַ נְבִיָּה (נבאת) בְּשֵׁם־יְיָ לֵאמֹר...
4. עזרא פרק ה (א) וְהִתְנַבִּי (והתנבא) חֲגִי נְבִיאָה נְבִיא וְזִכְרִיָּה בֶר־עֲדוֹלָנִי נְבִיאָה עַל־יְהוֹדָיָא דִּי בִּיהוּד וּבִירוּשָׁלַם... דוגמא זו היא ארמית, וכך גם בערבית: נבי.

שלום יעקב, מה שכתבת מרשים מאוד. הסוגיה עלתה, אבל לא פורטה כפי שעשית אתה. מעניין יהיה לשמוע דעת בלשנים. נמשיך ללמוד ולהחכים. תודה רבה! אילת

ויבשת ידו/ידיו יצרו

תהלים פרק צ"ה פסוק ה': אֲשֶׁר לֹא הָיָה וְהוּא עָשָׂהוּ - וַיְבַשֵּׁת יָדָיו יָצְרוּ:

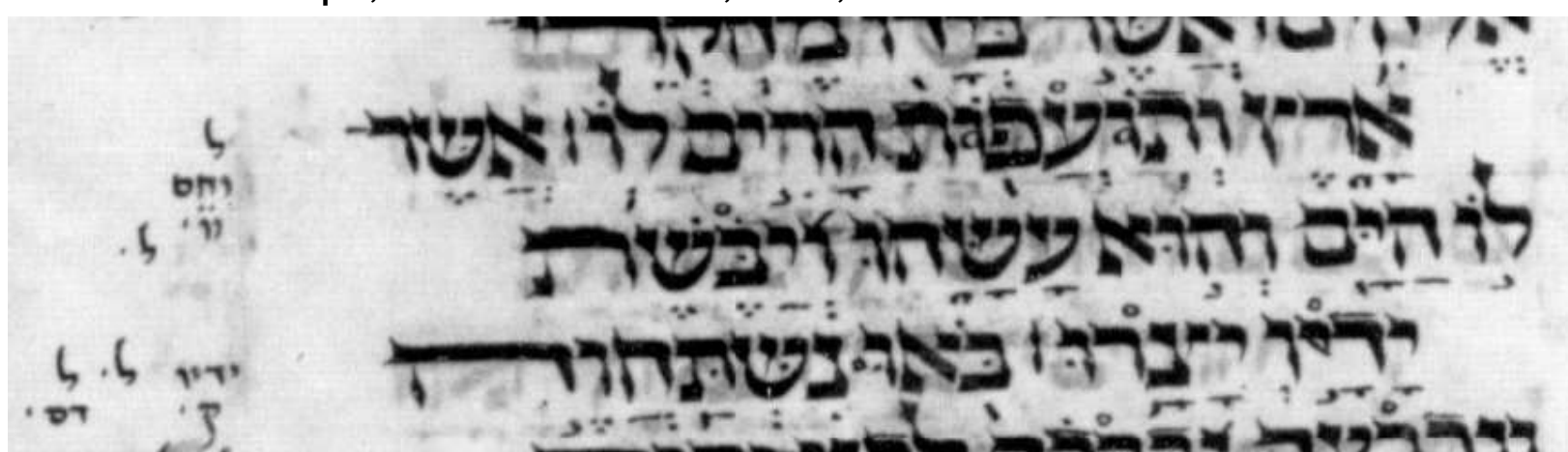
כתובות⁶⁷: דרש בר קפרא: גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ - כתיב: אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים - כתיב: מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני כוננו ידיך. השיב בבלי אחד ור' חייא שמו: ויבשת ידיו יצרו! ידו כתיב. והכתיב: יצרו! א"ר נחמן בר יצחק: יצרו אצבעותיו, כדכתיב: כי אראה שמך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת.

⁶⁷ ה', א'.

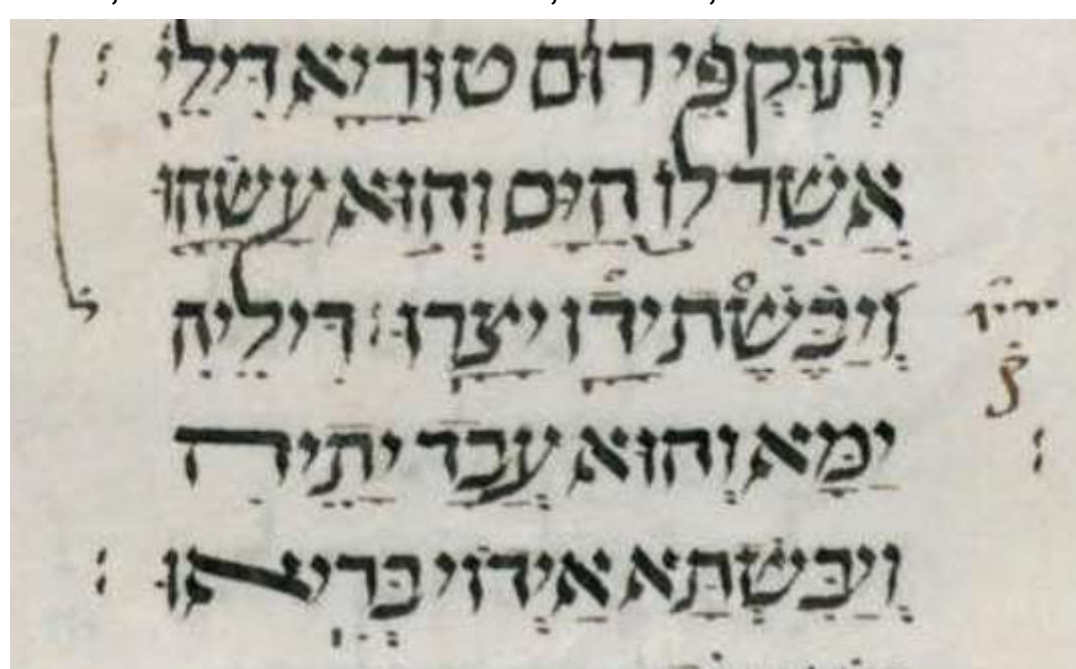
ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד, אוקספורד, אנגליה Ms. Bodl. Or. 804, 170ב

הספרייה הלאומית של צרפת, פריס, צרפת Ms. hebr. 3, דף 56

הספרייה הלורנציאנית, פירנצה, איטליה Ms. Plut.III.01, 162ב

מְצָאוֹהַּ בְּשִׁדֵּי/שְׂדֵה יַעֲרֵר

תהלים פרק קל"ב פסוק ו': הִנֵּה-שִׁמְעֲנוּהָ בְּאֶפְרָתָה מְצָאוֹהַּ בְּשִׁדֵּי-יַעֲרֵר:

בזבחים⁶⁸: מצאנוה בשדה יער - זה בנימין, דכתיב: בנימין זאב יטרף.

בס' תשובה מאהבה⁶⁹: צ"ב לענ"ד. ובספרים דידן כתיב בשדי, אבל למאי דאיתא בגמ', י"ל שדה בגימטריא זאב יטרף, ויצחק קראו שדה.

הדברים לכאורה הם לא מוכרחים, וגם מפורש בספרי פרשת וזאת הברכה⁷⁰: תלמוד לומר הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדה יער, במי שנמשל בחייתו יער, ואיזה זה בנימין שנאמר בנימין זאב יטרף וכו' ובכ"ז ראינו בחז"ל מדרשי מקראות רבים מבוססים ומעוגנים בגימטריה, ורק לפעמים רחוקות אומרים בפירוש שהיא בגימטריה, וכפי הנראה היינו במקומות שאין סימוכין נוספים למדרשם מלבדה. העניין הוכח בעשרות ומאות מקרים, ולא ייתכן לתלות כולם במקרה, ובלי שום ספק המדובר בתופעה, המשקפת אחת מדרכיה הנסתרות של הדרשות. דוגמאות רבות מצאנו בראשונים מחסידי אשכנז, ע"ד הרוקח עם רבותיו וחבריו, ובפרט בעל הטורים, ואף באחרונים, למשל, בספר ברכת פרץ.

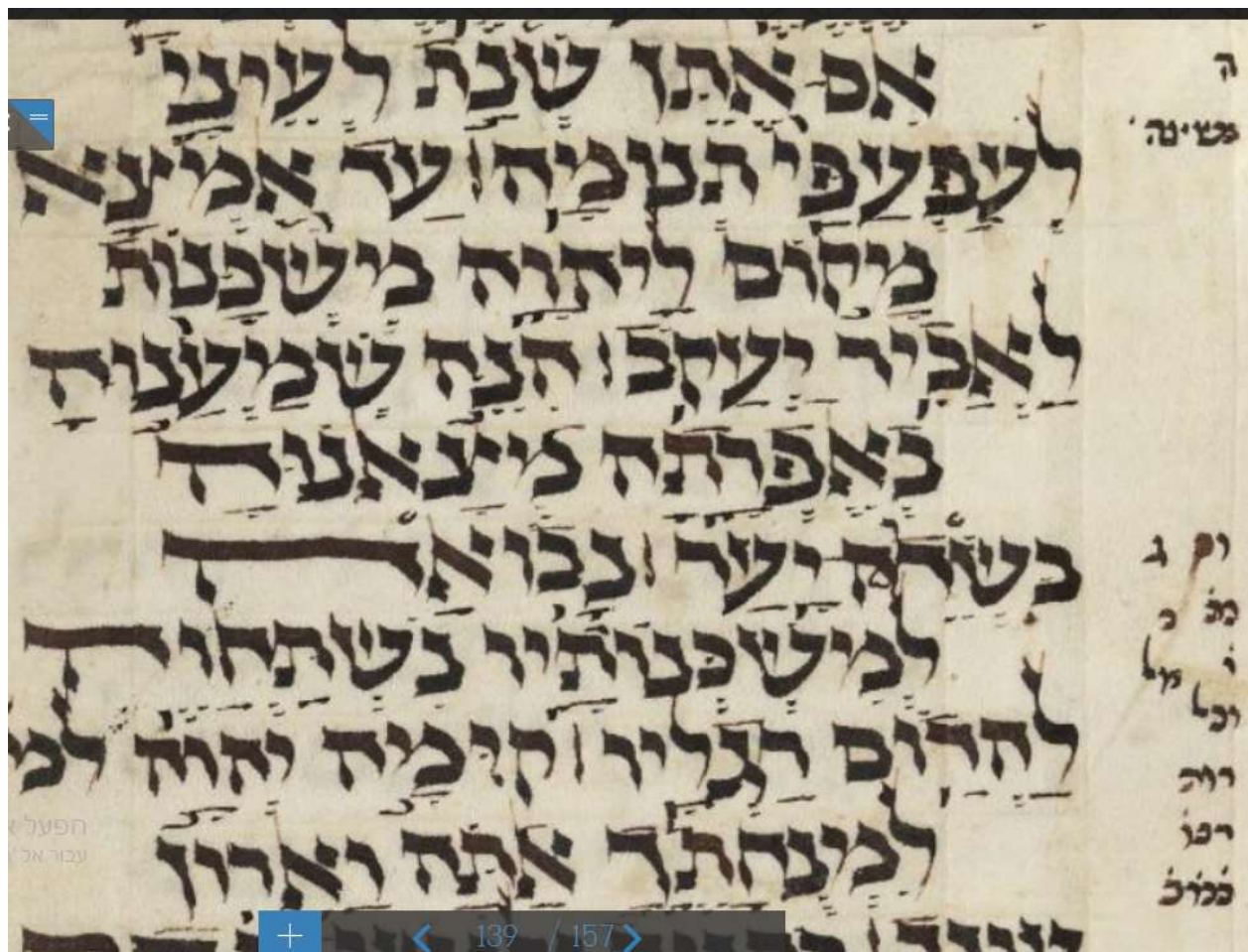
עכ"פ, גם בזה, הכתיב "שדה" יער מצוי קצת אצל כ"י אשכנזיים, וכגון המבורג 48 עמ' 50, עיין היטב בפנים, פרמה 2355 עמ' 133, פרמה 2958 עמ' 75 (אך לא ברוב כבכתיב פרש). אמנם ניכר תיקון התיבה והתאמתה למסורה הרווחת ומצוינת מצידה, ומ"מ יש ללמוד מיד הראשונה על מסורה הראשונית מקורית של מקומו, מקודם להגהה ותיקון.

מצאנוה בשדה יער - פרמה 2355

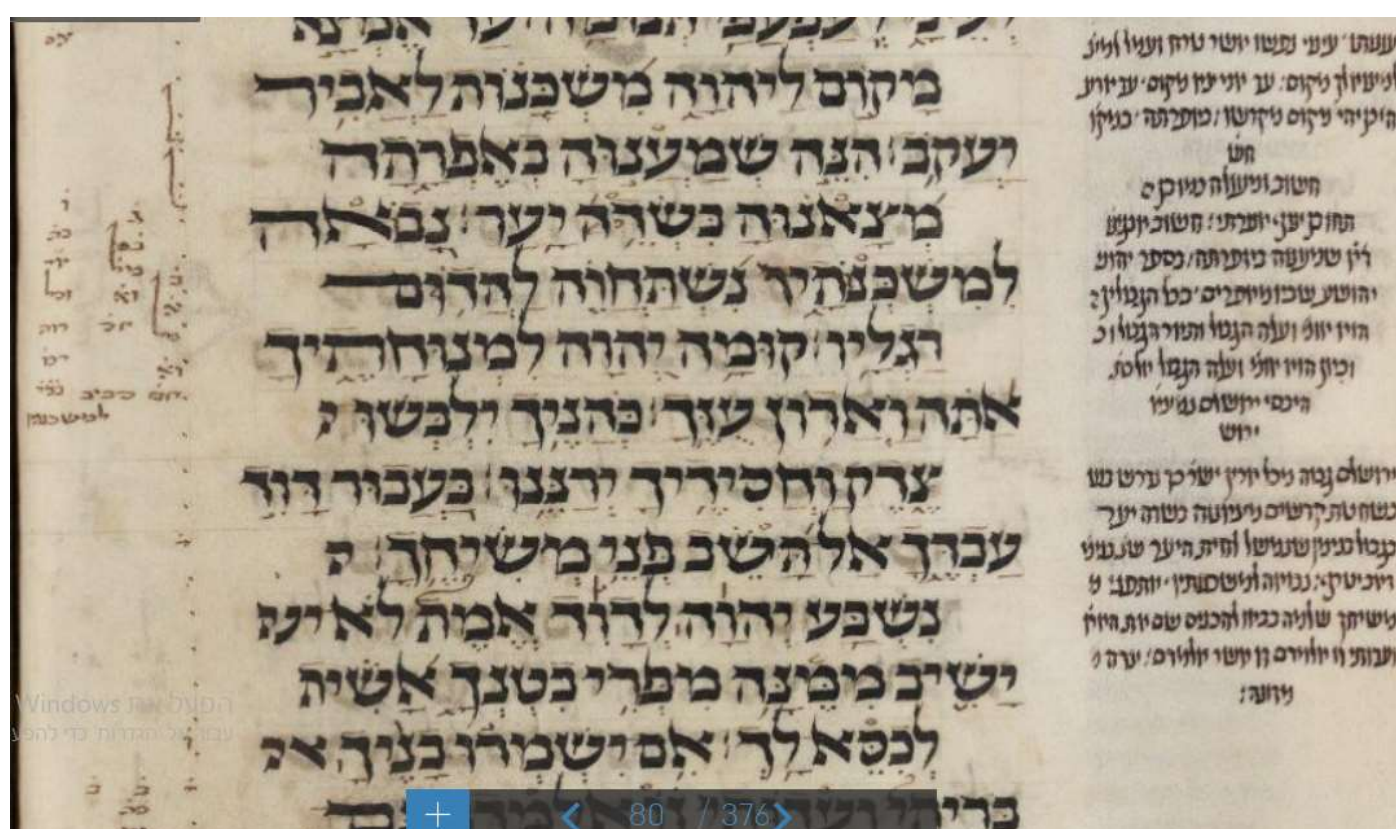
⁶⁸ נ"ד, ב'.

⁶⁹ עמ' תקי"ב, תקט"ז.

⁷⁰ פיסקא שנ"ב.

מצאנוה בשדה יער - פרמה 2958

מגילת אסתר

שרר/שרר בביתו

אסתר פרק א' פסוק כ"ב: וַיִּשְׁלַח סָפָרִים אֶל כָּל מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכֹתֶבָהּ וְאֶל עַם וָעָם כָּל־שׁוֹנוֹ לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ שָׂרָר בְּבֵיתוֹ וּמִדְבָּר כָּל־שׁוֹן עִמּוֹ:

בליקוטי מנהגים⁷¹: בקריאת המגילה, בפ' להיות כל איש שרר בביתו, רוב העולם אומרים בסין שמאלית, והוא טעות, וצ"ל שרר בשין ימנית, וכן איתא בפירוש במסורה, וכן קרא הה"ק רשכב"ה

⁷¹ ה' ב'.

רבינו שלום מבעלז זצוק"ל, והפי' מלשון משגיח, כמו אשורנו ולא קרוב, ומי שירצה שלא לבטל המנהג, יקרא פסוק זה פעמים, פ"א כפי המסורה, ופ"א כפי המנהג: כן נמצא אף בשם חכמים נוספים.

בתורת הקורא⁷²: אך באמת אין ראוי כלל לקרוא 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית, שבכל הספרים כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן שמאלית, זו טעות בהבנת דברי המסורה, שבמסורה בדפוס מק"ג נמסר 'לית כתיב שי"ן', ובטעות פירשו שכוונת המסורה שרק כאן כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית, ובשאר המקומות במקרא כתוב 'שָׁרַר' בשי"ן שמאלית, וא"כ מוכח שיש לקרוא כאן 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית.

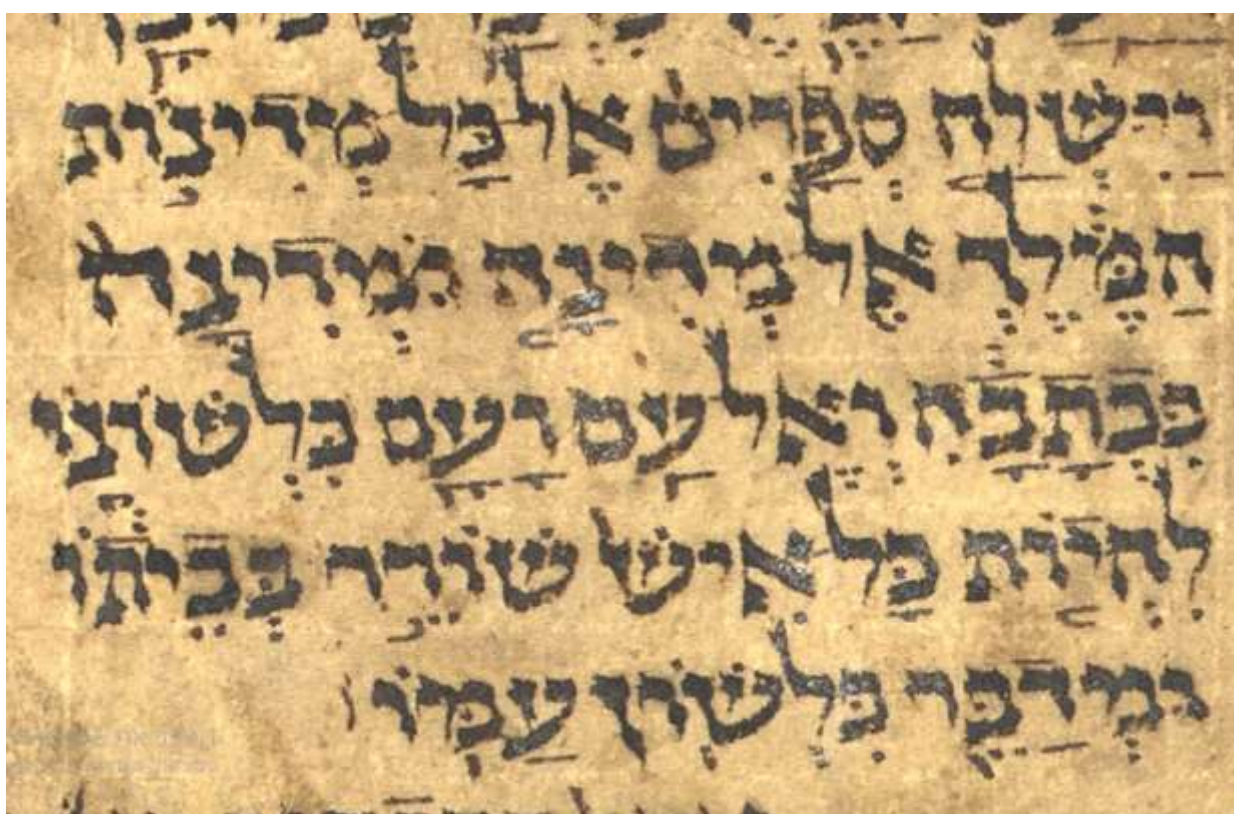
אך פירוש זה במסורה לא יתכן, שהרי תיבת 'שרר' אינה כתובה כלל במקום נוסף בתנ"ך, לא בשי"ן ימנית ולא בשי"ן שמאלית, ואם זו כוונת המסורה היה למסורה למסור רק 'לית', כדרכה בכל מקום בו מופיעה תיבה רק פעם אחת בתנ"ך.

וכבר ביאר רו"ה שכוונת המסורה לומר שכל תיבת 'שָׁרַר' בתנ"ך כתובה באות סמ"ך ולא באות שי"ן, למעט כאן שכתוב 'שָׁרַר' בשי"ן. וא"כ מהמסורה מוכח להיפך שצריך לקרוא 'שרר' בשי"ן שמאלית, שאם מנוקד כאן 'שָׁרַר' בשי"ן ימנית אין שום השוואה לתיבת 'סוֹרַר' בסמ"ך וכו'.

וכן היא שרר בשין הימנית, מקראות גדולות - דפוס ראשון (היינו ונציה רפ"ה), וכפי שציין הרב מרדכי ברויאר ז"ל, כאשר בצידה המסורה הנ"ל, אשר משם יצאה הקריאה ההיא. א"כ לכאורה הרי טעות מוחלטת כאן.

אכן⁷³ הנה נמצא בפירוש מיוחס לרוקח על מגילת אסתר, מופיע אף בתוספות שלם - אסתר⁷⁴: שורר בביתו. בש', לשון שרי. ד"א, משורר ומזמר בשמחה בביתו. (ר"א מגרמייזא נו"א נו"ב).

בכ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Add. 9404, המאה י"ד, סגנון הכתיבה היא אשכנזית, 174א, מצאנו בפירוש שורר מלא בשי"ן הימנית.

⁷² http://beinenu.com/sites/default/files/alonim/165_58_77.3.pdf

⁷³ <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=4282>

⁷⁴ בעמוד כ"ח.

אסתר פרק ה' פסוק י"ד: וַתֹּאמֶר לוֹ זָרַשׁ אֶשְׁתּוֹ וְכָל אֶהְבִּיו יַעֲשׂוּ עֵץ גְּבֵהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבִבְקָר אָמַר לְמֶלֶךְ וַיִּתְּלוּ אֶת מֶרְדֵּכִי עָלָיו וּבָא עִם הַמֶּלֶךְ אֶל הַמִּשְׁתָּה שָׁמַח וַיֵּיטֵב הַדָּבָר לְפָנָיו הֵמָּן וַיַּעַשׂ הָעֵץ:

שם בכ"י פרינסטון, דף 549 בגיליון הכתיב ויעש, ז"ל: **מצ' בספ' הנקרא סיני, ויעץ כת' ויעש קר', וכן נדרש בספ' אבא גוריון⁷⁵, שנטל עיצה על איזה עץ רצה לתלות, ונתיעץ על דף שנטל מתיבתו של נח שעמדה בחצירו.**

ראיתי שהובא נוסח זה בספר גימטריאות לריה"ח ז"ל - אסתר⁷⁶: ויש ספרים מדויקים, שבמסורת כתיב: "ויעץ העץ"; ויש שכתוב: "ויעש העץ", ומנוקד 'העץ'. "ויעץ ויעש העץ", בגימטריא זהו באשתו - שזרש יעצה לעץ נ' אמות.

אמנם לדידי, מציאה חשובה היא. רי"י סטל מהדיר ספר "גימטריאות" לא מצא מקור, מלבד דברי ר"י החסיד ז"ל שם, וכן המיוחס - רוקח, עיין התוספות שלם - אסתר⁷⁷. כאן הנה נגלה המקור בספר סיני.

שו"ת מהר"ם חלאווה⁷⁸: בכתבך ספרת כל משפטי פיך אמרת: נמצא חומש מוגה בתכלית ההגהה מחסרות ויתרות ופרשות ותגין, הכל כתיקון ס"ת, ובסוף כל סדר וחומש סכום אותיות ותיבות, ונעתקו ממנו ספרי תורה ופרשת נשיאים שבמדבר סיני ושבשלח לך כתובות בו ראשי שבטים בראשי שטות. וכך נמצא במסורת: שבטיא דבמדבר סיני ודויתורו בריש שיטיא. ואתה שמעת וידעת שהרב ר' ניסים ז"ל הרגיש בספר התמיד שבהיכל ברצלונה שהפרשיות הנז' היו מתחילין הפסוקין בראש שיטין ומסיימין בחצי שטין, ובטל התמיד, שאמ' שהוא כעין שירה, עד שהתקין והאריכו האותיות עד סוף כל שטה ושטה, ותמהת על הדבר מה נעשה למסורת, **ושני ספרים אחרים קדומים לקדומים: ספר כתר תורה וספר סיני** נמצאו הפרשיות /הנזכרות/ מתחילין בראשי שיטין ומסיימין בסוף שיטין, ובקשת להעמידך על דעתי.

גם בכ"י הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה Arundel Or 16 המאה י"ג, סגנון כתיבה היא אשכנזית באסתר! ע' V362 התייחסות לספר "סיני". אמנם נראה שזו הגהה מאוחרת, ולא נכתבה על ידי יד המסרן הראשי. מ"מ, אזכור ספר סיני שבמקורות אשכנזיים מעניין. הלא מתשובת מהר"ם חלאווה המשמעות שבספרד היה, וכיצד הגיע למגיה הספרים מאשכנז?

שוב מצאנו בחומש רגנשבורג, מוזיאון ישראל, ירושלים, ישראל Ms. 180/052, 163ב, לכאורה נכתב בתחילה ויעץ העץ! עיין היטב בפנים, רק שהגיהו ותיקנו. דבר זה תואם למפורש שם לפני מגלת אסתר הערות מסורה בהן מוזכרות מגלות "מכתיבת ידו של ... יהודה חסיד בן ... שמואל", כנ"ל בשם ר"י החסיד. הלא רגנשבורג, עיר ר"י החסיד היה!

⁷⁵ ספרי דאגדתא על אסתר - מדרש אבא גוריון פרשה ה' וז', ע"ש.

⁷⁶ אות י"ב.

⁷⁷ בעמוד ק"ג.

⁷⁸ סימן קמ"ד. עיין http://www.herzog.ac.il/vtc/tvunot/mega4_ofer.pdf

Because⁷⁹ David bar Shabbetai was very clearly copying from a manuscript traceable to the circles of the *haside ashkenaz* (or 'the Pious of Germany')...

דברי הימים

ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו

דברי הימים א' פרק י"ז פסוק ט': וְשִׁמְתִּי מְקוֹם לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיהֶן וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־
יוֹסִיפוּ בְנֵי־עוֹלָה לְבָלְתוֹ כְּאֲשֶׁר בְּרָאשׁוֹנָה:

המנחת שי': ולא יוסיפו בני עולה לבלתו. פרק קמא דברכות, רב הונא רמי, כתיב לענותו וכתוב לכלותו. בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו. ובפירש"י כתיב לענותו בספר [שמואל] וכתוב לכלותו בד"ה. בתחלה כשנבנה הבית נבנה ע"מ שלא לענות עוד אויבים לישראל, ולבסוף כשחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון, ע"כ. נראה שבספרו ה' כתוב לכלותו בכ"ף, וכן פירש בעל מכלל יופי ענין כליה, ואף רד"ק הביא בספר שמואל מדרש הנזכר, ופירש כפירש"י. אמנם בספר השרשים הביאו בשרש בלה בבית, וכן בכל הספרים (זולתי מעט מזעיר) כתוב לבלתו בבי"ת:

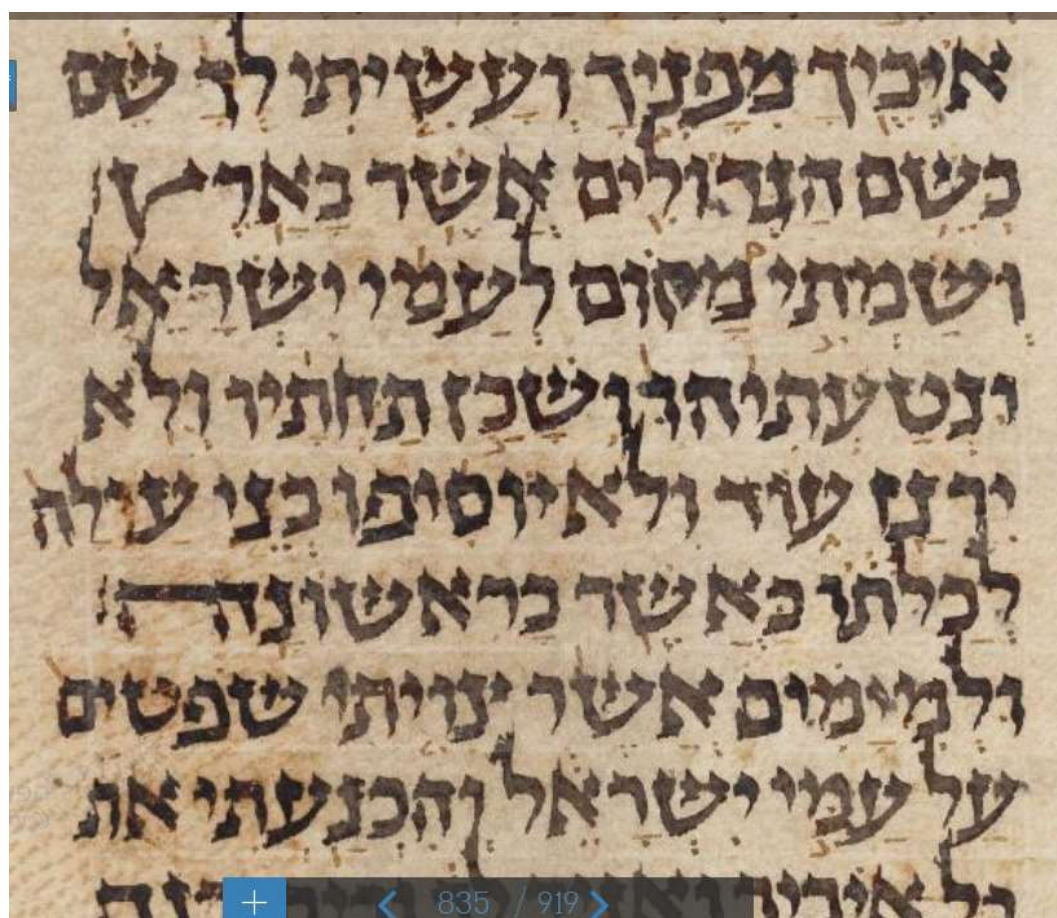
שם ברכות⁸⁰: רב הונא רמי: **כתיב לענותו וכתוב לכלותו - בתחילה לענותו ולבסוף לכלותו.** ובגליון הש"ס - שבת⁸¹: ובברכות דף ז' ע"ב כתי' לכלותו, ובספרי' שלנו בד"ה א' י"ז כתיב לבלותו.

ולא יוסיפו בני עולה לכלתו – וינה 15 415א

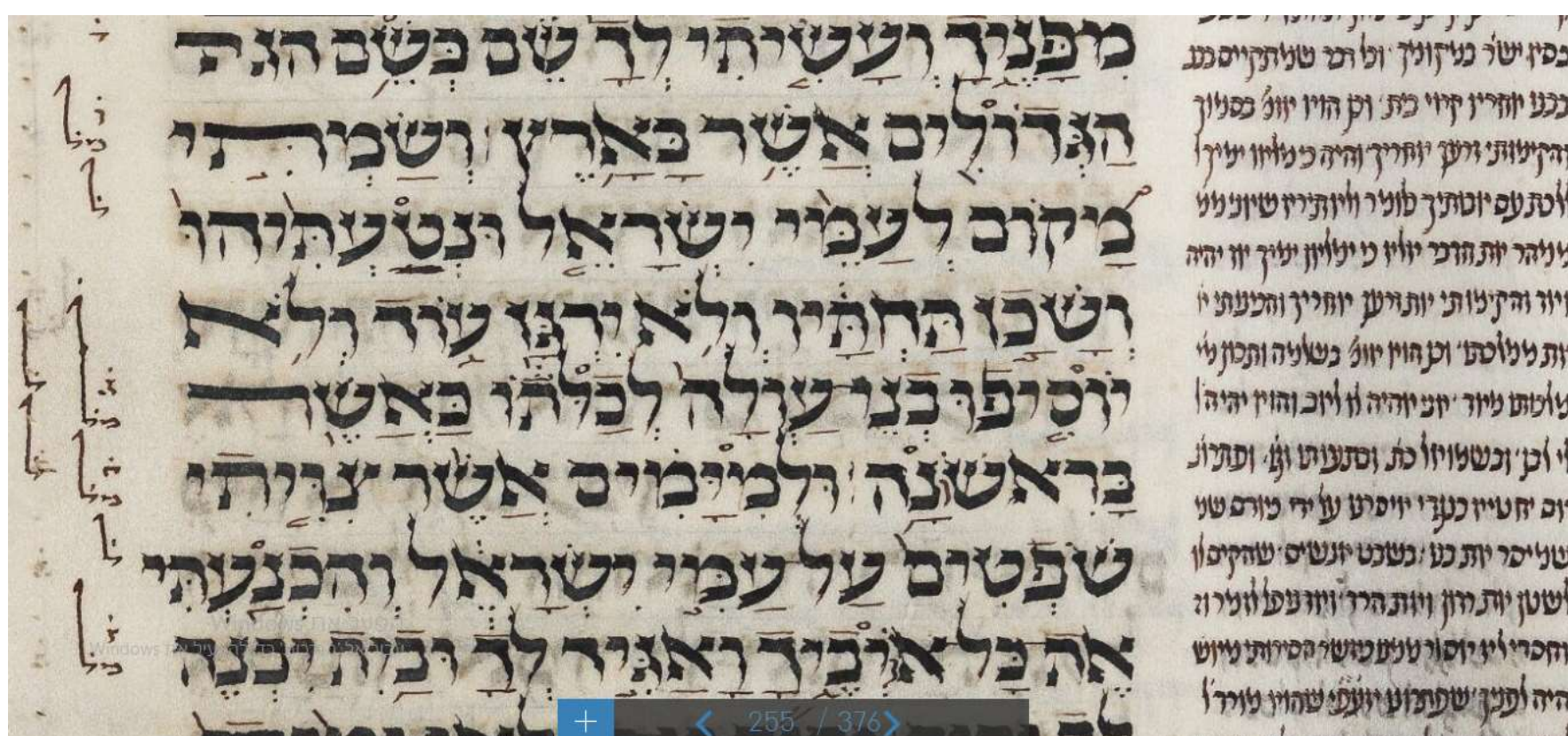
⁷⁹ <https://www.degruyter.com/view/book/9783110546422/10.1515/9783110546422-005.xml>

⁸⁰ ז', ב'.

⁸¹ נ"ה, ב'.

ולא יוסיפו בני עולה לכלתו⁸² – פרמה 2958 עמוד 250

ואחרי אֲחִיתָפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנִיָּהוּ

דברי הימים א' פרק כ"ז פסוק ל"ד: **ואחרי אֲחִיתָפֶל יְהוֹדָע בֶּן בְּנִיָּהוּ וְאַבְיָתָר וְשָׂר צָבָא לְמֶלֶךְ יוֹאָב:**
 ברכות⁸³: מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. אמר רב יוסף: מאי קרא?
 - (דכתיב) ואחרי אחיתפל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל - זה יועץ, וכן הוא
 אומר ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים; בניהו בן יהוידע - זה

⁸² וכן הוא במיוחס לרש"י שבכ"י שם.

⁸³ ג', ב'.

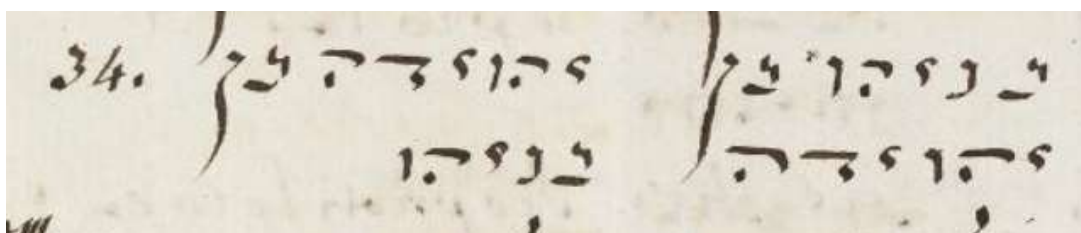
סנהדרין, ואביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר: ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. כן סנהדרין⁸⁴.

התוספות שם ברכות: בניהו זה סנהדרין - מסברא אומר כן. אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם אם כן אורים ותומים היו אחר בניהו. א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים כך פירש רש"י. ותימא לפירוש פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכולם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך ראיה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכך (מפרש) [גריס] רבינו תם כדאי' (בדה"א כ"ז) ואחרי אחיתופל בניהו זה סנהדרין, וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי, ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא שבבית דין. וא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם.

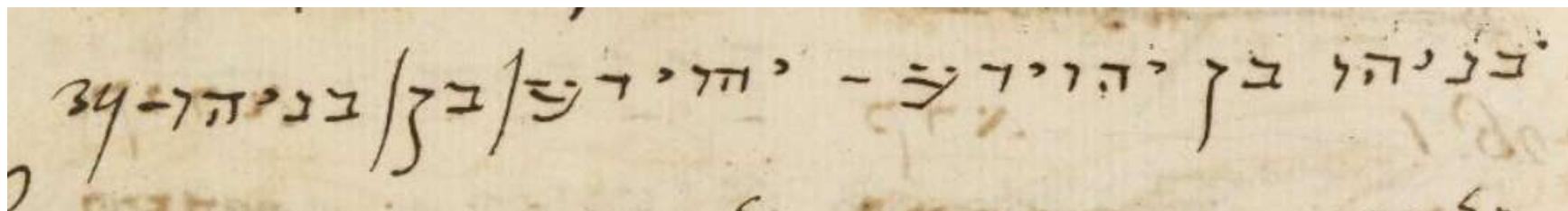
ספריית המדינה והאוניברסיטה של המבורג, המבורג, גרמניה Cod. hebr. 27, עמוד 118

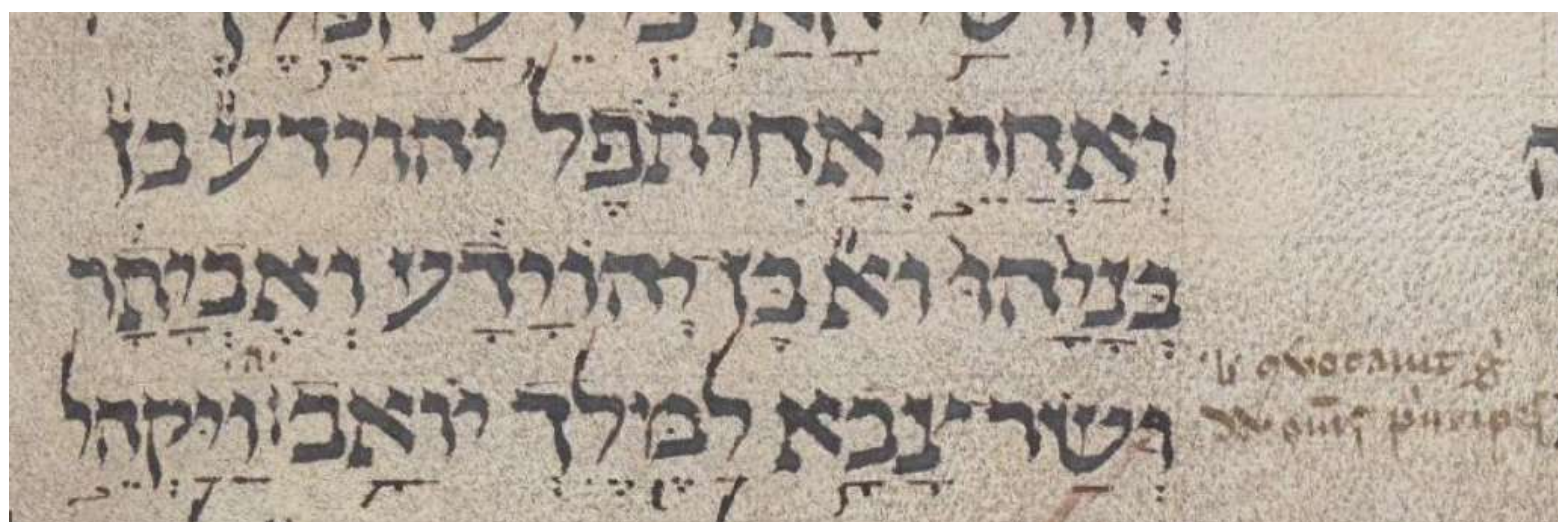
שינויי נוסח בנביאים וכתובים בכ"י משטרסבורג, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2292, עמוד 102

שנוי נוסח בתנ"ך בכ"י מטורינו, ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 2874, עמוד 287

⁸⁴ ט"ז, א'.

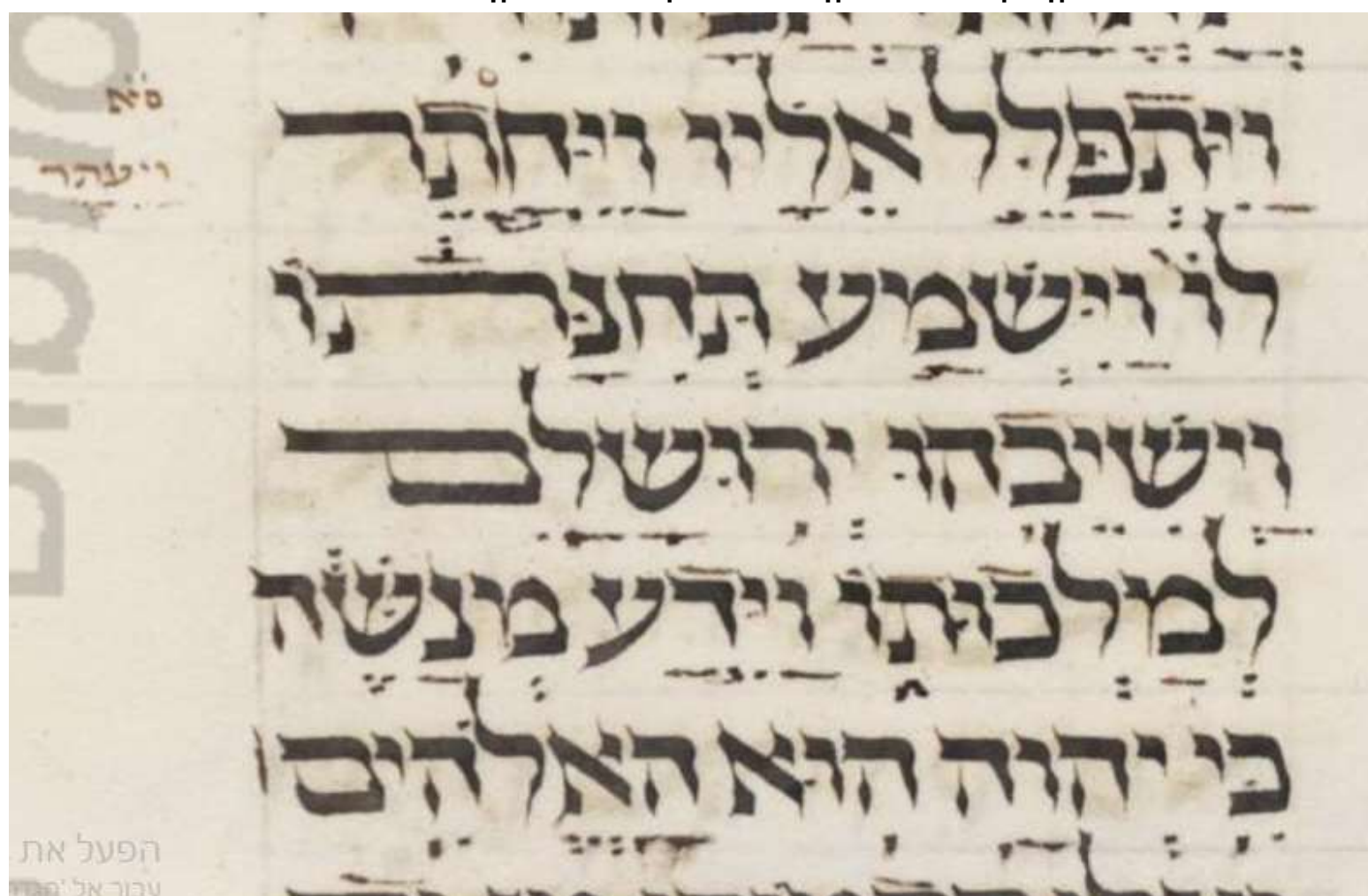

ויעתר/ויעתר לו

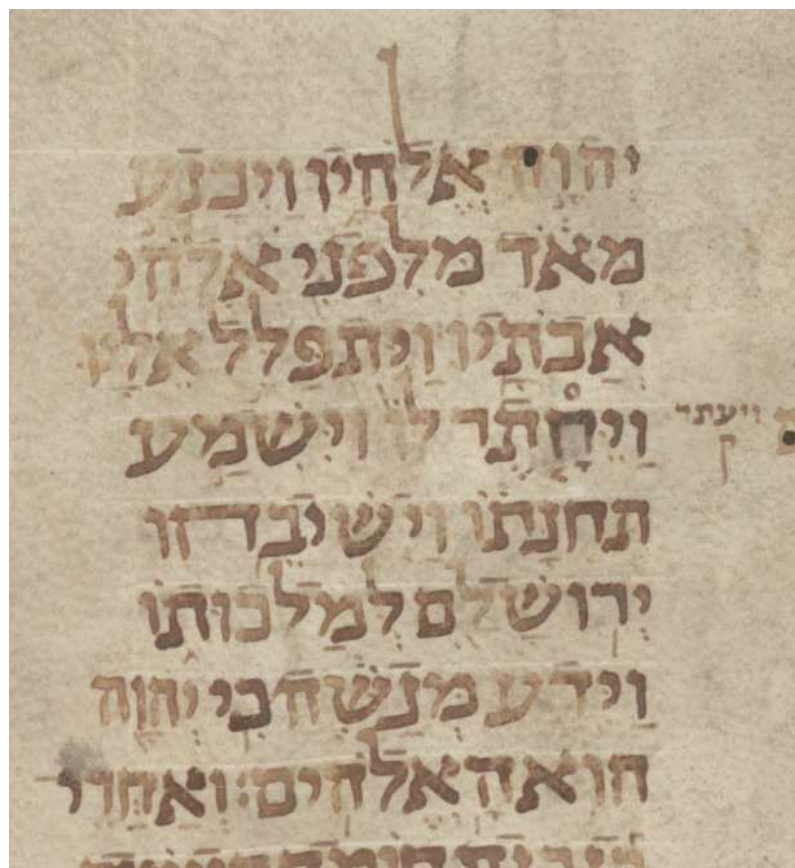
דברי הימים ב' פרק ל"ג פסוק י"ג: וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיִּשְׁיבָהוּ יְרוּשָׁלַם לְמַלְכוּתוֹ וַיַּדַּע מִנְּשָׂה כִּי ייִ הוּא הָאֱלֹהִים:

סנהדרין⁸⁵: אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מאי דכתיב וישמע אליו ויעתר לו, ויעתר לו מיבעי ליה! - מלמד שעשה לו הקדוש ברוך הוא כמין מחתרת ברקיע, כדי לקבלו בתשובה, מפני מדת הדין.

ספריית הוטיקן, קרית הוטיקן, מדינת קרית הוטיקן Ms. Urb ebr. 1, 973ב

⁸⁵ ק"ג, א'.

שינויים נוספים

בייחוד הספר הפלאה שבערכין, להגאון ר"י פיק⁸⁶, ציין לדוגמאות רבות, שבהם לכאורה המסורה נוגדת תלמוד ומדרשים, אשר משם שאבנו רבים מן הכתיבים במאמר זה.

ועוד עזרנו מאוד, הספר שבט מיהודה⁸⁷, לחכם אחד ממחברי ימינו, מורכבת רשימה מרשימה של ע"ט חילוקים ושינויים בין המסורת שלנו לדברי חז"ל בתנ"ך כולו. מסתבר שמקצתם אינם באמת שינויים, אלא מדרשים בשיטת אל תיקרי וכדומה, וכדברי המחבר שם בעצמו בפרוטרוט. חלקם מקורם בספר זוהר בלבד, ואולי הם בדרך רמז סוד, ולא בכתיב פשוט. אף בזה הרחיב שם בפנים. נדמה לי שעד מספר כ"א מדובר בשינויים מהתורה, ומכ"ב⁸⁸ עד ע"ט יסודם בנביאים וכתובים, מניין נ"ח. סימניך כימי נ"ח זאת לי, שאינה נמנית שם, וכן נביא לבב חכמה חסר שם, מצאנוה בשדה יער.

מ"מ, יש לערוך כל אותם שינויים, מול שינויי הנוסחאות שבתנ"ך קניקוט⁸⁹ עפ"י כ694 כתבי יד ודפוסים ישנים ושאר מקורות שונים, וכך ייודע אם, באיזו מידה, והיכן נשאר כיום רושם של אותם מסורות שונות שבמדרשים ברבים מכ"י הקיימים בידינו, ולדוגמא בתורה;

ב. וילך למסעיו/למסעו. **לא מופיע בכ"י**. (מצוין למספר 300 בלבד, היינו מנחת שי, כמפורש שם לעיל בעמ' 134). שם חלק א' עמ' 20.

ג. ויהי ריב/רב, **מופיע בכ"י אשכנזי אחד**, מספרו 18. (300 - מנחת שי כנ"ל). שם בעמ' 21.

⁸⁶ אות א' "מאה".

⁸⁷ ב', עמוד 164 ואילך.

⁸⁸ בעמ' 171.

⁸⁹ <https://archive.org/download/vetustestamentum01kenn/vetustestamentum01kenn.pdf>,
<https://archive.org/download/vetustestamentum02kenn/vetustestamentum02kenn.pdf>,
[https://www.academia.edu/37862623/Key according to Kennicott number with links to Ktiv cat alog and often digitized manuscripts](https://www.academia.edu/37862623/Key_according_to_Kennicott_number_with_links_to_Ktiv_cat_alog_and_often_digitized_manuscripts)

ד. ביני וביניך/ובנך, **לא מופיע בכ"י**. (יש שם ובינך, ובניך בשני כ"י שמספרם 9, 13, וביניך). שם בעמ' 25.

ה. ולבני הפילגשים/ הפילגשם, חילוף מפורסם, **מופיע בכ"י רבים**. שם בעמ' 43.

ו. את צאן לבן הנותרת/הנתרת, **מופיע בכ"י רבים**. שם בעמ' 56.

ולדוגמא בנ"ך;

כב. ויאמרו אלינו זקנינו/זקננו, **מופיע בשני כ"י** שמספרם 99, 139. (300 - מנחת שי כנ"ל. ברבים אחרים מופיע זקנינו). שם בעמוד 456.

כג. וישפט את ישראל בימי פלשתים עשרים/ארבעים שנה, **לא מופיע בכ"י**. (מציין למספר 300 - מנחת שי כנ"ל, למספר H 650 שכמדומה הוא תלמוד הירושלמי, ראה המפורש שם לעיל בעמ' 148). שם בעמ' 505.

כד. ואת אשר ישכבון/ישכבון את הנשים, **לא מופיע בכ"י** ישכבון. (בפנים ישכבון, ר"ל כמדומני שכן הוא ברוב כ"י. גם מציין למספר 300 ישכבון, היינו מנחת שי כנ"ל). שם בעמ' 520.

כה. מעברים/מעבירם עם יי', **מופיע ב9 כתבי יד**. גם שם.

כו. ממערות/ממערכות פלשתים, לעיל.

כז. להברות/להכרות את דוד, לעיל.

כח. ולא יוסיפו בני עולה לבלתו/לכלתו, לעיל.

כט. ולקחתי מאתו מאומה/מומה, לעיל.

ל. מלאתי/מלתי משפט, ישנו **מופיע בכ"י אחד** מספרו 154. (300 - מנחת שי כנ"ל). חלק ב' עמ' 2.

תיעשה - חדשכם

למעשה, הנה עסקנו רבות אף במדרשי אגדה, ולא דווקא במדרשי הלכה, וגם בנ"ך ולא דווקא בתורה, ובכן הלכנו מן הכבד אל הקל, מעתיקא לחדתא, אך בעיקר מעניינים סבוכים שנויים במחלוקות, אל עניינים חלקים וקלים, מוכחים וברורים, מאחר שכבר כל המפרשים מתעסקים בשינויי הכתיב בתורה ומשמעותם, ובוודאי אין המלאכה, היינו מאמרי כאן, גמורה ולא שלימה.

הלא אף בתורה, הכתיבים מקשה "תיעשה" המנורה, ובראשי "חדשכם" (במליצה, הרי יהושע נטל היו"ד משרי, כך תיעשה נטלה היו"ד מחדשכם) ודאי מושפעים מן הדרשות, כמפורש בספרי הקדמונים, ומדוע לא ייתכן כן גם בנ"ך?

קו ועיקרון המנחה אצלנו הוא שהמקרה לא יתמיד, ואם יש שלושה ספרים למשל (כ"ש יותר מהם) בעלי כתיב שונה, הרי הם מן הסתם משקפים חילוף במסורת. כדוגמא, אכן חשדתי שמא כתיב "ממערכות פלשתים" (שמואל א' פרק י"ז פסוק כ"ג: וְהָיָא מְדַבֵּר עִמָּם וְהָנָה אִישׁ הַבְּנִים עוֹלָה גְלִיתַּת הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמָּה מִגֵּת מִמַּעְרֹת מִפְּלִשְׁתִּים וְגו') שמצאנו בכ"י אשכנזי משובש אחד, היא טעות ממש, לכך בדקתי שם אצל קנקוט, חלק א' עמוד 540, המציין על 36 כתבי יד כאלו! אטו חסרים אנחנו מחלוקות מדינחאי מערבאי, או בן אשר - בן נפתלי?! (כתשובת הרשב"א בזה).

בני חת

המעין על מאמרי ישים לב, אשר רבים מן הכתיבים משונים שצינו בנ"ך, לא עוסקים בחסרות ויתרות, שלהם אמנם אין סוף וחקר, והם מ"קלי החילוף". יש מאידך לענ"ד הבדל משמעותי, כשמדובר

בכימי/כי מי, להברות/להכרות, לבלתו/לכלתו, מומה/מאומה, מערות/מערכות, וכל כיו"ב. כאן הבדלי קריאה ומשמעות שכיחי, טעויות לא שכיחי, יש בהם מסורת סופרים ברורה, ולענ"ד קשה לתלות אותם בסתם טעות בעלמא, באשר מדובר בקבוצה, ולא במיעוט יחידאי הבודד. כ"ש ש"חזי מאן גברא רבה קא מסהיד" על שינויים אלו, ה"ה חז"ל בעצמם. אף בן אשר - בן נפתלי, מדינחאי מערבאי, מעולם לא חלקו בחו"י, כ"א באופני הכתיב ממש.

עוד דבר. כשרש"י מעיד, כמשל, על שנת גאלי/גאולי באה, המופיע לפנינו בכתיב מלא, שהוא בכתיב חסר, ישנם אנשים "נלחצים" ומצטערים מזה, וכפי המשתקף במפרשים, אשר מעירים רבות אצל תופעות כאלו. מ"מ, מצווה וזכות רבה היא לענ"ד היא בכל כיו"ב, בירור מקח חז"ל (כמה דיות משתפכות, כמה קולמוסין משתברין, כדי לכתוב בני חת...). או רבותינו הראשונים נ"ע, למצוא אסמכתא קונקרטית "מהשטח", בקבוצות כ"י הקיימים בידינו בס"ד, ולא להסתפק כיום בסגנון הערה הנושנה, הנדושה: "בספר של רש"י היה נכתב כך", כפי שהורגלנו מדורות שאכן לא יכלו לבדוק דברים אלו בעצמם.

לדוגמה נוספת, שבת⁹⁰: והכתיב מעברים! - אמר רב הונא בריה דרב יהושע: מעברים כתיב. או בראשית רבה (וילנא) פרשת וירא⁹¹: דא"ר יוחנן ויאמרו אלינו זקננו וכל יושבי ארצנו זקננו כתיב וכו' וכ"ה בילקוט.

בעצם, מטרתי הייתה להראות, אך קיום אותם נוסחים משונים במדרשים, במקצת כ"י ששרדו בידינו, וכמעט לא ראיתי מי שעשה העבודה הזאת, דהיינו בקשת וחיפוש ספרי כ"י ישנים, תומכים בכתיבי מדרש משונים, אלא בדרך כלל מסתפקים בהערה המציינת שבספרים שלנו זה אחרת, ותל"מ. מעולם לא טענתי שאלה היו רוב ועיקר (אעפ"י שלמפרע למדנו בחלקם, אשר אמנם שימשו רוב ועיקר במקומם ובזמנם).

ממילא, לא בדקתי כ"י רבים מדי, אלא אם מצאתי את מבוקשי פעם, פעמיים שלוש, שמחתי כמוצא שלל של שרידים, מעין הכתיב במדרשי רבותינו ז"ל, שכל דבריהם כגחלי אש, אשר אותם רשמתי, כבפנים. לא שמרתי גם אצלי רשומי כ"י שגרתיים, בעלי כתיב רגיל מקובל.

אך כ"א יכול בנקל לבדוק אצל קניקוט, לקבל אינדיקציה על אחוז של כ"א מצורות אלה המשונות וכיו"ב בכ"י הקיימים, ביחס אל נוסח המסורה הסטנדרטית.

רשימה חלקית של כ"י אשכנזיים לנביאים וכתובים בחיבור זה

1. ספריית המדינה והאוניברסיטה של המבורג, המבורג, גרמניה 3 Cod. hebr. 26269 F⁹², נביאים, מאה י"ב, אשכנזית

⁹⁰ נ"ה, ב'.

⁹¹ פרשה מ"ט סימן ט'.

⁹²

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS_&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001673020205171-1#|FL52172232
https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS_&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001673020205171-2

2. המבורג 48⁹³, כתובים (תהלים ואיוב), מאה י"ב-י"ג, אשכנזית
3. וינה 15 10141 F⁹⁴, נביאים וכתובים, מאה י"ב, אשכנזית
4. הספרייה הבריטית, לונדון, אנגליה ⁹⁵F 5048 Add. 21161, נביאים וכתובים (קטעים), מאה י"ב, אשכנזית, עם מסורה קטנה, דומה לכ"י רויכלן 3 שבספריית קרלסרוה
5. ספריית אוניברסיטת לייפציג, לייפציג, גרמניה Ms. B.H. fol. 1, תורה, הפטרות ומגלות, מאה י"ג, אשכנזית, ההפטרות נכתבו בסיום כל פרשה, עם מסורה קטנה וגדולה, בשוליים הערות במסורה בהן מוזכרים "ס' מנ[חם] מיואני" (25ב), "ס' יוס' טוב עלם" (31א), "רבינו גרשום מאור הגולה" (35א) ועוד, וחלקים מ"תרגום ירושלמי", כמדומה שכתב-יד זה משקף יותר מכל כתב-יד אחר הידוע לנו את הנוסח המקורי של פירוש רש"י לתורה, שהיו משולבים בו הגהות והוספות מידי תלמידו ר' "שמעיה" ובכללן: תיקונים והשלמות של רש"י עצמו שנמסרו בידי ר' שמעיה, הגהות ופרושים משל ר' שמעיה, וקטעי מדרש גדולים ודיונים נרחבים שלוקטו על ידי ר' שמעיה והסמיכם לכתובים. וכן הוסיף המעתיק ר' "מכיר" הגהות מעטות משלו ומשל אביו "קרשביא", קולופון (דף 204ב): "חזק מכיר בר קרשביא"
6. פרמה 2355⁹⁶, כתובים (תהלים): עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ג (סוף המאה), אשכנזית, כמו כן חלוקת המזמורים שונה מהמקובל
7. פרמה 2958⁹⁷, כתובים: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ג, אשכנזית
8. ספריית פלטינה, פרמה, איטליה Cod. Parm. 3105, נביאים: עם ניקוד וטעמים, מסורה קטנה וגדולה, מאה י"ב-י"ג, אשכנזית

נספח בדבר תגי התפילין

הרמב"ם בהלכות ספר תורה⁹⁸: ויזהר בתגין ובמנינים--יש אות שיש עליה תג אחד, ויש אות שיש עליה שבעה; וכל התגין--כצורת זין הן, דקין כחוט השערה. כל הדברים האלו, לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר; ואם שינה בתיקון זה, או שלא דיקדק בתגין, וכתב האותיות כולן כתקן, או שקירב את

93

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?&presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001352090205171-1#|FL39236497

94

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?&presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990001691770205171-1

http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=add_ms_21161_fs001r ⁹⁵

96

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990000841360205171-1#|FL15116394

97

https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/digitallibrary/pages/viewer.aspx?presentorid=MANUSCRIPTS&docid=PNX_MANUSCRIPTS990000829940205171-1#|FL22285806

⁹⁸ פרק ז'.

השיטין, או הרחיקן, או האריך בהן, או קיצרן--הואיל ולא הדביק אות לאות, ולא חיסר ולא הותיר, ולא הפסיד צורת אות אחת, ולא שינה בפתוחות וסתומות--הרי זה ספר כשר.

ברם לא ביאר כלל, מה הם פרטי התגים, או מניין נדע אותם. במגדל עוז: ויזהר באותיות גדולות כו' עד כשר. בספר תגין: ספר תגין הרי מוכר וידוע, אך לא ידוע עד היכן ספר תגי שלנו נוגע ללשון הרמב"ם, אם אמנם מכוון הרמב"ם אליו דווקא, או אולי הסתמך על מקורות אחרים, וגם לא ידוע אם נוסח הספר תגי שלפנינו נותר כפי שנמסר בימי הרמב"ם. יש לציין המציאות, שבעל מגדל עוז עצמו העתיק גרסה השונה והייחודית שלו בספר תגי⁹⁹.

אכן, הרמב"ם בעצמו מפרש בתשובות¹⁰⁰: ומקצת החכמים חושבים, שזאת הדעה מוטעית, ואין המחלוקת, שנפלה במספרם [של תגין], מחייבת להשמיטם, הואיל ויש מחלוקת גם במספר הפרשיות, ובדבר הסתומות והפתוחות מהן, ואין זה מחייב להשמיטן, והם כותבים אותם על פי הדעה המפורסמת. וזה הראוי, ואל זאת הדעה נוטה אני. עכ"ל.

הוא אומר שהרמב"ם סתם וסמך "עפ"י הדעה המפורסמת", אך בכ"ז עדיין סתום, מהי הדעה המפורסמת שע"פ כותבים אותה, ואשר מסתמא עפ"י תייג רמב"ם ס"ת שכתב כהלכתו, וכלשונו: וזה הראוי, ואל זאת הדעה נוטה אני.

אמנם בחיבורו פ"ב מהלכות תפילין לשונו: וצריך להיזהר בתגין של אותיות, והן כמו זיינין זקופות על האות שיש לה תג, כמה שהן כתובין בספר תורה; ואלו הן האותיות המתוייגות שבארבע פרשיות האלו: - פרשה ראשונה--יש בה אות אחת בלבד, והיא מים סתומה של "מימים" (שמות יג, י), עליה שלושה זיינין. - פרשה שנייה--יש בה חמש אותיות, וכל אחת מהן הא, ועל כל הא מחמשתן ארבעה זיינין; והן הא של "ונתנה" (שמות יג, יא), והא ראשונה ואחרונה של "כי הקשה" (שמות יג, טו), והא של "ויהרג" (שם), והא של "ידכה" (שמות יג, טז). - פרשה שלישית--יש בה חמש אותיות, ואלו הן: קוף של "ובקומך" (דברים ו, ז), יש עליה שלושה זיינין; וקוף של "וקשרתם" (דברים ו, ח), יש עליה שלושה זיינין; וטית טית פא של "לטטפת" (שם), על כל אות משלושתן ארבעה זיינין. - פרשה רביעית--יש בה חמש אותיות, ואלו הן: פא של "ואספת" (דברים יא, ד), יש עליה שלושה זיינין; ותיו של "ואספת", יש עליה זין אחד; וטית טית פא של "לטוטפת" (דברים יא, ח), על כל אחת משלושתן ארבעה זיינין. - כל האותיות המתוייגות, שש עשרה; ואם לא עשה התגין, או הוסיף וגרע בהן--לא פסל.

בפשטות "כמה שהן כתובין בס"ת" ר"ל בצורת תגין הנ"ל בדבריו. מ"מ, לא ברור מקור רמב"ם ברשימת תגים אלו. מסתבר שרוב ראשונים מעתיקים תגי הספר שימושא רבא¹⁰¹, בעוד הרמב"ם מחדש תגין הללו, ולא מצאו המפרשים מוצא שיטתו.

ראשונים מעטים נמשכים אחרי הרמב"ם. אחד מהם אולי הינו בהגהות מיימוניות. אמנם לשון המקורי של הגה"מ, מופיע בדפו"ר - קושטא, עיי"ש. רי"ח המוזכר בדבריו הוא ר"י החסיד, משם מעתיק לשון האומר שהתגין הינם הל"מ, ראה החיבור כתרי אותיות תפילין. הרב בעל הגה"מ מציין לסמ"ג,

⁹⁹ ראה חיצו גיבורים ח' עמ' ת"ד הערה 7.

¹⁰⁰ שו"ת הרמב"ם סימן קנ"ד, וע"ע בנוסחאות אחרות.

¹⁰¹ עיין <http://sofrus.com/tefillin/tagin-shemushei-rabbah>, קובץ ראשונים שעל צורת אותיות עמ' 158.

שמעתיק דברי הרמב"ם לבדו (וכפי שכל הסמ"ג, רובו מבוסס על לשון הרמב"ם). בלשוננו ס"ע = סדר עולם, מאת רבי שמחה משפירא. בעוה"ר, ספר זה הוא בחזקת אבוד.

מ"מ, למעשה, הגה"מ מעתיק לשון התרומה, ומוסיף כי: **אכן בסמ"ג לא הזכיר כל זה, כי אם לשון רבנו המחבר [=רמב"ם], ורא"ם (יראים) כתב ענין התגין בענין אחר וכו' ושוב ממשיך להביא מלשון התרומה ועוד, ומוסיף: ובס"ה [=הסמ"ג] כתב ממש כרבנו המחבר [=רמב"ם], ודלא [כרי"ח] וכו'**

אולי יש משמעות מסוימת של דחייה, ועכ"פ אין הכרח בדבריו, והלא מאסף ומסדר כל השיטות, ולא מסיים "וכן עיקר" או "והכי קי"ל". אך בעיקר יש להדגיש, שדרך בעל הגה"מ להימשך אחרי הסמ"ג, ראה הספר כללי הפוסקים והוראה¹⁰². בקיצור, סמ"ג והגה"מ, שניהם חיבורים אשר מושרשים מראש ברמב"ם.

משקל מכריע אולי יש לתת אל כגון המנהיג ז"ל מפרובאנס, שידע על כולם, והכיר את כולם, וכאן הביא לשון השימו"ר, ולא זכר כלל לשון הרמב"ם, ללמדך כי כך דעת רוב פוסקים מלפני הרמב"ם ואחריו, ול"ד האשכנזיים, ראה האשכול, מספר העיתים, אשר מלפניו. ואחריו, ר"י מלוניל, שהיה חסיד הרמב"ם, מביא לשון השימו"ר בלבד, וכן הרי"ד, ובספר שבלי הלקט. עוד מצאתי שגם בעל העיטור מעתיק דברי השימו"ר בלבד. מי שגם חשוב להכרעה הוא רבינו המאירי, אשר בקרית ספר שלו ח"ב, הוא כותב פחות או יותר כפי השימוש"ר.

מלבד סמ"ג שמיוסד על הרמב"ם, והגה"מ בעקבותיו, (וכן הכלבו - ואורחות חיים, מבוסס על הרמב"ם, ראה המבואות שלהם). אף מרדכי - הלכות קטנות (שמעתיק דברי הרמב"ם בלבד), מפוקפק ייחוסו¹⁰³. רק רא"ש עם טור ראיתי שמעתיקים לשון הרמב"ם אחרי השימו"ר:

בהלכות קטנות לרא"ש - קיצור הלכות תפילין: כתוב בשמושא רבא ורב אלפס הביאו בהלכותיו אמר רבא **כל אלפא ביתא דאתוותא דתגי דהוו בתפילין כ"ה**. ואלו הן ח"ץ ו"ס ש"י ל"מ ע"ת בפרשת קדש. בפ"ר הז"ם א"ך דק"ח כ"ה ט"ט בפרשת והיה כי יבאך. ודמזזה שבעה שעטנ"ז ג"ץ בפרשת שמע והיה אם שמוע. וזהו פירושן. ח"ץ דחמץ ד' ד' תגי ו"ס דהיבוס ג' ג' תגי. למ"ע דלמען ד' ד' תגי ת' דתורת ג' תגי. ב' דיביאך פ"ר דפטר ג' ג' תגי. הז"ם דהזכרים ג' ג' תגי. א"ך דישראל ד' ד' תגי. ד' דיד ק' דהקשה ח' דלשלחנו ד' תגי. כ"ה דידכה ג' ג' תגי. ט"ט דלטוטפת ה' ה' תגי. שעטנ"ז ג"ץ ש"ע דשמע ט"ט דלטוטפת ד' ד' תגי ג' דנפשך ז' ז' דמזוזות ג' דדגנך י' דהארץ ג' ג' תגי. אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי. והני זיוני דמפרשי הכא היינו תגים גדולים אבל תגים קטנים מה לו להזכיר שעטנ"ז ג"ץ הלא בכל מקום שיש אלו האותיות צריכין תגים קטנים. כדאיתא בפרק הקומץ רבה, ובגמ' דידן לא הוזכרו כלל אלו התגין, ולא מסתבר כלל למיפסל תפילין בשביל חסרון אלו התגין, והרבה דברים כתב בשמושא רבא שאין לסמוך עליהם. והרמב"ם לא כתבם בספרו, אך כתב אחרים וכו' הלכך טוב שיעשו כולן, כי אין פסול ושנוי, לא בתוספת ולא בגרעון. העתיק דבריו בנו הגדול בטור אורח חיים¹⁰⁴.

¹⁰² עמ' רס"ו.

¹⁰³ ראה <http://forum.otzar.org/viewtopic.php?t=24169>

¹⁰⁴ סימן ל"ו.

מ"מ, אין ספק כי המקור של תגי הרמב"ם, בספר תגי המפורסם¹⁰⁵, וכפי המבורר ברשימה המסודרת שלפנינו¹⁰⁶:

ספר תגי	רמב"ם	שימוש רבא	אות	
X	X	/	ח' דחמץ	1.
X	X	/	ץ' דחמץ	2.
X	X	/	ו' ס' דהיבוס'	3.
X	X	/	ש' דאשר	4.
X	X	/	י' לה'/לי	5.
X	X	/	ל"מ'ע' למען	6.
X	X	/	ת' דתהיה	7.
X	X	/	ת' דתורת	8.
/	/	X	ם' דמימים	9.
X	X	/	ב' יביאך	10.
/	/	X	ה' דונתנה	11.
X	X	/	פ' דפטר	12.
X	X	/	ר' דפטר	13.
X	X	/	ה'ז'ם' דהזכרים	14.
X	X	/	א'ך' דישראלך	15.
X	X	/	ד' דיד	16.
/	/	/	ק' דהקשה	17.

¹⁰⁵ ראה המעיין מ"ו בעמ' 23. פתיחתו במחזור ויטרי סימן תקכ"א: והדין ספר תאגי דאסיק עלי הכהן מן שתיים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרן לשמואל ושמואל מסרן לפלטי בן ליש. ופלטי בן ליש מסרן לאחיתופל. ואחיתופל לאחיה השילוני. ואחיה לאליו. ואליו לאלישע. ואלישע ליהוידע הכהן. ויהוידע לנביאים: וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרן אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה אשכחיה יחזקאל ואתייה לבבל. ובשניה כורש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל אשכחיה עזרא להדין ספר ואסקיה לירושלם והגיע אצל מנחם. ומנחם מסרו לר' נחוניא בן הקנה. ור' נחוניא לר' אלעזר בן ערך. ור' אלעזר בן ערך לר' יהושע ור' יהושע לר' עקיבא. ור' עקיבא לר' יהודה. ור' יהודה לר' מיישא. ור' מיישא לר' נחום הלבלר. ור' נחום הלבלר מסרו לר': רמב"ן - פרשת כי תבוא: וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וכו' ומצינו בספר תאגי, שהיתה כל התורה כתובה בהן [באבנים] מבראשית עד לעיני כל ישראל בתאגיה וזיוניה, ומשם נעתקו התאגין בכל התורה. ויתכן שהיו האבנים גדולות מאד, או שהיה ממעשה הנסים: וע"ע בתורה שלימה כ"ט עמ' פ"ז, ובמאמר The 12th–13th Century Torah Scroll in Bologna, בהערה 61, <http://imhm.blogspot.com/2015/03>, נוסח אחר בהקדמת תגי, הנזכר בלשון רבי אפרים מבון. גם בירושתנו ז' עמוד כ"א.

¹⁰⁶ מידידי הרב ר"ז קנופלט שליט"א מברוקלין ניו יורק.

18.	ח' דלשלחנו	/	X	X
19.	ה' דויהרג	X	/	/
20.	כ'ה' דידכה	/	כ'א ה' /	כ'א ה' /
21.	ש' דשמע	/ (יל"ע אולי הכוונה לתגים רגילים. אבל עיין רא"ש, מאירי, וכ"י לייפציג)	X	X
22.	ק' ובקומך	X	/	/
23.	ק' וקשרתם	X	/	/
24.	ט'ט' לטוטפת	/	/	/
25.	פ' לטוטפת	X	/	/
26.	ת' דואספת	X	/	/ (עיי"ש)

אמנם, ישנם שני שינויים מעטים בין הרמב"ם לספר תגי שלפנינו, והם שניים שהם אחד;

1. רמב"ם: פרשה שלישית יש בה חמש אותיות ואלו הן וכו' וטי"ת טי"ת פ"א של לטטפת על כל אות משלשתן ארבע זייני"ן. לפנינו בספר תגי: פ"א של לטטפת דג' זיאוני.
2. גם מלשון הרמב"ם: פרשה רביעית יש בה חמש אותיות וכו' וטי"ת טי"ת פ"א של לטוטפת על כל אחת משלשתן ארבע זייני"ן. לפנינו בספר תגי: פ"א של לטוטפת דג' זיאוני.

מ"מ, לכאורה נכונו דבריו, כי כאן המקור של הרמב"ם, ולכך כתב שם: וצריך להזהר בתגין של אותיות והן כמו זיינין זקופות שיש להן תג, **כמו שהן כתובין בספר תורה**, ואלו הן האותיות המתויגות שבארבע פרשיות אלו וכו' והלא אילו התגים של ס"ת.

תגי מזוזה המפורשים ברמב"ם, למשל, אינם נוגעים בתגין הכתובים בס"ת כלל. אכן, הרמב"ם לא מזכיר שם ס"ת, כמו בתגי התפילין הנ"ל. כבר עמד ע"ז רבינו הגרי"ז זצ"ל לדרכו. מכאן סיוע גדול לדבריו.

מ"מ, בדבר זה הנקודה והחידוש של הרמב"ם לעומת שימושא רבא, עם כל הראשונים בעקבות שימו"ר, מפני שהשימו"ר ושאר הראשונים, מייחדים תגין לתפילין. הרמב"ם מחדש להעתיק תגין הכתובים בס"ת תוך תפילין.

לכן גם לא עמד ע"ז שום אחד מעשרות ומאות מפרשי הרמב"ם, ראשונים ואחרונים, מבקשי מקורותיו, ולדוגמא, ביד פשוטה נכתב: בענין התגין בתפילין רבו השיטות, וכמו שהזכיר רבינו בתשובתו הנ"ל, והוא בדק ושקל את כל המסורות שהיו לפניו, והכריע כיד ה' הטובה עליו, אבל לא זכיתי למצוא המקור ממנו שאב. עכ"ל. בלא ספק, כאן גילוי משמעותי!

אמנם דבר זה נמצא מפורש מכבר בקרית מלך למרן רשכבה"ג שליט"א, שם בהלכות תפילין הכותב: פרשה ראשונה כו', ספר תאגי ע"ש. עכ"ל.

עוד קודם לכולם, רבי משה בן זאברה, הכותב בספר מלאכת הסופר¹⁰⁷: **ובידי היה ספר התגי דאסיק עלי הכהן משנים עשר אבנים שהקים יהושע בגלגל וכו' ומאלה התגין, הם אותם התגין שכתב הרמב"ם ז"ל בתפילין.**

עכ"פ, מגילוי הקשר בין הרמב"ם לספר תגי יש ללמוד, כי מלבד התפילין, הנה הרמב"ם מסתמא תייג עפ"י הספר תגי, גם בס"ת שלו, מתחילתו ועד סופו! והיא עצמה הדעה המפורסמת שציין הרמב"ם בתשובתו הנ"ל.

אכן, גם אם נחלקו בתגים שאר ספרים, רשימת תגים אשר בספר תגי הרשמי, כמעט לא חלו בה חילוקים ושינויים מאז עד היום¹⁰⁸, לפי היחס שראינו וזהות מוחלטת כמעט, בין התגים בתפילין לרמב"ם לבין ספר תגי העיקרי שלפנינו, והרי היא בגדר דעה האחידה והמפורסמת. אף כמדומני שלא מצאנו בימינו רשימות שונות מתקופה ההיא חולקות כלפי התגים בספר תגי¹⁰⁹, כפי הנמצא בפרשיות. אפשר שגם בימי הרמב"ם, אמנם נחלקו ספרים שונים במנהגי התגים, אך לא ברשימות מפורשות כמו בפרשיות.

¹⁰⁷ בעמ' נ'.

¹⁰⁸ ראה חיצו גיבורים ח' עמ' ת"ד הערה 7.

¹⁰⁹ ראה חיצו גיבורים שם בעמ' ת"ה הערה 10.

